

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Sir H. J. MACKINDER

Tarihin Coğrafi Kalbi

Prof. Dr. EMİN GÜRSERİN TAKDİMİYLE

HAZIRLAYAN, KADİR YILMAZ

jeopolitik DOĞUKÜTÜPHANESİ

Sir H. J. MACKINDER

Tarihin Coğrafi Kalbi

HAZIRLAYAN, KADİR YILMAZ

İSTANBUL, 2013

MÜTERCİM HAKKINDA

Kadir Yılmaz, 1984 yılında Antalya'da doğdu. Bilkent Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi ve Yeditepe Üniversitesi Felsefe bölümlerinde eğitim aldı. Rene Descartes, Halford John Mackinder, Walt Whitman, Ezra Pound, Rainer Maria Rilke, Frans de Waal, vd. gibi filozof, şair ve akademisyenlerin muhtelif eserlerini çevirdi. Ressam Ümmühan Yılmaz ile evli ve Ankara'da ikamet etmektedir.

Sir H. J. MACKINDER

Tarihin Coğrafi Kalbi

HAZIRLAYAN, KADİR YILMAZ

DOĞU KÜTÜPHANESİ

Tarihin Coğrafi Kalbi

Sir H. J. Mackinder

Yayın Yönetmeni

Erol Cihangir

Koordinatör

Derya Aydın

Grafik Uygulama

Sercan Arslan

Mizanpaj

İrfan Güngörür

1. Baskı, 2013 İstanbul

Ofset Baskı

Ofis Yayın Matbaacılık, Güven Sanayi Sitesi, B Blok
No: 386 Tel: (0212) 576 47 15 Topkapı/İSTANBUL

© Bu kitabın bütün yayın hakları Kültür Bakanlığı
Telif Hakları Mukavelesi gereği yazarna aittir..

Sertifika No: 19492

MİLLETLERARASI NEŞRİYAT NUMARASI

ISBN 978-605-5227-16-6

DOĞU KÜTÜPHANESİ

Bab-ı Ali Yokuşu, Cemal Nadir Sk. B. Milas Han
No: 24/114 Sirkeci/İstanbul Tel: (0212) 520 27 19

web: www.dogukutuphanesi.com

e-mail: bilgi@dogukutuphanesi.com

İçindekiler

Takdim	
Mackinder ve Mackinderci Jeopolitik / 7	
Sir Halford Mackinder: Emperyalizmin Teorisyeni / 27	
Tarihin Coğrafi Kalbi / 49	
Coğrafyanın Kapsamı ve Yöntemleri / 77	
İngiliz İmparatorluğu'nu Etkileyen Coğrafi Şartlar -İngiliz Adaları- / 115	
Millî ve Emperyal Gücün Bir Kıtası Olarak İnsan Gücü / 137	
Para Gücü ve İnsan Gücü / 153	

Takdim

Mackinder ve Mackinderci Jeopolitik

Prof. Dr. Emin Gürses

Ülkelerin coğrafi konumlarının uluslararası ilişkilerdeki önemine vurgu yapan Jeopolitik kavramı, çoğunlukla coğrafya ve siyaset arasındaki ilişkiyi tartışmalarının merkezine koyar ve dünyadaki stratejik kaynakların yer aldığı coğrafi alanların kontrolü için sürdürülen rekabette siyasî- iktisadî-askerî, vs. faaliyetler konusunda yapılan tartışmalar üzerine yoğunlaşır.¹

Uluslararası ilişkiler disiplininin gündeminde önemli bir yer tutan stratejik konular tartışılırken ve coğrafya (ve siyasetle ilişkisi) konusu bu tartışmalarda önemini korurken, merkezî ülkeler açısından bakanlar tarafından Mackinderci yaklaşım uluslararası ilişkilerde teorik alanda realist gelenek içinde değişik düzeylerdeki yorumlarıyla zikredilmeyi sürdürmüştür.

¹ Jeopolitik üzerine tartışmalar konusunda bkz., Tuathail, S. Dalby & P. Routledge (eds.), *The Geopolitics Reader*, Routledge, London, 1998. S. Cohen, 'Global geopolitical changes in the post ColdWarera' *Association of American Geographers*, 81-1992:551-80. R.J. Taylor, *Political Geography*, Longmann, Essex, 1993:330. P. O'Sullivan, *Geopolitics*, CroomHelm, London & Sydney, 1986. Coğrafya ve politika arasındaki ilişki konusunda farklı bir yaklaşım için ise bkz., J. O'Loughlin, 'Geography as Space and Geography as Place: The Divide Between Political Science and Political Geography Continues', *Geopolitics*, Vol.5, No.3, Winter 2000:126-37.

Bundan yaklaşık 110 yıl önce İngiliz (Britanyalı) coğrafyacı Halford Mackinder (1861-1947) Londra'da 1830'da kurulmuş olan "Kraliyet Coğrafya Topluluğu" adlı kuruluştaki 25 Ocak 1904'te coğrafyanın, tarihin ve siyasetin nasıl bir eksen üzerinde buluşmuş olduklarına ve bu eksenin geçmişten günümüze hem Avrupa hem de dünya siyasetini nasıl etkilediğini konu alan bir sunum yapar. Bu sunum üç ay sonra "Geographical Journal" adlı dergide "Tarihin Coğrafi Kalbi" adı altında makale olarak yayınlanır.² Mackinder her ne kadar bu makalesinde "jeopolitik" kavramını kullanmamış olsa da, yaptığı bu sunum ve kaleme aldığı makale, Mackinder'i günümüzde de jeopolitik üzerine yapılan tartışmaların merkezinde tutmayı başarmıştır.

Mackinder, konuşmasında uluslararası sistemde gücün dağılımı ve coğrafyanın önemi konusuna odaklanmıştı. Mackinder'in jeopolitik üzerindeki çalışmaları önemli ölçüde İngiltere'nin imparatorluk gücünün korunmasına hizmete adanmıştı.³ Mackinder'in sözünü ettiği pivot (mihver, eksen, esas hat, dayanak, en önemli nokta) alan için global emperyalizmin panoramik bir görünümüdür, diyor Blouet.⁴

Mackinder, Oxford Üniversitesinde coğrafya hocalığı yaptı. 1894'te part-time öğretim görevlisi olarak görev yaptığı *London School of Economics*'ten 1908'de dekan iken ayrılır ve 1910'da Avam Kamarası'na girerek, orada 1922'ye kadar görev

² Halford Mackinder, "The Geographical Pivot of History", *The Geographical Journal*, Vol. XXXIII, No.4, April 1904.

³ Pascal Venier, "The geographical pivot of history and early twentieth century geopolitical culture", *The Geographical Journal*, Vol.170, No. 4, December 2004:330-336.

⁴ B.W. Blouet, "The Imperial vision of Harold Mackinder", *The Geographical Journal*, Vol.170, No.4, December 2004:327.

yapar. Yeniden seçilemeyince Londra'nın emperyal siyasetine katkı sağlamak amacıyla çalışmalarını sürdürüleceği düşünce kuruluşları içerisinde görevini sürdürür.⁵

Birinci Dünya Savaşı döneminde Mackinder, Berlin ve Viyana'yı Doğu kampında sayar. Almanya'nın doğu Avrupa ve *Heartland*'ı (ya da *kalpgâh*; takriben doğu Avrupa, Rusya, Hazar'ın batısı ve doğusunu kapsayan bölge) kontrol etme ihtimâlini Londra açısından bir tehlike olarak görür.⁶

1917 sonrası İngiliz çıkarları açısından önemli bir tehdit olarak görülen Bolşevik Rusya'ya karşı kuşatma (çembere alma) politikasının başladığı yıllarda, Ekim 1919'da Dışişleri Bakanlığı (1922'de Başbakanlık) görevine getirilen George Curzon (1859–1925) tarafından Mackinder, güney Rusya bölgesinden sorumlu yüksek komiserliğe atanır.

İngiltere, bidayetinde Bolşevik Rusya'nın güneye doğru etki alanını genişletmesinden endişe duyduğu için, Rusya'ya karşı bir set oluşturmak amacıyla Irak bölgesini 1918'de işgâle girişmişti.⁷ Mackinder, İngiliz imparatorluğunun geleceğine dair kaygılarından dolayı imparatorluğun muhafazası için çare üretme peşindeydi.⁸ Bunun için, Hazar-Kafkasya bölgesinin bir bariyer olarak önemini vurgulayan bir rapor daha hazırlar.⁹ Hindistan da bu hatta Londra açısından Rusya'ya karşı düşü-

⁵ Blouet, 2004:322.

⁶ Mackinder, *Democratic Ideals and Reality*, National Defence Unity Press, Washington D.C., 1942 (İlk basım 1919).

⁷ M. E. Yapp, "British Perceptions of the Russian Threat to India," *Modern Asian Studies*, 21-4, 1987: 655.

⁸ Blouet, 2004:328.

⁹ Aktaran, S. O'haraand M. Heffernan, From Geo-Strategy to Geo-Economics: The Heartland and British Imperialism before and after Mackinder", *Geopolitics*, 11;1 (2000):66.

nülen bariyerin tamamlayıcı bir ayağı olarak görülüyordu.¹⁰ Diğer taraftan, özellikle Kafkasyada 1918 yılını takiben anti-Bolşevik güçlerin siyâsî ve askerî olarak örgütlenmesi ve Bolşevik İhtilâli'ne karşı savaşın desteklenmesi, Londra'nın emperyal bir güç olarak bölgede etkinliğinin sürdürülmesine yönelik bir çaba idi.¹¹ Nitekim, dönemin İngiltere Savaş Bakanı Winston Churchill (1874–1965) Bolşevikliği önemli bir tehlike olarak görmesinin dışında, İngiliz çıkarlarının tesisi ve muhafazası açısından işi “Bolşevik bebek beşiğinde boğulmalıdır” radde-sine kadar vardırması.¹² Bu sebeple, güney Rusya'da Bolşevik İhtilâli'ni akamete uğratacak karşı-devrimci muhalefeti örgütlemekle görevlendirilen Mackinder, bölgeye vardığında geç kalmıştır. Kendisine, 1921'de Kızıl Ordu'nun bölgeyi kontrol altına almasıyla, geriye buradaki karşı devrimci muhaliflerin tahliyesiyle uğraşma işi kalmıştı. Londra'ya döndüğünde görevinden istifa edecektir.

1919'da yayımlanan ikinci önemli çalışmasında ise, adeta dünya haritası üzerinde çizimlerde bulunarak tanımlamalar yapmaya çalışan Mackinder'e göre; “Doğu Avrupa'yı kontrol eden Kalpgâh'a hâkim olur, Kalpgâh'ı yöneten Dünya-Adası'na (Mackinder'e göre, Avrupa-Asya-Afrika) hükmeder, Dünya-Adası'nı yöneten dünyaya (ya da yeryüzüne) hükmeder.”¹³

¹⁰ S. O'hara and M. Heffernan, 2000:67.

¹¹ Gerry Kearns, *Geopolitics and Empire: The Legacy of Halford Mackinder*, Oxford University Press, Oxford New York, 2009: 12.

¹² Bkz., The Parliamentary Debates, Official Reports, Vol. 116, **House of Commons**, Fifth Volume of Session, 26 Mayıs 1919:1526-28.

¹³ Mackinder, *Democratic Ideals and Reality: A Study in the Politics of Reconstruction*, Henry Holt and Company, New York,

Coğrafya merkezli bir uluslararası sistem değerlendirmesi yapan Mackinder, genel olarak, Avrasya coğrafyasının kalbini/merkezini kontrol eden ülkenin yeryüzünü de kontrol etme ihtimâlinin yüksek olduğunu iddia eder. Avrasya'nın kalbi dediği bölge ise, yaklaşık olarak Çarlık Rusya'sına denk gelmektedir. Avrasya'nın kontrolündeki amaç, Londra'nın Kafkasya-Hazar hattındaki kaynakları ve bunların nakliye yollarının kontrolüyle ilgilidir.¹⁴

Mackinder, 1943'te yayınlanan makalesinde, deniz gücünün önemine de vurgu yaparken, Versailles'da ABD, İngiltere ve Fransa ittifakının sürdürülemediğinden yakınmaktadır.¹⁵ Birlik olsaydı bir güç dengesi oluşturulabilir ve Almanya'nın saldırganlığı engellenebilirdi, düşüncesindedir. Burada Mackinder'in belki de görmediği husus, 1. Dünya Savaşı'na son veren 1919 tarihli Versailles Antlaşmasıyla, Almanya'ya dayatılan şartların 1. Dünya Savaşından kalan sorunların çözümünü ertelemekten başka bir işe yaramadığı gerçeğiydi. Bu durum daha sonraki yıllarda araştırmacılar tarafından sıkça dile getirilecektir.¹⁶

2. Dünya Savaşı ortamında kaleme aldığı 1943'teki makalesinde Mackinder, çalışmalarını doğu Avrupa üzerine yo-

1919:186. (Dünya adası diye tanımladığı coğrafyayı harita ile 'Avrupa-Asya-Afrika' olarak göstermiş. Bkz., Sayfa 88. Heartland', deniz gücüyle ulaşmanın mümkün olmadığı karasal bölge olarak tanımlıyor. Sayfa.136. Doğu Avrupa'yı Heartland'ın bir parçası olarak tanımlıyor. Sayfa.171-2.)

¹⁴ B.W. Blouet (Ed.), *Global Geostrategy: Mackinder and the Defence of the West*, Frank Cass, London, 2005:90-106.

¹⁵ Mackinder, "A Round World and the Winning Peace", *Foreign Affairs*, Vol.21, No.4, July 1942-43:603.

¹⁶ J. Joll, *Europe Since 1870: An International History*, Forth Edition, Penguin Books, 1990:280-82.

ğunlaştırdığı görülür. Avrasya'nın merkezinde Rusya'nın zaten bir kara hâkimiyeti varken, buna bir de denizler üzerine hâkimiyet kurma ihtimâlinin eklenmesi Mackinder'i rahatsız eder ve buna karşı ne tür önlemler alınabileceğinin hesabına girer. Bu yoldan olmak üzere, Mackinder çalışmalarında, İngiliz emperyalizminin dünyadaki konumunun sürdürülmesinin çarelerini arar çalışmalarında.¹⁷ Yirminci yüzyılın başlarında Mackinder'in emperyalizme hizmet etmekte olduğu iddialarından olmak üzere,¹⁸ Semmel, Mackinder'in "Liberal emperyalistlerin esas sözcülerinden" biri olduğunu dile getirir.¹⁹

İngiltere'nin dünya hegemonyasını sürdürmenin peşinde olan ve bunun için Rusya ve Almanya'nın kontrol edilmesi gereğine inanan Mackinder'den önemli derecede etkilenen ABD eski başkanlarından Jimmy Carter'ın (1977-1981) ulusal güvenlik danışmanı Zbigniew Brzezinski, global hâkimiyetin ancak Avrasya'nın kontrolüyle mümkün olduğunu öne sürer.²⁰

Mackinder, İngiliz imparatorluğunun dünyadaki çıkarlarının korunması peşindeydi. Brzezinski de, ABD hegemonyasını sürdürebilmenin peşinde ve Çin'in ABD hegemonyasına karşı bir rakip olarak öne çıkabileceğinden çekinmektedir.²¹

¹⁷ Mackinder, "The Great Trade Routes", **Journal of the Institute of Bunkers**, March 1900:271.

¹⁸ Gerry Kearns, 2009:vii.

¹⁹ Bernard Semmel, "Sir Halford Mackinder: Theorist of Imperialism", **The Canadian Journal of Economics and Political Science**, Vol.24, No.4, November 1958:554.

²⁰ Z. Brzezinski, *Game Plan: The Geostrategic Framework for the Conduct of the US-Soviet Contest*, 1986:22-3.

²¹ Z. Brzezinski, *The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geo-strategic Imperatives*, Basic Books, New York, 1997:23. Brzezinski, Avrasya'da ABD dışı bir işbirliği ABD çıkarlarına tehdittir, diyor (s.49).

Mackinderci jeopolitik yaklaşım, geçen ve bu yüzyılda büyük güçlerin global politikaya yaklaşımını anlamak açısından oldukça önemlidir. Oyuncular değişmekte, fakat rekabetin temelinde yatan sebepler varlığını sürdürmektedir.

Yirminci yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte başlayan, Washington merkezli ihata (çevreleme veya kuşatma) politikası aslında yüzyılın ilk çeyreğinde yaşanan İngiltere merkezli Mackinderci coğrafi kuşatma politikasıyla benzerlikler taşımaktadır.²² Bundan hareketle, 2. Dünya Savaşı sonrası ABD’li diplomat George F. Kennan’ın öncülüğünü yapmış olduğu, Sovyetler Birliğine karşı kuşatma politikası 1. Dünya Savaşı sonrası Londra merkezli Rusya’nın güneyini kuşatma çabalarıyla benzer hesaplar içermektedir.²³ Nitekim, Kennan 1948 tarihli raporunda Almanyanın veya Rusya’nın kontrol altına alabileceği ihtimâlden söz ederken, batı ve doğu Avrupa’yı içeren bir Avrupa federasyonunun tercih edilmesinin Washington açısından yararına vurgu yapmaktadır.²⁴

ABD’nin 1945 sonrası kurulmasına öncülük ettiği uluslararası sistem, “Soğuk Savaş”ın 1991 tarihinde Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla birlikte sona ermesiyle yeniden biçimlendirilmeye çalışılmaktadır.²⁵ 2. Dünya Savaşı sonrası Soğuk Savaş döne-

²² C.S. Gray, *The Continued Primacy of Geography*, *Orbis*, Vol.40, No.2, Spring 1996:258.

²³ George F. Kennan, “The Sources of Soviet Conduct”, *Foreign Affairs*, Vol. 25 no.4, 1947:566-582. Lewis Gaddis, *Containment: A Reassessment*, *Foreign Affairs*, July 1977:873-86.

²⁴ *Foreign Relations of the United States*, 1948, vol.1:509-29. ABD Dışişleri Bakanlığı Politika Planlama personeli 7 Mayıs 1947’de oluşturuldu. Amacı, uzun dönem politikalar geliştirmekti.

²⁵ Condolezza Rice (ABD’de, dönemin Ulusal güvenlik danışmanı. Sonra Dışişleri bakanı oldu) Terörizm ve Dış Politika üzerine konuşması, 29 Nisan 2002. www.whitehouse.gov.

minde ABD hegemon güç olarak İngiltere'nin yerini almış ve özellikle batı Avrupadaki gelişmiş sanayi toplumlarındaki pazarın Sovyetler Birliği tarafından kendisine kapatılma ihtimalinin önüne geçebilmek için Moskova'ya karşı çevreleme-tahdit politikası izlemeyi temel strateji olarak benimsemiştir. 1930'ların gelişmelerinden ve 2. Dünya Savaşı'nın sonuçlarından edinilen tecrübe ve çıkarılan dersler sonrası yeni sisteme uygun askeri (örn. NATO), siyâsî (örn. BM) ve iktisadî (örn. IMF ve Dünya Bankası) yapılanmaların öncülüğünü de yapmıştır.

Almanya ile Fransa'nın Avrupa'da birlikte hareket ederek Rusya ile yakınlaşmasını engellemek, Washington'ın asıl hedeflerinden biriydi. Dr. Henry Kissinger, "Eğer Almanya ile Fransa'nın ittifakını önleyemez ve bunlar Rusya ile ittifaka girerlerse, büyük felaket olur" değerlendirmesi,²⁶ ABD'nin bu endişelerinin tabîi bir yansımasıydı. Bu durum, Almanya ve Rusya'nın yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde Londra'nın çıkarları önünde engel olabilecek devletler olmaları bakımından Mackinder'in temel probleminin değişik bir biçimde yansımasıydı.

Mevzu bu bağlamda ele alındığında Prof. A. Davutoğlu "Stratejik Derinlik" adlı çalışmasında, "Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan arasında Hazar denizi konusunda Rusya karşısında gerçekleştirilecek bir işbirliği, Türkiye'nin Orta Asya politikasının temel esaslarından biri olmak zorundadır" diye yazıyordu.²⁷ Bu açıklama, Washington'un bu bölge ile ilgili plânlarıyla uyumlu görünmekle, hem Mackinder'in İngiliz emperyalizminin sürdürülebilmesi için yaklaşık 110 sene önce

²⁶ *Newsweek*, Aralık 1989.

²⁷ A. Davutoğlu, *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, Küre Yay., İstanbul, 2001:181.

gösterdiği çabaya benzer bir açıklama olarak dikkati çekmekte, hem de Soğuk Savaş sonrası 1990lı yıllarla birlikte şekillendirilmeye çalışılan ABD'nin yeni-kuşatma politikalarına da uygun düşmektedir. Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun danışmanı Bülent Aras'ın belirttiğine göre Davutoğlu'nun İran'a her gittiğinde İngiliz ve Amerikalı meslektaşlarını haberdar etmesi,²⁸ ABD ve İngiltere'nin çıkarlarına uygun hareket edilmeye dikkat edildiğini göstermektedir. Davutoğlu ya da ekibi bunu özel bir ilişkiye dayandırarak (NATO üyeliği gibi) yapıyor olsa da, Londra ve Washington'un karşılıklı ilişkileri 2. Dünya Savaşı sonrası kurulan farklı dayanakları olan bir ilişki türüdür ve bu da ne Londra'nın ne de Washington'un dış politika önceliklerini değiştirmedir²⁹ göstermektedir. Nitekim, Washington yönetiminin en yakın müttefiklerinin başında yer alan dönemin İngiltere başbakanı T. Blair 13 Kasım 2000'de Londra'da yaptığı bir konuşmasında, "bir milletin dış politikasının amacı, çıkarlarını artırmak ve inançlarını yaymak için güç, kuvvet ve etkilime olmalıdır. Bu amaç hiç değişmez. Fakat takip edilen içerik değişir," dediği hatırlanacak olursa,³⁰ Bush'la Irak'ın işgal ameliyesi ile Afganistan'a karşı giriştikleri saldırıda yap-

²⁸ Türkiye ve Orta Doğu: Yüksek hedefler ve kısıtlayıcı unsurlar, **Kriz grubu Avrupa Raporu**, No.203, 7 Nisan 2010:270.

²⁹ Patrick Porter, "Lastcharge of the knights? Iraq, Afghanistan and the special relationship", **International Affairs** 86: 2, 2010:355-375. Richard J. Aldrich, "British intelligence and the Anglo-American 'Special Relationship' during the Cold War", **Review of International Studies**, 24, 1998:331-351. WT Fain, "John F. Kennedy and Harold Macmillan: Managingthe 'special relationship' in the Persian Gulfregion, 1961-63", **Middle Eastern Studies**, Volume: 38 Issue: 4 October 2002: 95-122. Macer Hall, 'Obama: we do love Britain', **Daily Express**, 14 Feb. 2009.

³⁰ T. Blair, Mansion House Speech, London, 13 November 2000.

tıkları işbirliği bu politikanın ürünü olarak daha da bir anlam kazanır.

ABD'nin Irak ve Afganistan'a saldırılarındaki amacı, çıkar alanlarının bulunduğu coğrafyaların kontrol altına alınmasıyla ilgili olup, bu alan bugün öncelikli olarak önemli enerji kaynaklarıyla, nakliye yollarının bulunduğu, Hindistan'dan Akdeniz'e uzanan yeni Ortadoğu coğrafyasıdır. 1979'da Sovyet işgaline karşı başlatılan direnişe "CIA'nın, tarihinde giriştiği en büyük örtülü operasyon" diyordu Prof. F. Halliday. ABD-Suudi destekli Cihad operasyonu, uyuşturucu ticaretiyle de desteklenerek, bu kaynak Washington'un diğer coğrafyalardaki örtülü operasyonlarının finansmanında da kullanılmıştı.³¹

Clinton dönemi millî güvenlik danışmanı Anthony Lake, bir makalesinde Irak, Bosna, Somali, Ruanda gibi ülkelere müdahaleler konusunda; "Açık olalım. Barışı koruma Amerikan dış politikasının veya savunma politikalarının merkezinde değildir. Silâhlı kuvvetlerimizin asıl görevi barış operasyonlarını organize etmek değil, fakat savaşları kazanmaktır," diyordu.³² Pek tabii olarak bu açıklama, insanî müdahale adı altında yapılan ABD operasyonlarının arkasındaki jeopolitik hesapları açıkça gözler önüne sermekteydi. Keza, diğer taraftan H. Kissinger'ın, Doğu Avrupa'yı Almanya'nın, Kuzey Afrika'yı Fransa'nın kontrol ettiği bir Avrupa'nın, ABD'yi bölgeden dışlayacağı ve Avrasya'nın kenarında bir ada haline getirebileceği riskinin mevcut olduğunu ifade etmiş olması,³³ ABD'nin Doğu ve Batı Avrupa pazarıyla birlikte Kuzey Afrika ve Ortadoğu pazarlarını ve kaynaklarını

³¹ **Globalized Organized Crime**, 13 Aralık 2000.

³² Anthony Lake, "The Limits of Peace keeping", **New York Times**, 6 Şubat 1994.

³³ H. Kissinger, "Expand NATO Now", **Washington Post**, 19 Aralık 1994.

da kontrol etme arzusunu açıkça göstermektedir. Hegemonyanın sürdürülebilmesi için petrol ve gaz rezervlerinin ve dünya pazarlarına taşınma yollarının kontrolü daima önemlidir.

Ticarî rekabetin askerî güçle desteklenmesini bir dış politika stratejisi haline getiren ve Körfez Savaşı sonrası dikkatlerini Asya'daki dinamik iktisadî gelişmelere ve bölgenin ticarî potansiyeline çeviren Washington yönetiminin dış politika öncelikleri, artık açıkça ifade edilmektedir.³⁴ Mart 2000'de Güney Asya'yı ziyaret eden dönemin ABD başkanı B. Clinton, ziyaretinden önce yaptığı açıklamada, bölgenin gelecek elli yılda dünyanın en yüksek iktisadî potansiyeline sahip olacağını açıklaması,³⁵ ABD eski Dışişleri Bakanı James Baker'ın Hazar petrollerinin gelecekte, bugünkü sanayileşmiş ülkeler açısından Ortadoğu petrollerinin olduğu kadar önemli olacağını³⁶ ifade etmesi, bu stratejinin açık örneklerindendir.³⁷ Baker, Körfez'in 1949'dan bu yana Amerika ve batının çıkarları için hayatî önemde olduğunu ifade etmiştir.³⁸ Stratejik kaynakların yoğun olarak bulunduğu Kafkasya-Hazar bölgesindeki enerji kaynakları dün Londra'nın, bugün Washington'un gündemini³⁹ işgal etmektedir.

³⁴ 'Changing Winds of U.S. Defense Strategy', **International Herald Tribune**, 27-28 May 2000.

³⁵ 'Changing...', **International Herald Tribune**, 27-28 May 2000.

³⁶ J.A. Baker, 'America's Vital Interest in the New Silk Road', **New York Times**, 21 July 1997.

³⁷ J.A. Baker, 'America's Vital Interest in the New Silk Road', **New York Times**, 21 July 1997.

³⁸ Aktaran, Thomas L. Friedman, "Confrontation in the Gulf; U.S. Gulf Policy, Vague 'Vital Interest'", **New York Times**, 12 Ağustos 1990.

³⁹ Z. Brzezinski, *The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geo-strategic Imperatives*, Basic Books, New York, 1997: 46.

Eski ABD Dışışleri Bakanlarından Henry Kissinger, “Diplomacy” adlı kitabında Mackinder’in Avrasya’nın jeopolitik kalbi olarak Rusya’yı göstermesine dikkat çekiyordu.⁴⁰ Bu da, ABD’nin dış politik strateji çevrelerinde yaygın olan; “ne zaman ki Rusya önemli bir yenilgiyle karşılaşır, liberal gelişmeler takip eder. Ayakları üzerinde durmaya başlayınca da baskıcı ve emperyalist bir yola girer” anlayışı, Rusya’ya karşı politika belirlenmesinde etkin olmuştur.⁴¹

Clinton yönetimi, özellikle Brzezinski ve Kissinger tarafından savunulan Rusya’nın etrafında tampon devletler yaratarak etkinliğini sınırlamak yaklaşımını uygulamaya koymuştu.⁴² Curzonda Mackinder’i benzer hesaplar ve endişelerle Güney Rusya-Kafkasya bölgesine göndermiş, ancak her iki durumda da henüz başarı sağlanamamıştır.

NATO’nun coğrafi kontrol alanını genişletmek ve bu mak-satla Ukrayna ve Gürcistan’ı da NATO’ya dâhil etme çabasını sürdüren Washington yönetimi, Moskova’nın itirazıyla karşılaşmış ve geri adım atmak zorunda kalmıştır.⁴³ Mayıs 2000’de Rus savunma Bakanlığı’ndan General Leonidivaşov’un NATO’nun Soçi’ye kadar gelmesine karşı duracaklarını açıklaması,⁴⁴ bu itirazın somut bir şekilde dile getirilmesi bakımından büyük önem arz eder. Mackinder’in Rusya’nın güneyinin kontro-

⁴⁰ Henry Kissinger, *Diplomacy*, Touchstone, New York, 1994:814.

⁴¹ A. Lieven, ‘Ham-Fisted Hegemon: The Clinton Administration and Russia’, *Current History*, October 1999:309.

⁴² Lieven, 1999:309.

⁴³ Z. Brzezinski and Brent Scowcroft, *America and the World: conversations on the future of american foreign policy*, Basic Books, New York, 2008:172.

⁴⁴ RFE/RL. Review, 17 May 2000.

lüne ilişkin uğradığı başarısızlık, bu defa Washington'un başına gelmiştir.

ABD'nin Millî İstihbarat Konseyi'nde eski başkan yardımcısı olarak görev yapmış olan RAND araştırma kuruluşundan Graham Fuller, Hazar-Karadeniz hattını Rusya'nın iktisadî çıkar alanı olarak tanımlamış ve Rusya'nın yayılmasını engellemenin ABD'nin millî çıkarı olduğunu belirtmiştir.⁴⁵

Yirminci yüzyıldaki geniş Avrupada etkinlik sağlama çabaları, yerini yirmi birinci yüzyıldaki geniş Ortadoğu'da, Kissinger'ın deyimiyle Hindistan'dan Akdeniz'e uzanan hatta sürdürülen bir rekabete bırakmıştır.⁴⁶ Etkinlik yarışı yeni bir boyut kazanmış, fakat henüz tamamlanamamıştır. Bu süreçte etkinlik yarışında var olmak ve belirli hedeflere ulaşmak isteyen devletler, bu yarışta hangi yöntemlerin kullanılması gerektiği ve bunların öncelikleri konusunda yoğun bir arayış içerisine girmişlerdir. Yirminci yüzyıl başlarında coğrafya ve politika arasındaki ilişkiyle yakından ilgilenen batılı emperyal anlayışydı.⁴⁷ Yirmi birinci yüzyılın başında da benzer ilgi, farklı adlar altında sürdürülmektedir.

Soğuk Savaş döneminde ABD ve Sovyetler Birliği'nin dünyadaki stratejik kaynaklar ve bulundukları coğrafyalar üzerindeki kontrol mücadelesi hafızalardaki tazeliğini hâlâ koruyor. Soğuk Savaş sonrası dönemde bu iki devletin kontrol ettiği

⁴⁵ G. Fuller, 'Central Asia and American National Interests', içinde, H. Malik (ed.), *Central Asia: Its Strategic Importance and Future Prospects*, Macmillan, London, 1994:130.

⁴⁶ H. Kissinger, "Expand NATO Now", *Washington Post*, 19 Dec. 1994.

⁴⁷ B. Hudson, "The new geography and the new imperialism: 1870-1918", *Antipode*, 9-1977:12-19

coğrafyalar, değişik biçimlerde jeopolitik rekabetin konusu olmayı sürdürüyorlar.⁴⁸ 1990'lı yıllarla birlikte ABD açısından, Almanya'nın etki alanını doğuya doğru genişleterek pazarları kontrol etme çabasını ve Rusya ile yakınlaşmasını engellemek önemliydi. Dr. Henry Kissinger, Almanya'nın Avrupada lider rolü talep edebileceği ve Rusya Federasyonu ile arasında bir yakınlaşmanın doğabileceği konusundaki endişelerini ifade ediyordu ki,⁴⁹ bugün, enerjide dışa bağımlı Almanya'nın enerji ihtiyacını karşılama hususunda muhtemel risklerden korunmak amacıyla Rusya Federasyonu ile yakınlaşma girişimini engelleyememiştir.

Brzezinski, Avrasya'nın önemini vurguladığı çalışmasında, bu coğrafyada bilinen enerji kaynaklarının dörtte üçünün bulunduğu ifade ediyordu.⁵⁰ Avrasya'nın merkezinde yer alan Rusya Federasyonu, kendine yeterli olan kaynakların yanında güneyindeki Kazakistan ve Türkmenistan gibi ülkelerin petrol ve gaz üretiminin önemli bir kısmını da dünya pazarlarına aktarma ayrıcalığını sürdürmektedir.

Rus stratejist Aleksandr Dugin, Brezinski'nin "Büyük Satranç Tahtası" adlı kitabını yayınladığı yıl "Jeopolitiğin Temelleri" adlı kitabını yayınladı. Dugin, kitabında Rusya'nın Avrupa ve Asya'dan dışlanması çabalarına karşı yapılması gerekenleri

⁴⁸ S. Cohen, 'Global geopolitical changes in the post Cold War era', *Association of American Geographers*, 81-1992:551-80. S. Cohen, *Geography and Politics in a World Divided*, (2nd edn.), Oxford Univ. Press, New York, 1973

⁴⁹ H. Kissinger, *Does America Needs a Foreign Policy? Toward a Diplomacy for the 21st Century*, Simon&Schuster, New York, London, 2001:40

⁵⁰ Zbigniew Brzezinski, *The Grand Chessboard: American Primacy and its Geopolitical Imperatives*, Basic Books, 1997:31

gündeme getirmekteydi. Rusya'nın Avrupa ve Asya'dan dışlanma çabalarının başarılı olamayacağını, ABD ile olan ilişkilerde böyle bir durumun yaşanmasının ise Rusya açısından önemli olmadığını ileri sürüyordu.⁵¹ Dugin, Avrasya'da yeni bir yapılanmanın yollarını araştırıyor ve böylece bu coğrafyada ABD etkinliğinin önünü kesmeyi hesaplıyordu. Bu yapılanmanın temelinde Rusya, Almanya, İran ve Japonya'yı da içeren bir eksen/miğferden söz ediyordu. Bu proje ABD'nin tek kutuplu bir sistem hesabına karşı, Moskova'nın çok kutuplu dünya düzeni talebine uygundu.⁵² Brzezinski ise, Avrasya'da ABD dışı bir işbirliğinin ABD çıkarlarına tehdit oluşturabileceğini⁵³ ifade ediyordu.

Avrasya'nın merkezini kontrol eden Rusya Federasyonu da dâhil, ABD'nin stratejik coğrafyalardan dışlanmasına sebep olabilecek ülkelere karşı yürüttüğü çabaları kendi iç raporlarına da konu olmuştur. 1992 tarihli Savunma Bakanlığı/Pentagon raporunda da belirtildiği üzere, dünya ölçeğinde ABD'ye karşı meydan okuyabilecek herhangi bir güç ya da güç birliğinin engellenmesi gerekliliğine vurgu yapılıyordu.⁵⁴ Nitekim, Pentagon'un 1992 tarihli "Taslak Savunma Plânlama Kılavuzu" basına sızdırıldığında önemli tartışmalar yaratmış, zamanın

⁵¹ Aleksandr Dugin, "Pax-Russica: For a Eurasian Alliance Against America," *New Perspectives Quarterly*, FALL 2008:60

⁵² J.B. Dunlop, "Aleksandr Dugin's Foundations of Geopolitics," *Demokratizatsiya*, Vol.12, Issue 1, Winter 2004:41-57. D. Shlapentokh, "Russian Nationalism Today: The Views of Alexander Dugin," *Contemporary Review*, Vol.279, July 2001:29-37.

⁵³ Z. Brzezinski, *The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geo-strategic Imperatives*, Basic Books, NewYork, 1997:49.

⁵⁴ P.E. Tyler, 'U.S. Strategy Plan Calls For Insuring No Rivals Develop', *The New York Times*, March 8, 1992.

Savunma Bakanlığı müsteşarı olan ve Mackinder'den etkilen-diği söylenen⁵⁵ Paul Wolfowitz'in hazırlanmasında önemli rol oynadığı bu taslakta, esas amacın eski Sovyet coğrafyasında veya herhangi bir yerde bir rakip ülkenin ortaya çıkmasını engellemek olduğu, alternatif bir güç merkezinin global bir güç olmasına katkı yapacak düzeyde kaynakların bulunduğu coğrafyanın düşmanca bir gücün kontrolüne geçmesinin en-gellenmesi gerektiği vurgulanarak, ABD stratejisinin gelecekte potansiyel global rakip olabileceklerin ortaya çıkmasını engel-lemeye odaklanmasının gerekliliği dile getirilmiştir.⁵⁶

Yirminci yüzyıl başında Britanya, Avrasya için strateji ge-liştirmeye çalışırken, Mackinder gibi düşünürler bunun yo-lunu çizmeye uğraşıyorlardı. Yirmi birinci yüzyılın başında da benzer stratejilerin gündemdeki yerini koruduğu görül-üyor. Bu yoldan olmak üzere, 11 Eylül öncesi Türkmenistan ve Kazakistan'daki gaz ve petrol rezervleri üzerinde etkinlik sağla-mada güçlük çeken ABD, 11 Eylül saldırılarını bahane ederek Afganistan'a yerleşerek, bölgede muhtemel bir Moskova veya Pekin etkinliğini engellemeyi hesaplamıştı. ABD, Hazar hav-zasındaki kaynakların Rusya üzerinden batıya, Çin üzerinden doğuya, İran üzerinden güneye kendisi dışlanarak taşınmasını engelleme çabasıydı.⁵⁷ Aksi takdirde enerji kaynakları üye-

⁵⁵ Aktaran, Gerry Kearns, 2009:7.

⁵⁶ "Excerpts from Pentagon's Plan: Prevent the Re-Emergence of a New Rival", *New York Times*, 8 March 1992. Stephen Walt'a göre Sovyetler Birliği'nin yayılmasını engelleme çabası, aslında geleneksel Amerikan çıkarlarına karşı Avrasya'daki kaynakları kontrol edebilecek güçleri engelleme çabasını yansıtır. Bkz., *The Case for Finite Containment: Analyzing U.S. Grand Strategy, International Security*, Vol. 14, No. 1, Summer, 1989:9.

⁵⁷ Alternatif boru hatları konusunda bkz., H. Amirahmadi, 'Pipeline Politics in the Caspian Region', İçinde, H. Amirahmadi (ed.), *The*

rinde uzun dönemde kurduğu kontrol mekanizmasını elinden kaçırma tehlikesiyle karşı karşıya kalması demektir ki, bu da, alternatif güçlerin devreye girmesiyle, ABD'nin global hegemonyasının tehdit edilmesinin önünün açılması demektir.

Washington'un son yirmi yıldır Çin ve bölge üzerindeki hesapları, Çin'i ABD'nin çıkarlarına uygun şekilde dünya ekonomisine eklemlenmek ve ABD'yi dışlayabilecek bir bölgesel ticarî dayanışmayı engellemek olarak özetlenebilir. Asya-Pasifik bölgesinde Çin'in kendi kurallarına göre bir iktisadî gelişme yolu takip etmesinin bazı batılı liberal araştırmacıları rahatsız ettiği de bilinmektedir. Londra'daki Uluslararası Stratejik Araştırmalar Enstitüsü'nden Dr. G. Segal, zenginleşen Çin'in kurallara uyarak güç kullanmaktan kaçınması şartıyla batı ile bağımlı bir ilişki içerisinde olmasının batının çıkarlarına uygun olduğunu ifade etmiştir.⁵⁸ Bu da, Çin'i karşılarına almanın yüksek maliyetini gözler önüne sererken, karşılıklı bağımlılık ilişkisiyle Çin'i sistem içinde tutmaya çalışmanın daha akılcı olduğunun kabul edildiğini gösteriyor. Anlaşılabileceği gibi, artık Mackinder'in dönemi geride kaldığına göre, paylaşmak zorunluluğu duyuyorlar.

Çoğunlukla ABD ve İngiltere'nin askerî, siyâsî ve iktisadî olarak arkalarında durduğu enerji şirketlerinin kontrolünde olan Ortadoğu petrolüne olan bağımlılığı azaltmak için, Çin yönetimi, Kazakistan ve Türkmenistan'dan Çin'e uzanacak

Caspian Region at the Crossroad, Challenges of a New Frontier of Energy and Development, Macmillan, London, 2000:163-172. C. Miles, 'The Caspian Debate Continues: Why Not Iran?', *Journal of International Affairs*, Fall 1999:326-46.

⁵⁸ G. Segal, 'Still a Fragile Power', *New Political Economy*, Vol.3, No.3, 1998:442-44.

enerji boru hatlarının inşasına oldukça önem vermektedir. Bu hatlardan, enerji ihtiyacı fazlasından Hindistan'ın da yararlanabileceği⁵⁹ dikkâte alındığında, böylesi bir gelişme, yakın bir gelecekte Washington'un bu bölgedeki enerjinin üretimi ve transferi üzerindeki kontrolünü kırabilecektir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası İngiltere'den emperyal hegemonyayı devralan ABD, günümüzde Avrasya için yeni bir strateji arayışı⁶⁰ içine girmiş bulunmaktadır. Brzezinski, bir değerlendirmesinde yıkıcı olabilecek bir medeniyetler çatışması riskinin artmakta olduğunu, bunu engellemek için de, Çin ile ABD liderlerinin bir araya gelmelerinin acil bir ihtiyaç olduğunu belirtmekteydi.⁶¹

Ne var ki, Washington yönetimi, Kissinger'in hayatı çıkarların bulunduğu alan olarak tanımladığı bu coğrafyayı kontrol etmekte zorlanıyor.⁶² Mackinder'in İngiltere adına yaptığı çalışmalar tarihî pratiklerin de etkisiyle (Bolşevik İhtilâli,

⁵⁹ R.K. Pachauri, 'Living With Coal: India's Energy Policy in the 21st Century', *Journal of International Affairs*, Fall, 1999:102.

⁶⁰ Z. Brzezinski, "A Geostrategy for Eurasia", *Foreign Affairs*, 76-50, 1997:50.

⁶¹ Brzezinski, "The Group of Two that could change the World", *Financial Times*, 13 Ocak 2009. Brzezinski, "How to stay friends with China", *New York Times*, 2 Ocak 2011. Brzezinski burada realist bir işbirliği öneriyor. Kaynaklar üzerindeki kontrol mücadelesini uygarlıklar çatışması haline getirmeye çalışan açıklamalarla da bir yere varılmasının mümkün olmadığı görülmüştür. Samuel P. Huntington, "The Clash of Civilizations?", *Foreign Affairs*, Summer 1993:22-49. G. O Bkz. G.O Tuathail, "Samuel Huntington and the 'Civilizing' of Global Space", *Critical Geopolitics*, 1996. İçinde, G.O Tauthail, S. Dalby & P. Routledge (Eds.), *The Geopolitics Reader*, Routledge, London, New York, 1998:170-76.

⁶² Hindistan'ın batısından başlayan ve Akdeniz'e uzanan bir bölge. *Washington Post*, 19 Aralık 1994.

Anadolu direnişi ve Kafkasya'nın İngiltere'ye terkinin engellenmesi konusundaki mücadeleler)⁶³ başarısızlıkla sonuçlanmakla beraber, ABD'nin bölgedeki benzer çabaları da henüz başarıya ulaşamamıştır. Değişik bölgelerdeki kontrol mekanizmalarını, dolaylı olarak değişik biçimlerde (etnik vs. sorunları kışkırtarak müdahale ortamı yaratmak gibi) sürdürmeye çalışırken, NATO'nun müdahale alanını Afganistan'a kadar uzatarak, kontrol alanını genişletmeye çabalamaktadır. Bu yeni bir dönemdir ve buna bağlı olarak ABD'nin çıkar alanlarının bulunduğu coğrafyaya Birleşmiş Milletler üzerinden NATO'nun müdahalesinin önü açılmaya çalışılmakta, bir başka ifadeyle hattı kontrolden, sathı kontrole doğru bir geçiş eğilimi taşımaktadır. Nitekim, NATO Genel Sekreteri Scheffer'in NATO'nun Akdeniz'den geniş Ortadoğu bölgesine uzanan alan için bir çerçeve oluşturma fırsatı yaratabileceğini ifade etmesi,⁶⁴ NATO'nun adeta ABD'nin dünya hakimiyetine hizmet görevi üstlenen bir barış gücüne dönüştüğünü göstermesi bakımından oldukça manidardır.

Yirmi birinci yüzyılın başında, NATO'nun, ABD çıkarlarının tehdit edildiği her yerde harekete geçmesinin zorunluluğunun vurgulanması, yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde İngiliz çıkarlarının korunması için kotarılan çabaların değişik bir

⁶³ Karabekir: "Emperyalizme karşı Anadolu'nun kurtuluşu için Bolşeviklerle işbirliği yapmaktan başka çaremiz yok". Bkz., Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, (Tarih?):621-23. Petrol açısından zengin olan Bakü'nün İngilizler yerine Bolşeviklere verilmesinin tercih edilmesi gerektiğini bir yazışmasında belirtiyor Mustafa Kemal Paşa. Bkz., S. Yerasimos, *Türk-Sovyet İlişkileri*, Ekim Devriminden Milli Mücadeleye, İstanbul, 1979:132.

⁶⁴ Bkz., J. De Hoop Scheffer, "Anticipating Istanbul", *NATO Review* (Istanbul Summit Special), May, 2004:6.

biçimini⁶⁵ andırmaktadır. Yirminci yüzyılın başlarında Mackinder, İngiltere'nin dünyadaki hâkim konumunun sürdürülebilmesi ve imparatorluğun yüceltilmesinin gerektiğini yazıyordu.⁶⁶ İngiltere'nin en önemli gücünün donanması ve sermayesi olduğunu ve hâkimiyetinin yabancı ırklar arasında sürdürülmesinin gerektiğini de ifade ediyordu.⁶⁷ Mackinder'in bu çalışmaları, günümüzde sermaye gücünü ve NATO gibi bir askeri gücü arkasına alarak, stratejik önemi haiz coğrafyalara müdahale edenler açısından ilham kaynağı olmuştur.

Yirminci yüzyılın başlarında Avrasya'nın merkezinde Rusya oturuyordu. Bugün de Rusya federasyonu bu coğrafyanın önemli bir kısmında doğrudan ya da dolaylı olarak kontrolünü sürdürmektedir. Bunu, Mackinder gibi coğrafyacıların yönlendirmeleriyle dün İngiliz imparatorluğu kırmaya çalışıyordu, bugün de yeni Mackinderci jeopolitikçiler Washington'un Rusya'yı dar alanda tutup enerji kaynakları ve taşıma yollarının bulunduğu coğrafyaların nasıl kontrol edileceği konusunda fikir üretiyorlar. Fakat farklı coğrafyalardaki ve düzeylerdeki karşı çıkışlar, direnişler bu plânların uygulanmasını geçmişte nasıl zora sokmuş ise, bugün de hâkimiyet peşinde koşanların işini zora sokmaktadır.

⁶⁵ Bkz., The National Security Strategy of the U.S., The White House, Washington, September 2002.

⁶⁶ Mackinder, "The Great Trade Routes," **Journal of the Institute of Bankers**, March, 1900: 154-5; May, 1900: 271.

⁶⁷ Bernard Semmel, Sir Halford Mackinder: Theorist of Imperialism, **The Canadian Journal of Economics and Political Science**, Vol. 24, No. 4, Nov., 1958:555. Dipnot 5. Mackinder, *Britain and British Seas*, William Heinemann, London, 1902:345-46.

Sir Halford Mackinder: Emperyalizmin Teorisyonu

Bernard Semmel

Halford John Mackinder, modern coğrafya disiplininin kurucusu olarak tanınmasının dışında, yüz yılı aşkın bir süredir aynı zamanda, Hitler ve [onun etrafında kümelenen stratejistlerin] hararetle savunuculuğunu yaptıkları¹ “jeopolitik biliminin” de çağır açıcısı olarak dünya ölçeğinde yaygın bir üne sahiptir. Bunun yanında, özellikle de bir iktisat teorisyonu olarak ortaya koyduğu çalışmasının ve bir politikacı olarak sergilediği başarılarının, jeopolitik alanıyla ilgili yaptığı çalışmalarının yanında göz ardı edildiği görülmektedir. [Yirminci] yüzyılın henüz başında, Mackinder, Liberal-Emperyalistlerin Meclisindeki asıl sözcülerinden biri durumundaydı ve hatta kabine üyelerinden biri olma yolunda emin adımlarla ilerlemekteydi. Bir serbest ticaret emperyalisti olarak, çok daha sonra Hobson ve Yeni-Marksistlerden Hilferding ve Luxemburg tarafından da üzerinde benzer çözümlemeler yapılan sermaye ihracı emperyalizminin eşsiz bir kavrayışını Mackinder’in söylemlerinde ve çalışmalarında bulmak mümkündür. Sonrasında, meclisin korumacılık programında göze çarpan ani değişikliklerle birlikte, daha önce karşıt görüşte olduğu Yeni-Merkantilist emperyalizmin savunduklarıyla örtüşen beyanlarda bulunan Mackinder,

¹ Bknz. Robert Strausz-Hupé, *Geopolitics: The Struggle for Space and Power* (New York, 1942), 53–9, 141–8, 154–9, 249–52.

kendisi için karşıt olan bu görüşün süreç içerisinde en önemli kamusal savunucularından biri haline gelmiştir.

Mackinder, 1861 yılında Gainsborough'da dünyaya geldi. Babası bir doktor olan Mackinder'in ilk ilgi alanlarını temel bilimler oluşturmaktaydı ve 1880 yılında biyolojide uzmanlaşmayı düşünerek Oxford'da bağlı Christ Church'te fizikî bilimler alanına kaydını yaptırmıştı. Ne ki Mackinder, Oxford'da başladıktan sonra ilgilendiği alanların genişliğini, çeşitliliğini ve kendi kabiliyetlerinin ne yönde olduğunu fark etmiştir. Doğa bilimleri ve modern tarih alanlarını üstün başarı ile tamamlamasının yanında hukuk eğitimi de almıştır. Tüm bunların dışında, Mackinder'in kendisini coğrafyaya adeta adadığını görmekteyiz ki coğrafyanın akademik bir disiplin olarak kabul görmesinde en büyük katkıyı kendisinin yaptığı ifade edilmektedir. Temel bilimler, iktisat, tarih ve hukuk çalışmalarını coğrafyanın sınırları içerisinde uygulayan Mackinder, "tarihî coğrafya" adını verdiği bir alanın ortaya çıkmasına ön ayak olmuştur. Özellikle de 1885–1903 yılları arasında ülke çapında çok yaygın bir tanınırlığa kavuşan Mackinder, Büyük Britanya'nın dört bir yanından gelen genç dinleyicilere coğrafya konusunda dersler vermiştir. 1887 yılında Oxford'da Coğrafya Okutmanı olarak atanmış ve 1899 yılında ise ilk İngiliz coğrafya okulunun idarecisi olarak görevlendirilip aynı üniversitede coğrafya bölümünü kurmuştur.²

² Mackinder'in hayatı ile ilgili daha ayrıntılı bilgiler için, bkznz. E. W. Gilbert, "The Right Honourable Sir Halford J. Mackinder, P. C., 1861-1947," *Geographical Journal*, CX, Ocak, 1948, 94 vd.; ve aynı yazarın "Seven Lamps of Geopgraphy: An Appreciation of the Teaching of Sir Halford J. Mackinder," *Geography*, XXXIV, Mart, 1951, 21-43.

Mackinder çok uzun bir süre boyunca siyasetin içerisinde aktif bir oyuncu olarak yer almış, 1883 yılında Oxford Birliği Başkanı olmuş ve anlatıldığına göre tıpkı üniversitede öğrencilerine ders anlatmakta olduğu gibi kamusal ortamlarda da benzersiz olarak nitelenebilecek bir hatiplik sergilemiştir. 1890lar boyunca Liberal Parti'nin Emperyalist kanadında faaliyetlerini sürdürmüş ve Liberal Parti Başkanı olarak 1894-5 yılında Başbakanlık görevini yapmış olan Lord Rosebery'ye karşıt olan grup içerisinde yer almıştır. Liberal Emperyalistlerin içinde geleceğin başbakanlarından H. H. Asquith ve ileride Dış İşleri Bakanlığı ve Savaş Kabinesi Başkanlığı'nı yürütecek olan Sir Edward Grey ve R. B. Haldane, Gladstone Radikalizminin mirasçıları olan partinin Radikal kanadına karşı muhalefet eden kişiler olarak göze çarpmaktaydılar. Radikaller, on dokuzuncu yüzyıl liberalizminin geleneksel *laissez-faire* anlayışını devam ettirmekle birlikte emperyalizm ve askerî vesayet rejimlerine karşı muhalif bir tutum izlemeyi sürdürüyorlardı. Liberal-Emperyalistler ise toplumsal reformların devamını ve üslemin de aynı zamanda korunması gerektiğini düşünüyorlardı.³ Lord Rosebery, iki muhalif görüşü bir söylem içerisinde birleştirerek şöyle diyordu: “bir imparatorluk ki ilk şartı emperyal bir ırka dayanması” ve sözlerine şunu da ekleyerek düşüncesini tamamlıyordu: “kenar mahallelerde ya da yoksul semtlerde ayakta kalma savaşı veren böyle bir topluluk imparatorluğu hiçbir surette kaldıramaz.”⁴ Ve bu tam da Mackinder'in konuyla ilgili durduğu noktaydı.

³ Bknz. Beatrice Webb, *Our Partnership* (New York, 1948), 104-5

⁴ Rosebery, *Miscellanies: Literary and Historical* (Londra, 1921), II, 250.

Liberalizmin hem Radikal ve hem de Emperyalist kanatlarını tek bir platformda birleştiren ise yalnızca serbest ticaret idi. Radikaller, serbest ticaretin kozmopolitlik düşüncesi içerisinde hayatî bir öneme sahip olduğunu düşünüyorlardı. Diğer taraftan, Rosebery'nin takipçileri ve Mackinder içinse serbest ticaret, emperyalizmin iktisadî temelini oluşturmaktaydı. Serbest ticaret, İngiliz endüstrisinin dünya pazarlarında karşı konulmaz bir üstünlükte olduğu 1860lar ve 1870ler boyunca sorgulanması dahi düşünülemez millî bir hakikat haline geldi. Ne var ki, seksenlerle birlikte özellikle Avrupa'daki çevre ülkelerde demir, çelik ve diğer metal ürünlerinin ticaretinin Almanya ve Amerika eksenli yapılmaya başlanması, İngiltere'de ekonominin korunması gerektiğini düşünenler içinde "Adil Ticaret" söylemlerinin yaygınlık kazanmasına yol açtı. İmparatorluk sınırlarının güçlü bağlarla yapılandırılması konusunda etkili olan kişilerden kurulu Emperyal Federasyon Kurulu üyeleri arasında seksenlerin hemen başında keskin bir ayrılık baş gösterdi ve ikiye bölünen kurul üyeleri arasındaki ilk grup İmparatorluğun ancak serbest ticaret ile ayakta kalabileceğini savunurken ikinci grup olan korumacı kanat ise İngiliz sanayisinin ve İmparatorluğu'nun ancak bir nevi emperyal *Zollverein*⁵

⁵ *Zollverein* ya da **Alman Gümrükleri Birliği**, dönemin Alman devletleri tarafından gümrükleri ve sınırları içerisindeki iktisadî politikalarını belirlemek için oluşturulmuştu. 1818 yılında kurulduğunda, birliğin ilk yapısı, çeşitli Prusya ve Hohenzollern topraklarının iktisadî bağlarla birbirlerine bağlanmasından müteşekkildi ve Prusya'nın yönetici ailesi olan Hohenzollern ailesinin birbirleriyle komşuluk ilişkisi olmayan topraklarında iktisadî birlik sözleşmesinin uygulamaya konulmasını garanti etmekteydi. Birlik, 1829'den 1866'ya kadar pek çok Alman devletliğini de içine alacak şekilde sürekli genişledi. Avusturya,

sayesinde batmaktan kurtulabileceğini savunmuştur. Lord Rosebery, Kurul içerisinde serbest ticareti savunmayı ısrarla sürdürmüştür. Çünkü Rosebery, İmparatorluğun korunması noktasında sanayiye ikinci derecede bir önem atfedip, önem sıralamasında birinciliği donanmaya ve sermayeye vermektedir.⁶ Lord Rosebery'nin takipçileri devam eden süreçte, bir serbest ticaret imparatorluğu olma düşüncesinin teorik temellerine olan bağlılıklarını bir an olsun tartışma konusu bile etmediler; bununla birlikte onlar iktisatçı değil, siyasetçiydiler. Böyle olduğu için de, konu üzerine teorik bir çerçeve hazırlamak ve onun içeriğini doldurmak Halford Mackinder'e düşüyordu.

Liberal-Emperyalistler, İngiliz finans çevreleriyle yakın ilişkilere sahip kişiler olarak tanınmaktaydılar ve bu durum,

yüksek korumacı sanayisi yüzünden birlik dışında bırakıldı ve bu iktisadi dışlama, Merkez Avrupada hâkimiyet kurma çatışmasına girişmiş olan Avusturya ve Prusya arasında özellikle 1850 ve 1860lar boyunca yoğun rekabet yaşanmasına yol açmıştı. 1868 yılında Kuzey Alman Konfederasyonu'nun kurulmasıyla birlikte, *Zollverein* yaklaşık olan 425.000 kilometre karelik bir alana ulaşarak, Alman olmayan İsveç ve Lüksemburg gibi ülkelerle de iktisadi anlaşmaların imzalanmasını sağlamıştır.

Hohenzollern topraklarında iktisadi bütünlüğün sağlanmasının dışında, Gümrükler Birliği'nin asıl amacı Alman yapımı ürünler için millî bir Pazar yaratma gayreti ve üye ülkeler arasında iktisadî ve ticarî birlikteliğin kurularak malî bakımdan bütünlüşmenin de sağlanması olarak gösterilebilir. Birlik, üye ülkeler arasında ve içlerinde ticareti canlandıracak teşvikler ve diğer uygulamalara giderken, üye olmayan ülkelere karşı korumacı uygulamalara giderek iç pazarın öncelikli olarak millî ürünlerle donatılmasını amaçlamıştır.

⁶ *The Times*, 24 Ocak 1900, 7 b, c. Mackinder bu noktada fikir birliği içerisinde; onun *İngiltere ve İngiliz Denizleri* çalışmasıyla karşılaştırınız (New York, 1902), 346.

1899 yılında, Mackinder'in serbest ticaret emperyalizmi üzerine düşüncelerini bir dizi konferans eşliğinde Londra'daki Bankerler Topluluğu önünde açıklaması için oldukça uygun bir zemin hazırlamaktaydı. Bu konferans dizileri sırasında Mackinder, sanayinin ilgi alanları ve kârlılık beklentileriyle bu finans merkezlerinin ilgi alanlarını ve kâr beklentilerini dikkatli bir şekilde birbirlerinden ayırarak onları kendi yapıları içerisinde ele almaktaydı. Mackinder ısrarla, İngiliz sanayisinin çok sert bir yabancı rekabetiyle karşı karşıya olduğunu ve er geç İngiliz ticaretinin de benzer bir gerçekle yüzleşeceğini belirtiyordu. Yaşanan bu durum, "sınaî ve ticarî faaliyetlerin dünya ölçeğinde yayılması ve kendi içerisinde dengelenmesi" eğiliminin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktaydı. Ne var ki, sanayi ve ticaret dünyada ne kadar geniş bir alana yayılırsa yayılsın "tüm bunları denetimi altında tutacak bir merkeze" her zaman büyük bir ihtiyaç duyulacaktı. Çünkü "organik bir yapı olan insanda pek çok kas bulunmasına rağmen yalnızca bir tek beyin bulunmaktadır." Pek çok "Yerel Takas Odası" bulunmasına rağmen yalnızca bir tek "Uluslararası Takas Odası" bulunmaktadır. İngiltere'nin dünya ticaretinde iki yüzyıldır lider konumunda bulunuşu; İngiliz taşımacılık ticareti ve depolama sisteminin muazzam boyutlarda ve oldukça kârlı oluşu; "toplum refahın çok büyük bir kısmının elimizde toplanıyor" oluşu; "muazzam bir sermaye ihracı yaptığımız ve dünyadaki toplam sermayenin çok büyük bir kısmının bize ait" oluşu; Şehrin, "sermaye için en uygun Pazar ve bu yüzden de krediler ve faizler için en uygun yaşama yeri" oluşu gibi sebeplerden dolayı Mackinder'e göre Londra, bankaların toplanma merkezi olma özelliğini kendi kaderi olarak yaşamaya devam edecektir. Mackinder

söylediklerinin “gerçekleşeceğini, zira bunun gayet mümkün olduğunu” belirtir ve asıl söylemek istediği noktaya getirir konuyu. “Londra şehrinin finansal önemi artmaya devam edecektir ve fakat bu durum, ancak tüm İngiltere’de sanayi de aynı oranda geliştikçe mümkün olabilecektir.”

Peki, böyle bir gelişme emperyalizme ne kazandıracaktı? “Cevabın gerçek anahtarını bize verecek olan,” Mackinder’in iddiasına göre “bizim serbest ticaret politikamız ile diğer ülkelerin korumacılığı arasındaki savaşta gizlidir. Çünkü bizler, sermayenin elinde toplandığı kişileriz ve ancak sermayeye sahip olanlar, zihni üretimlerle diğer ülkelerin emek yoğun katılımlarının bir arada oluşunun sağladığı ilerlemeden yararlanabilir. Zira ebediyen geçerli olan bir hakikat vardır: ‘yalnızca sahip olana daha fazlası verilir.’” Diğer güçler haliyle İngiltere’nin karşısında konumlanmış öfkeli bir cephe görüntüsü sergiliyorlar ve İngiltere’nin sermaye ihracını (demiryolu, makine ya da doğrudan sıcak para yatırımını) önleme arzusu taşıyorlardı. Mackinder, Darwinist söylemle uygunluk sergileyen şu görüşünü açıkça belirtmekten çekinmiyordu: “Bu bir savaş; milletlerin milletlere karşı yürüttüğü bir savaş. Dünya sathında İmparatorluğa karşı yürütülen gerçek bir savaş.” Ve söylediklerinin altını çizmek için de “bu savaş dünyadaki konumumuzun devamı için yapıyor, çünkü bizler dünyanın en büyük borç vericileriyiz ve İmparatorluğumuzun daha fazla büyüebilmesini sağlayacak en temel ayaklardan birini bu oluşturuyor” demektedir.⁷

⁷ Mackinder, “Büyük Ticaret Yolları,” *Journal of the Institute of Bankers*, Mart, 1900, 154–5; Mayıs, 1900, 271. Ayrıca bkzn. *İngiltere ve İngiliz Denizleri*, 343 vd.

Boer Savaşı'nın⁸ ortasında, 1900 yılında genel seçim çağrısı yapıldı ve Mackinder, Warwick'ten Liberallerin adayı olarak seçim yarışına katıldı. Her ne kadar o savaşın sürdürülmesinden yana olsa da, Radikaller ve Liberal Parti'nin ülke genelindeki

⁸ Boer Savaşı, İngiltere'nin Napolyon Savaşları ile I. Dünya Savaşı arasında girdiği en büyük ve en pahalı savaş olarak bilinmektedir. Boer, Güney Afrika'da Hollanda aslından türemiş sömürgecilerle verilen addır. Hollandalıların 1652'de Kap'ta yerleşmelerinden sonra meydana gelen bu topluluk, 1795 yılına kadar Hollandalılar tarafından idare edilmiş, 1806 yılında İngilizlerin eline geçmiştir. Fakat Boer'lar ile İngilizler arasında devamlı anlaşmazlık olmuş, bu anlaşmazlıklar, 1834 yılında İngilizlerin esirliğin kaldırıldığını ilân etmeleri üzerine daha da artmıştır. Bu tarihten başlayarak kitle halinde büyük göçler başlamış, bu göç edenler kuzeyde ve doğuda Natal, Transvaal, Orenje adlarında üç bağımsız Boer Cumhuriyeti kurmuşlardır. Fakat İngilizler Natal'i 1843'te, Orenje ve Transvaal'ı ise 1899–1902 yıllarındaki Boer Savaşı (Güney Afrika Savaşı) sırasında ellerine geçirmişlerdir.

Savaş, İngilizlerin Güney Afrika'daki garnizonlarını takviye etmeleri üzerine Boerların bir ultimatom vermesiyle başladı. Bunalıma, Güney Afrika Cumhurbaşkanı Paul Kruger'in Witwatersrand maden bölgelerinde yaşayan "uitlander"lere (çoğunluğunu İngilizlerin oluşturduğu, Felemenk asıllı olmayan yabancılar) siyasi haklarını vermeyi reddetmesi ve İngiliz Yüksek Komiseri Alfred Milner'la İngiltere Sömürgeler Bakanı Joseph Chamberlain'in bu uygulama karşısında saldırgan bir tutum benimsemeleri yol açtı. Savaşın bir başka temel sebebi, başta İngiliz para sistemi olmak üzere dünya para sisteminin gitgide altına daha bağımlı duruma geldiği bir sırada, Transvaal'daki dünyanın en büyük altın madeni işletmesinin İngilizlerin doğrudan denetimi dışında kalmasıydı.

Savaşın ilk aşamasında, Güney Afrika'daki İngilizler hazırlıksız ve askerî bakımdan zayıftı. Boer orduları bir yandan Transvaal'dan Natal üzerine, bir yandan da Oranj Bağımsız Devleti'nden Kap'ın kuzeyine doğru, iki cepheden saldırıya geçtiler. Bu arada Kap Kolonisi'nin kuzey kesimi İngilizlere karşı ayaklandı ve Boer kuvvetlerine katıldı.

Boerlar Kara Hafta sırasında (10-15 Aralık 1899) bir dizi önemli çarpışmada İngilizleri yenilgiye uğratarak Ladysmith, Mafeking ve Kimberley gibi önemli şehirleri kuşattılar. Ama çok sayıda İngiliz takviye birliğinin Güney Afrika'ya ayak basmasının ardından savaşın gidişi Boerların aleyhine dönmeye başladı. Bununla birlikte Boerlar, Ladysmith kuşatmasının kırılmasından önce Spion Kop Çarpışması'nda İngilizleri bir kez daha yenilgiye uğrattılar (Ocak 1900).

Savaşın ikinci aşamasında, Lord Kitchener ve Roberts Kontu Frederick Sleigh Roberts komutasındaki İngiliz birlikleri kuşatma altındaki şehirleri kurtardılar, Boer ordularını yenilgiye uğratarak hızla demiryolu hatlarına doğru ilerlediler. İngilizlerin Şubat 1900'de Blomfontein'i, mayıs ve haziranda da Johannesburg'la Pretoria'yı işgal etmesi üzerine Cumhurbaşkanı Kruger Transvaal'dan ayrılarak Avrupa'ya gitti. Ama Kruger'in Güney Afrika'dan ayrılışıyla savaş sona ermedi ve 1900'ün sonlarında en şiddetli evresine girdi. Christiaan Rudolf de Wet ve Jacobus Hercules De la Rey gibi yetenekli komutanların önderliğindeki Boer komandoları 15 ay boyunca İngiliz askeri üslerine ve ulaşım hatlarına karşı saldırılar düzenlediler. İngilizler Transvaal'ın ve Orange Irmağı Kolonisi adıyla ilhak ettikleri Oranj Bağımsız Devleti'nin kırsal kesimlerini denetimleri altına alamadılar.

Boer saldırılarını durdurabilmek için demiryollarının çevresine dikenli teller ördürerek hat boyunca gözetleme kuleleri inşa ettiren Kitchener bu önlemlerden sonuç alamayınca Boer yerleşimlerini yakıp yıkarak misillemeye geçti. Boerların ve Afrikalıların çiftlikleri ayrım gözetmeksizin yakılıp yıkıldı, kırsal kesimde yaşayan Boerlar yakalanarak toplama kamplarına kapatıldı. Kamplarda tutulan Boer kadın ve çocuklarının hayat koşulları uluslararası düzeyde büyük tepki uyandırdı. Kötü yönetilen ve sağlık koşullarına özen gösterilmeyen kamplarda yirmi bini aşkın insan öldü. Ama bu sırada saldırılarını sürdüren Boer komandolarının çoğu Kap Kolonisi'nin içlerine kadar girmeyi başardı, General Jan Smuts komutasındaki birlikler Cape Town sınırları içinde 80 km kadar ilerledi. Bununla birlikte Kitchener'in sert ve amansız yöntemleri karşısında kesin bir zafer kazanamadı. Boerlar Mart 1901'de İngilizlerden barış talebinde bulundularsa da bu öneri sonuç vermedi. Sonunda, Mayıs 1902'deki Vereeniging Barışı'yla Boerlar bağımsızlıklarını yitirdiler.

destekleyicilerinin ve adaylarının büyük bir kısmı buna karşıydı. Mackinder yenilgiye uğradı. Liberal-Emperyalistler, savaş devam ederken Liberalizm'in ana gövdesinden iyiden iyiye uzaklaşmaya başlamışlardı ve 1901 yılının ortasında eski Başbakan Rosebery toplanma yeri olarak Liberal Şehir Kulübü'nde bir toplantı organize etti ve pek çoklarının da belirttiği üzere, bu toplantıyı düzenlemesindeki amacı "millî verimliliği" canlandıracak bir partinin kuruluşunu duyurmaktı.⁹ Fabian sosyalizminin liderleri, Sidney ve Beatrice Webb ve Bernard Shaw, Liberal-Emperyalistlerin liderleriyle özellikle de Rosebery ve Haldane ile çok uzun zamandır samimî ilişkiler içindeydiler. Millî verimliliği hedefleyen bir partinin kurulacak olmasıyla ilgilenen Webbler ve Shaw kolektivist programlarıyla birlikte Rosebery ve takipçilerinin emperyalist partisine katılabileceklerini belirttiler.¹⁰ Webler bir akşam yemeği düzenleyerek, muhtemel partinin "beyin takımı" olarak, harekete hizmet etmeyi istediklerini göstermeyi amaçladılar. Tüm siyasî partilerin temsilcilerinin bulunduğu bir grup etkili kişiyi davet ettiler. Sidney Webb, Liberal-Emperyal partinin önde gelenlerinden olan Sir Edward Grey'e, B. Haldane'a ve Mackinder'e Ortak Etkinlik Grubu'na katılıp katılmayacaklarını sordu.¹¹

Ticaret politikası üzerine yapılan tartışmalar, grubun daha ilk toplantılarında en önemli ayrışma noktalarından birini oluşturdu. Grup içerisinde korumacılığın en baş savunucusu, Fabian-destekli Londra İktisat Okulu'nun aşırı derecede em-

⁹ *The Times*, 17 Temmuz 1901, 7 c, d.

¹⁰ Sidney Webb, "Lord Rosebery'nin Houndsditch'ten Kaçışı", *On dokuzuncu Yüzyıl*, CCXCV, Eylül, 1901.

¹¹ Ortak Etkinlik Grubu için, bkzn. H. G. Wells, *Experiment in Autobiography* (New York, 1934), 650–7. Ayrıca bkzn. L. S. Amery, *My Political Life* (Londra, 1953), I, 223–31.

peryalist Yöneticisi W. A. S. Hewins bulunmaktaydı. 1903 yılının Ocak ayında düzenlenen üçüncü toplantıda, ayrıcalıklı gümrük konusu üzerinde çok ciddi tartışmalar yaşandı. Bu tartışmalarla ilgili Hewins otobiyografisinde “şimdiki fikir ayrılıkları açıkça gösteriyor ki Amery ve Maxse dışında benim görüşlerimi tamamen destekleyen kimse bulunmuyor”¹² demiştir. Liberal-Emperyalistler tek bir ses olarak serbest ticareti savunmaktaydılar. 1903 yılının Mayıs ayında Kolonilerden Sorumlu Bakan Joseph Chamberlain, serbest ticaret düşüncesiyle oyalandığı zamanları telâfi etmek istercesine tüm ülke çapında, gümrük reformlarını ve imparatorluğun önceliğini destekleyen geniş bir kampanya başlattı. Konu, Grubun toplantılarında daha da hararetli bir şekilde tartışılmaya başlandı. Liberal-Emperyalistlerin iki önemli ismi olan Grey ve Mackinder serbest ticaret hakkındaki fikirlerinde tereddüt duymaya başlamışlardı. Hem Hewins ve hem de Amery, onların gümrük reformunu desteklemeleri için yoğun çaba harcadılar. Grey, yine de bulunduğu konumda sıkı durmayı başardı. Diğer taraftan Mackinder, Amery tarafından ikna edildi ve Mackinder’in kendi eğretilmesiyle söyleyecek olursak, eğer Büyük Britanya büyük güçlerden biri olmayı sürdürmek istiyorsa beynin yanında kaslara da ihtiyaç duyacaktır.¹³

Mackinder’in korumacı emperyalizm programına dönüşü Amery ve Maxse’nin tahmin ettiğinden de hızlı oldu ve Mackinder, korumacılığın toplum tarafından benimsenmesi için

¹² *The Apologia of an Imperialist* (Londra, 1929), I, 65–6. Atıflar, 1940–5 yılları arasında Churchill Hükümetinde Savaş Bakanlığı yapmış olan Leopold Amery’ye ve *National Review*’in Almanlardan korkan editörü Leopold Maxse’yedir.

¹³ Amery, *My Political Life* (Londra, 1953), 224.

yürütülen kampanyalara doğrudan katıldı. Onu, yeni kurulmuş olan Gümrük Reformu Kurulu'nun düzenleyici başkanı olarak seçtirmek istiyorlardı. Ne var ki planları başarısızlığa uğradı.¹⁴ Hewins Londra İktisat Okulu'nun Yöneticiliği görevinden istifa edip, önde gelen İngiliz sanayicilerden oluşan gümrük komisyonuna 1903 yılında başkan olarak seçildiğinde, Webb onun yerine atanacak en uygun kişinin Mackinder olduğunu görmüştü. Bununla birlikte, Mackinder'in gümrük reformunu savunur hale gelişi onun Liberal Parti içerisinde “beklenen adam” olma konumunu tamamen sonlandırmıştı. Amery'nin anılarında da belirttiği üzere, eğer fikir değiştirmemiş olsaydı, Mackinder 1906 yılındaki Liberal Hükümet¹⁵ kabinesinde kesinlikle kendisine bir yer bulabilecekti. İlerleyen yıllarda Mackinder, tıpkı daha önce serbest ticaret emperyalizmine yaptığı katkılar gibi, gümrük emperyalizmi için gerekli teorik zemini hazırlamak için çalıştı.

Mackinder'i gümrük reformunu savunur hale getiren aslında, böyle bir program olmadan İmparatorluğun çözülmeye başlayacağı korkusunun hızla yayılmasıydı. Oxford Coğrafyacısı, henüz serbest ticaret emperyalizmini savunduğu dönemde bile İmparatorluğun İngilizlerin hayatlarını sürdürebilmeleri için hayati bir öneme sahip olduğunu bilmekteydi. “İngiliz İmparatorluğu'nun başkenti” diyordu Mackinder 1902 yılında, “tüm idarî ve finansal faaliyetlerin neredeyse tamamının döndüğü yer” ve “gittikçe yoksullaşılıyor” ve fakat bu durum tamamen “imparatorluk kuralları böyle olduğu için.” “Böyle bir fakirleşme kesinlikle haksızlık olmaz” diye ekliyordu, “zira ihracatın neredeyse yarısı, yüklemelerin çoğu ve kârlar tabii

¹⁴ A.g.e., 238-9.

¹⁵ A.g.e., 224.

ki, hepsi Londra üzerinden dönmesine rağmen, Londra'ya en ufak bir pay bırakmadan ayrılıyor buradan.” Ve buna İngiliz ticaret dengesi deniyor.¹⁶

Mackinder, vergi reformunun akademideki tek sözcüsü değildi. Birmingham Üniversitesi'nden W. J. Ashley ve William Cunningham gibi iktisat tarihçileri enerjilerini bu kampanya için harcıyorlar ve her ikisi de Mackinder'e nazaran daha ciddi fikirler öne sürüyorlardı. Asley, kendisinin de takipçisi olduğu¹⁷ Alman tarihselci okulunun örneklerinden yola çıkarak korumacılığı savunuyordu. Cunningham tartışmalarda canı gönülden bağlı olduğu Birlik Partisi'nin [Unionist Party] söylemlerini kullanıyordu, fakat kullandığı söylemin ardında, konumunu yasladığı muhafazakârlığın kavramlarından olan organik bir millî topluluk düşüncesi yatıyordu ki bu da kavramsal olarak kökenini Tudor ve Stuart paternalizmi ve merkantilizminde buluyordu.¹⁸ Aslında Mackinder de savlarını merkantilist bir temele dayandırıyor ve fakat Cunningham'ın geleneksel reçeteleriyle kıyaslandığında onun yazılarındaki vurgu daha çok yirminci yüzyıldaki yeni dünyada, İngiliz gücünün nasıl daha fazla büyütülebileceği üzerine odaklanıyordu. Mackinder'in

¹⁶ *İngiltere ve İngiliz Denizleri*, 352, 346, 348. Ayrıca, Mackinder'in “kendimizi dünyanın en büyük imparatorlukları arasında tutabilmemiz için emperyal birliğimizi sağlamalıyız” yönündeki açıklamaları için kendisinin bkz. *Modern İngiliz Devleti* (Londra, 1914), 252–65.

¹⁷ Ashley, *The Progress of the German Working Classes in the Last Quarter of a Century* (Londra, 1904) ve *The Tariff Problem* (Londra, 1903); ayrıca B. Semmel, “Sir William Ashley as ‘Socialist of the Chair,’” *Economica*, Ekim, 1957.

¹⁸ Cunningham, *The Case Against Free Trade* (Londra, 1911) ve *The Rise and Decline of the Free Trade Movement* (Cambridge, 1905).

1906 yılında kaleme aldığı *Para-Gücü ve İnsan-Gücü: Vergi Reformunun İstatistikleri Yerine Temel Prensiplerinin Belirlenmesi* başlıklı makalesinde, erken on dokuzuncu yüzyıl Alman yeni-merkantilistlerinden ve “millî” iktisatçılarından Friedrich List’in çalışmalarındaki örneklerden açıkça etkilendiği görülmektedir. Mackinder de tıpkı List’in kavramsallaştırdığı gibi “üretici güçlerin”¹⁹ kendileri pahasına ticari faaliyetlerde bulunmalarının, zenginliğin ülkede toplanmasında yetersizliğe sebep olacağını ve bu yüzden de İngiltere’nin fiziki kapasitesinin, kendi ticaretini ve İmparatorluğu’nu koruyabilmek amacıyla birikim sağlamaya yönelik kullanılması gerektiğini savunmuştur.

Mackinder’in gümrük kampanyasına katkıları, kampanyaya güçlü bir söylemin kazandırılması ve tıpkı on yedinci yüzyıl merkantilistleri gibi her bir yazısında eksiksiz formüllere benzer önerilerde bulunmuş olmasıdır. Mackinder ayrıca merkantilistlerin güç kullanımı anlayışlarını da döneme uygun olarak uyarlamıştır. *Para-Gücü ve İnsan-Gücü* makalesinin henüz ilk sayfasında “daha fazla tehlike yaratan şey, gümrükler üzerine hâlâ düşünülüyor olmasıdır” demiştir. Mackinder, İngiltere tarihinden örnekler vererek “gücün” tıpkı savaş zamanlarında olduğu gibi barış zamanlarında da ne kadar etkin olduğunu gösterdikten sonra, uluslararası ilişkilerde “gücün kullanımını ciddiye almak zorundayız, çünkü bu ‘ciddiyet’ millî hayatın normal ve barışçıl bir işlevi olarak toplumun güvenliğini muntazam bir şekilde sağlayacak ve beklenmedik bir savaş durumuna karşı toplumu çoktan hazırlıklı kılacaktır” demektedir. Muğlak bir millî şeref ve şan için değil, gücün toplumsal bir ihtiyaç dolayısıyla kullanılması gerektiğini

¹⁹ List, *National System of Political Economy* (Philadelphia, 1856), 208–9, 241, 341.

bu geçmiş dönemlerin ortaya koyduğunu şu şekilde belirtmektedir: “Sahip olduğumuz gücümüz neredeyse hemen her durumda ticarî pazarımızın temellerini kurmak ve onu korumak için uygulanmıştır ve buna devam etmememiz durumunda ise yıllık milyonlarca poundu bulan harcamalarımız boşa gidecektir.” İngiliz gücü, örneğin, Lancashire pamuk sanayisini korumak için kullanılmış ve bu sayede, kendi işçi sınıfımızın sürekliliği için hayati derecede önem taşıyan çıkarlarımız korunabilmiştir.” Güç, ticaret, ücretler ve istihdam, bunların hepsi aynı çemberin yaylarıdır ve bu çemberi tamamlayabilmek için bahsedilen yayların tamamı aynı ölçüde gereklidir. Mackinder, “büyük bir ticaret geliştirebilmek için daha fazla güce ihtiyaç duymaktayız” iddiasında bulunmuştur. “Yalnızca büyük bir ticaret daha fazla ücret sağlayabilir ve büyük ve verimli bir nüfusun gelişmesine yardımcı olabilir. Büyük ve verimli bir nüfus ise büyük gücün biricik üretken kaynağıdır.”²⁰

Bir Liberal-Emperyalist olarak Mackinder, gittikçe kozmopolitleşen bir dünyada İngiliz finansal yapılarının üstünlüğünü, bu yapılar ancak İngiliz sanayisinin bir sonucu olarak ortaya çıkıyorlarsa anlamlı bulur. Merkantilist düşüncenin bakış açısından uyarladığı sanayinin, pazarların, ücretlerin ve büyük bir nüfusun gücün sonsuz kaynakları olduklarını belirtir. Peki, Mackinder’in düşüncelerini değiştiren ne olmuştu? Biliyoruz ki, Gruptakiler, Almanya ile hesap görülecek günün yaklaştığından ve böyle bir gün için Almanların durmaksızın hazırlandıklarından bahsetmekteydiler.²¹ Mackinder, yirminci yüzyıl dünyasının on dokuzuncu yüzyıl dünyası kadar

²⁰ Londra, 1906, 1, 5, 7, 14.

²¹ H. G. Wells, *The New Machiavelli* (Londra, 1911), 353; ayrıca kendisine ait *Autobiography*, 653.

barışçıl olmayacağına iyiden iyiye ikna olmuş görünmektedir. O dönem için Almanlar demek, İngilizlerin sanayi hegemonyalarının günden güne kırılması anlamını taşımaktaydı. İngiliz sermayesinin, Almanların silahlanmasına karşı olmalarında ne gibi bir fayda vardı? Bir millet, hayatını yabancı yatırımlara ya da komisyoncuların verdikleri paylara bağlayıp üretim silahlarının gücünden mahrum kalarak, iyi eğitilmiş ve iyi teçhiz edinmiş bir başka millet karşısında kendisini gerektiği gibi savunabilir miydi? Alman jeopolitiğinin temellerini de oluşturan ünlü makalesi “Tarihin Coğrafi Kalbi”, korumacılığı savunmaya başlamasından kısa bir süre sonra kaleme alınacaktır.²² Bu makalesinde Mackinder, gücünü ordularından ve sanayisinden alan kara-merkezli büyük bir gücün oluşturabileceği tehlikeyi göstermeye çalışır; bu tehdit, en önemli kazanımlarını barışçıl ticarî faaliyetlerden sağlayan bir deniz gücünü, kara merkezinin çevresine mahkûm edecektir. Böyle bir gelişme henüz ortaya çıkmamasına rağmen, Mackinder’in makaleyi kaleme alırken arzu ettiği şey böyle bir tehlikenin her zaman oluşabileceğini göstermekti. Büyük Britanya kendisini, Almanya’ya karşı eğer başarılı bir şekilde savunmak istiyorsa Mackinder’e göre İmparatorluk yapılarının dönüştürülmesi gerekiyordu.

Mackinder, yeni yüzyılın getirip önlerine bıraktığı yeni şartlar altında merkantilist nüfusçu teorisinin doğruluğunun ortaya çıktığını düşünüyordu. O da tıpkı diğer serbest ticaret savunucuları gibi sermaye-gücüne yani “satın alma gücüne” çok fazla güvenmiş olduğunu ve insan-gücüne yani “yapabilme gücümüze” çok az değer vermiş olduğunu düşünmeye başlamıştı. Mackinder, yabancı bir ülkede fabrika kuran bir İngiliz

²² *Geographical Journal*, XXIII, Nisan, 1904.

kapitalistini örnek olarak vererek, onun, fabrikasını çalıştırabilmek adına ne kadar yüksek vergiler vermek zorunda olduğuna sözü getirir. Serbest ticaret ekonomistlerince böyle bir yatırımdan elde edilen kârlar, faiz gelirleri ve temettüleri millî bir kazanç olarak hesaba katılır. Aslında bunlar birer millî kayıptır. Yabancı bir ülkeden yatırım yapan kapitalistin istihdam sağladığı işçiler, aslında yatırım yapılan ülkenin ordusu için asker beslemek anlamına gelmektedir ve kapitalistin kazancından sağlanan vergilerle oranın ordusu doğrudan desteklenmiş olmaktadır. Bu şekildeki deniz aşırı yatırımlarını Mackinder daha önceleri “fikirlerin ve diğer ülkelerin emeklerinin” iletme sürecindeki paylaşımları olarak değerlendirirken, şimdi ticarete karşılaşılan pek çok zarardan bu yatırımları sorumlu tutmuş ve işsiz kalan binlerce İngiliz işçisinin ülke dışına göç etmek zorunda kalmalarını bu sebebe bağlamıştır. Mackinder, dış göçün İngiliz gücüne büyük bir darbe vurduğunu düşünmektedir. Gümrük reformunun amaçlarından birini de, “Gümrük Reformcuları, İmparatorluğun insan-gücünü artırmayı hedeflemektedir”²³ diyerek belirtmiştir.

Mackinder, daha önce birlikte hareket ettiği Liberal-Emperyalist arkadaşlarının bir imparatorluk ırkı yaratma vurgularını kullanmaktan ise vazgeçmemiştir. Fikir değiştirdikten sonra da, içki kullanımının sınırlandırılması yasasına destek vermiş, çalışan sınıfın daha iyi evlerde barınma imkânına erişmeleri için görüşmelerde bulunmuş ve kamu eğitiminin geliştirilmesi için yeni önerilerde bulunarak, tüm bu beğenilen çalışmalarını Rosebery’nin takipçilerine sunmuştur. Yoksul semtleri, “millî insan-gücümüzün terkedilmiş ve artık kullanılamaz duruma gelmiş artık yığınları” olarak tarif etmiştir. Mac-

²³ *Para-Gücü ve İnsan-Gücü*, 21.

kinder hatta “ticarî birliğin sağlanmasında temel bir yeri olan” asgarî ücret düşüncesini de desteklemiştir ve fakat bu düşünceyi desteklemesindeki asıl amaç “insan-gücünün iktisatlı bir şekilde kullanımına elverecek olmasıdır.” İnsan-gücünün bu şekilde ziyan edilişini “istihdamın intizamsızlığı” olarak niteleyen Mackinder, bu intizamsızlığın grevler, yabancı yatırımcının düşük fiyatla rekabet etme hırsı ya da “işverenlerin başarısızlığı” yüzünden kaynaklandığını belirtmiştir. “Gümrük Reformcularının kendisini dikkate almaları, onu, bir anda emekçilerin safında ve onların ücretlerinin koruyucusu olarak öne çıkartmıştır.” Mackinder, “milletin gerçek gücünün, kendi işçilerinin, kendi düşünürlerinin, kendi savaşıtlarının ve kendi annelerinin içinde bulunduğunu”²⁴ ısrarla belirtmiştir. Mackinder, eğer Büyük Britanya yirminci yüzyılın büyük güçleri arasında cereyan edecek savaşlarda gücünü koruyabilmek istiyorsa, Büyük Britanya’nın doğum oranı hızını artırması gerektiğini savunmuştur.

Mackinder Londra İktisat Okulu Yöneticiliği’nden 1908 yılında istifa ederek, gümrük reformlarıyla ilgilenebilmek için kendisini tamamen politikaya adanmıştır. 1909 yılındaki ara seçimde, Hawick bölgesinde yeni partisinin birlikçi ve gümrük reformcusu adayı olarak yarışa katılmış ve fakat bu kez de seçilememiştir. 1910 Ocak genel seçimlerinde ise Glasgow’un Camlachie bölgesinden seçilmeyi başarmıştır. Bölgedeki 434 oyun tamamına yakını alarak seçildikten sonra, 1910 Kasım genel seçimlerinde de 26 oy farkla sandalyesini korumayı bilmiştir. Parti merkezine iletilen raporlarda ikna edici

²⁴ A.g.e., 21-4; ayrıca kendisinin “Millî ve Emperyal Gücün Bir Kıtası Olarak İnsan-Gücü,” *National Review*, XLV, Mart, 1905, 142-3.

ve başarılı bir çalışma yürüttüğü ayrıca bildirilmiştir. 1922 genel seçimlerinden yenilgiye uğradıkları döneme kadar da görevini sürdürmüştür.

Mackinder, 1919 yılında *Demokratik İdealler ve Gerçekler* başlığını taşıyan ve hem serbest ticaretin hem de gümrük emperyalizminin özlerinin ne olduğunu ve onların özleri gereği nasıl aynı olduklarını gösteren çalışmasını yayımlamıştır. Tüm siyasî yapıların emperyalist olanlarını “düzen kurucular”; ve onların rakipleri konumundaki kozmopolit Liberalleri –imparatorluk karşıtı ‘Cobden’ciler²⁵- ise “idealistler” olarak tasnif etmiştir. Düzen kurucular arasında, Mackinder “üç onurlu sese” yer verir: “verimlilik” çağrısında bulunan Lord Rosebery; “iktisadî koruma”yı yüksek sesle dillendiren Joseph Chamberlain; ve son yıllarını ordunun eğitimi kampanyasına adanmış olan Lord Roberts. Mackinder, bu üç önemli kişiyi adeta yas tutarcasına anar ve onların kendilerine danışılabilinecek “akıl adamlar olmalarına rağmen seslerini duyuramadıklarını”²⁶ belirtir. İdealistlerin ise “tüm yapıya karşı faydasız bir başkaldırı içerisinde olan enternasyonalistler” olduklarını söylerken diğer yandan düzen kurucuların vatansever ve milliyetçi kişiler olduklarını belirtir. Mackinder’e bakılırsa düzen kurucunun te-

²⁵ Richard Cobden, İngiliz iktisatçı ve siyaset adamı. Israrla serbest ticareti savunmuş ve 1846 yılında buğday üzerindeki korumacı kanunların kaldırılmasını sağlamıştır. Ayrıca, 1860lı yıllarda Fransa ve İngiltere arasındaki gümrük duvarlarının neredeyse sıfır noktasına çekilmesini sağlamış ve iki ülkenin birbirlerinin mamullerine karşı uyguladıkları korumacı politikaların tamamen ortadan kalkmasına ön ayak olmuştur. Bu yüzden adı serbest ticaret ile özdeşleşmiş ve İngiltere’de serbest ticaret savunuculuğu yapanlar Cobden’ciler olarak adlandırılmışlardır.

²⁶ Londra, 1919, 31–2

mel öğretisi, demokrasinin tam zıt kutbunda bulunmaktadır; “düzen kurucunun üstün kuralı ve kör verimlilik”, “demokratik idealizmin Nemesis’idir.” Hobbes geleneği içerisinde düzen kurucu, “insanlar Devlet için yaratılmışlardır” düşüncesindedir ve “devletin insanları onun aygıtlarıdır” düşüncesini benimsemeye yatkındır. “Demokrat, insanların haklarına odaklanırken”, düzen kurucu “insanlardan devlet içerisinde nasıl faydalanacağını düşünür” ve “ordu-devlet” tarzı bir yaklaşımla düzen devletini idealleştirir. Böyle bir öğreti, düzen kurucunun millî toplum içerisinde insanların toplam refahını göz ardı ettiği anlamını taşımaz. “Tam tersi” diye ekler Mackinder “düzen kurucu, toplumu, insan-gücünün en verimli koşullarda sürekliliğini sağladığı yer olarak değerlendirir.” Bu durum içerisinde de düzen kurucu “ister kapitalist olsun ister militarist, ileri görüşlü olmak zorundadır.”²⁷

Mackinder’in inandığı gibi eğer demokrasi ve emperyalizm birbirleriyle tamamen zıt ilkelere dayanıyorlarsa, İngiltere’de hangisi hüküm sürmelidir? Bu sorunun beraberinde getirdiği sorun, tabii olarak İngiliz siyaset hayatının en önemli konularından birini oluşturmuştur. Mackinder, mevcut uluslararası iktisadî sistem içerisinde “demokrasilerin, imparatorlukları ilhak olmak zorunda bırakacakları”²⁸ görüşündeydi. Bu gelişmeler, İngilizlerin tarih içerisindeki özgürlüklerinin sonu mu olacaktı? Oxford Coğrafyacısı 1902 yılında, İngiliz demokrasisi ve emperyalizminin işbirliği içerisinde olmalarının zorunluluğunu “araya giren okyanus”la²⁹ açıklamaktaydı. 1924 yılına gelindiğinde ise, coğrafyanın, emperyal bir İngiltere’nin

²⁷ A.g.e., 9–21

²⁸ *İngiltere ve İngiliz Denizleri*, 342.

²⁹ A.g.e., 349

demokrasi ile işbirliğine nasıl müsait olduğunu açıklamıştır: “İmparatorluğun tropik kısımlarıyla Avrupa adasının birbirinden ayrı oluşları her ne kadar askerî bir bakış açısından zayıflık kaynağı olarak görülebilecekse de, bu ayrılık aynı zamanda büyük bir fırsat olarak da düşünülebilir. Bir yanda müstemlekelerdeki emperyal kurallar, [İngiltere]’deki özgürlük söylemleriyle yozlaştırılmamış olacak ve diğer yandan da bu kuralları tatbik edenlerin, nesiller geçtikten sonra oradan ayrılmaları gerektiğinde açmış oldukları okulları ve evleri orada adalet ve vasiliğin ruhu ile özgürce kalmayı sürdürebilecektir.”³⁰

Mackinder 1919 yılında, Lloyd George yönetimindeki Koalisyon Hükümeti tarafından Güney Rusya İngiliz Yüksek Komiseri olarak bundan on beş yıl önce jeopolitik makalelerinde anlattığı “kalpgâh” a dâhil olan bölgeye atandı. Sovyet hükümetinin geri püskürtülmesinde yaşanan başarısızlık dönüşünü hızlandırdı ve 1920 yılında yurda döndüğünde hizmetlerinden ötürü onurlandırılıp İmparatorluk Denizcilik Komitesi Başkanı olarak atandı. Mackinder’in son yılları Chamberlain dönemindeki kampanyalarda çizmiş olduğu imparatorluk ideale hizmetle geçti. 1947 yılında ölmeden önce, tıpkı kaygı duyduğu gibi ülkesinin Almanlara karşı giriştiği iki savaşa şahitlik etti. Aynı zamanda, serbest ticaret emperyalizminin artık son devresinin yaşandığını ve İngiltere’nin, kendisinin yaklaşık kırk yıl önce tasarladığı korumacı politikalara geçtiğini gördü.

³⁰ Mackinder, *Dünya Savaşı ve Sonrası* (Londra, 1924), 266.

Tarihin Coğrafi Kalbi¹

Uzak geleceğin tarihçileri, geriye dönüp de şimdi yaşamakta olduğumuz yüzyıllara tıpkı bizim Mısır hanedanlarına baktığımız gibi baktıklarında, yaşanılmış olan son 400 yılı “Kolumb Çağı” olarak tanımlayacak ve bu çağın 1900 yılıyla birlikte sona ermiş olduğunu söyleyeceklerdir. Son zamanlarda herkes coğrafi keşiflerin hemen hemen tamamlanmış olduğunu ve coğrafyanın daha derinlikli araştırmalar ile felsefi sentezler yapılabilmesi için yönlendirilmesi gerektiğinden bahsediyor. 400 yıl içerisinde dünya haritasının taslağı takribi bir kesinliğe ulaşmış ve hatta Nansen ve Scott’un kutup bölgelerindeki deniz seyahatleri sonucunda artık başka büyük bir keşif yapma ihtimali de iyice azalmıştır. Öte yandan büyük bir tarihi çağın sona erip yirminci yüzyılın başlaması yalnızca elde edilen bu başarıdan dolayı değil, bununla birlikte bir önem taşımaktadır. Misyonerler, fatihler, çiftçiler, madenciler ve son zamanlarda özellikle mühendisler, gezginlerin dünya üzerinde bıraktıkları ayak izlerini çok yakından takip etmeye başlamışlardır. Yeryüzünün uzak sınırları da sertçe ifşa edilip gösterilmeden önce bunların fiilen tamamlanmış siyasî uygunluğunu kendi namımıza tarihe geçirmek zorundayız. Tüm Avrupa, Kuzey Amerika, Güney Amerika, Afrika ve Avustralya’da, medenî ve

¹ 25 Ocak 1904 tarihinde Royal Geographical Society (Kraliyet Coğrafya Topluluğu)’nda okunmuştur.

yarı-medeni güçler arasında yaşanabilecek bir savaşın sonuçlarını hesaba katmazsak, üzerinde hak iddia edilmemiş çok az bir bölge kalmıştır. Asya'da bile büyük ihtimalle ilk defa Kazak² süvarilerinden Yermak'ın ve denizci Vasco da Gama'nın oynamaya başladıkları oyunun son kısımlarına şahitlik ediyoruz. Genel olarak söylemek gerekirse, Kolomb çağı kendinden önceki çağla karşılaştırıldığında, bu dönemin en belirleyici özelliği olarak dar bir bölgede sıkışan ve dışarıdan gelen barbarların tehditleriyle yüzleşen Ortaçağ Avrupa Hristiyanlığı'nın tersine, Avrupa'nın hemen hemen hiçbir direnişle karşılaşmadan yayılmış olması gösterilebilir. Önümüzdeki Kolomb sonrası dönemde tekrar kapalı bir siyasî sisteme şahitlik edeceğiz ve bu seferki sistem tüm dünya çapında olacaktır. Toplumsal güçlerde yaşanan her patlama, bilinmez bir evrenin ve ilkel bir kargaşanın içinde dağılmayıp dünyanın en uzak köşelerinde bile yeniden yankı bulacak ve dünya iktisadî ve siyasî organizmasının zayıf unsurları sonuç olarak paramparça olacaklardır. Büyük bir ihtimalle bu olgunun kısmen farkında olan dünyanın dört bir tarafındaki devlet adamlarının dikkatleri, ülke sınırlarının genişlemesinden nispi etkinlik mücadelesine kayıyor.

Tam da bu sebepten dolayı, bana öyle geliyor ki içinde bulunduğumuz bu on yıl içerisinde, ilk kez bir dereceye kadar tam bir bütünlük içerisinde daha geniş bir coğrafi ve tarihî genellemeler arasında bir bağlantı kurmaya girişmek zorunda kalacağız.

² Burada kullanılan Kazak tabiri ile kastedilen bugünkü Ukrayna'lıların ataları olduklarını iddia ettikleri Don Kazaklarıdır. Rus Kazakları olarak da bilinen bu topluluğun, Kazakistan sınırları içerisinde kalan Kazak Türkleriyle bir ilgisi bulunmamaktadır. Kazak Türkleri, Rusça'da "kazak", Kazakistan ise "Kazahstan" olarak seslendirilirken bu topluluk "kazak" (cossaks) olarak seslendirilir (ç.n.).

19. Yüzyıldan önce Doğu Avrupa

Dünya sahnesinde cereyan etmekte olan olayları ve özelliklerini ilk kez aslına bu kadar yakın bir şekilde idrak edebileceğiz ve belki de bir noktaya kadar, coğrafi zorunlulukların dünya tarihi içerisindeki yerinin kesin boyutlarını ortaya koyabilecek bir formüle ulaşabileceğiz. Eğer tarihin yüzüne güldüğü kişilerdensenek, elde edeceğimiz bu formül, mevcut uluslararası siyaset alanında birbirleriyle rekabet etmekte olan güçlerin görüş açılarını tespit etmemizde bize pratik faydalar sağlayabilecektir. Benzer bir ifadeyle, [Rus] imparatorluğunun batıya doğru olan yürüyüşünü, kısım kısım ve tarihî tecrübeler ışığında açıklama girişimimize yardımcı olacaktır. Bugün

burada, insan faaliyetlerinin en cebrî unsuru olduğuna inandığım dünyanın fizikî özelliklerini tanımlamak amacındayım ve bu özelliklerle kesin bağlantılı olduklarını düşündüğüm tarihin belli başlı bazı dönemlerini, ki bu dönemler dünyanın bu fizikî özelliklerin coğrafya olarak bilinmediği dönemlerdir, anlatmak istiyorum. Buradaki amacım, şu ya da bu türden bir özelliğin etkisini tartışmak ya da bölgesel bir coğrafi çalışma yapmak değil. Bütün bunlardan tamamen farklı olarak insanlık tarihini dünya organizmasının canlı bir parçası olarak sergilemek istiyorum. Şunun çok açık olarak farkındayım, ben, hakikatin ancak bir boyutuna ulaşabilirim ve bu çalışmamda azgın bir materyalizme düşmeye hiç niyetim yok. Başlatan tabiat değil, insandır; ancak kontrol büyük ölçüde tabiattadır. Burada ilgilendiğim şey, evrensel tarihin sebeplerinden daha ziyade genel fizikî denetim ile alakalıdır. Bu çalışmadan beklentim, sadece hakikate bir ilk adım atma ümididir ve tabii ki gelecek her türlü eleştiriye açık olduğumu da belirtmek isterim.

Son olarak Prof. Freeman, Akdenizli ve Avrupalı ırkların hesaba katıldığı bir tarih anlayışı ortaya koydu. Bir yere kadar söyledikleri doğru olabilir, çünkü bu ırklar Yunanların ve Romalıların varisleri olarak köken anlamında devraldıkları fikirleri icra ederek dünyada hep baskın unsurlar olagelmışlerdir. Diğer taraftan bundan başka ve çok önemli olan bir nokta daha var ki, böyle bir tarih sınırlandırması düşüncüyü kısırlaştırıcı bir etkide bulunacaktır. Bir milleti şekillendiren düşünceler, yalnızca kalabalık insan yığınlarının o düşünceleri kabul etmeleri sonucunda değil, aksine tüm toplumu etkileyen yaygın bir sıkıntının baskısı ve dışarıdan gelen güçlere karşı gösterilmesi gereken genel direniş sonucunda kabul

edilir. İngiltere düşüncesi, 7 Krallığın³ Danimarkalı ve Normandiyalı savaşçılara mağlup olmasından sonra; Fransa düşüncesi, Chalons Savaşı'nda Hunlara karşı birlikte mücadele etmek zorunda kalan Franklar, Gotlar ve Romalılar tarafından ve Yüzyıl Savaşları'nda İngiltere'ye karşı verilen mücadelenin sonucunda; Hristiyanlık dünyası düşüncesi, Roma zulümleri altında doğmuş ve Haçlılar tarafından olgunlaştırılmış hareketler sonucunda; Amerika Birleşik Devletleri düşüncesi, uzun süren Bağımsızlık Savaşı sonucunda batan yerel koloni vatanseverliğinin sonucunda; Alman İmparatorluğu düşüncesi ise Fransa ile Kuzey Almanya'nın işbirliğine karşı Güney Almanya tarafından verilen savaşın hemen sonrasında ortaya çıkmış ve kabul edilmiştir. Burada vurgulamaya çalıştığım tarihin kitabî kavrayışı, düşüncelerin ve medeniyetlerin sonuçlarıyla daha fazla ilgilenerek büyük düşünceleri besleyen, tahrik edici daha başat hareketleri uygun bir biçimde gözlemlemeyi başaramamaktadır. Saldırgan bir kişiliğin, kendisine düşman olanları bir araya getirmesi bakımından önemli bir sosyal işlevi vardır ve Avrupa da dışarıdan gelen barbarların baskısı altında kendi medeniyetine ulaşmıştır. Tam da bu sebepten, sizden bir an için bile olsa Asya'yı ve Asya tarihini Avrupadan ve Avrupa tarihinden daha önemli addetmenizi istirham ediyorum; çünkü Avrupa medeniyeti, çok büyük bir oranda, Asyalı toplulukların istilasına karşı verilen dünyevî varolma mücadelesinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Modern Avrupa'nın siyasi haritasındaki en dikkat çekici tezadı kıtanın yarısına kurulmuş olan Rus toprakları ve Batılı

³ 7 Krallık (Heptarchy): 7. ve 8. yüzyıllarda Anglo-Sakson İngilteresinde var olan 7 ayrı kral tarafından yönetilen 7 ayrı bölgenin toplamına verilen isim (ç.n.).

güçlerin üzerine sığışmak zorunda kaldıkları daha küçük topraklar grubu ortaya koyar. Fizikî bir bakış açısından bakıldığında doğunun kesintisiz bir biçimde devam eden düzlükleri ile dağlar, vadiler, adalar ve yarımadalardan oluşan dünyanın geri kalan bu karmaşık zenginlikteki toprakları arasında da bir zıtlık bulunmaktadır. İlk bakışta görülebilen bu tanıdık olgular içerisinde, doğal çevre ve siyasî organizasyon arasında çok bariz bir ilişkilenebilmenin olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle de Rusya düzlükleri boyunca çok soğuk kışların ve çok sıcak yazların birbirini takip etmesi ve insan varlığının temel şartlarının ayrıca birleştirici bir unsur olduğu görülecektir. Oxford Atlası'nda da bulunabilen bir dizi tarih haritası incelendiğinde, Doğu Avrupa düzlüğünün Avrupa Rusya'sı içerisinde bulunuşunun yalnızca son bir kaç yüzyıl içinde gerçekleştiği kolaylıkla görülecektir ve açıkça bu dönemlerin öncesinde bölgedeki siyasî oluşumların şimdikiinden çok daha farklı bir eğilim taşıdığı bilinmektedir. İki devlet grubu genel olarak bu ülkeyi kuzey ve güney politik sistemler olarak ikiye bölmüştür. Dağbilgisel haritalar, Rusya'da ancak son zamanlarda kontrol edilebilen insan hareketleri ve yerleşimleri arasındaki kısmî fizikî zıtlığı ortaya koymamaktadır. Kış döneminde yağın karların, engin genişlikteki düzlüğün kuzey hattında gözden kaybolmaya başlamasının hemen ardından yağmurlar, Karadeniz dışında, Mayıs ve Haziran aylarında en üst seviyesine ulaşır; fakat Baltık ve Barents Denizi kıyılarında yağışlar Temmuz ve Ağustos'a kalır. Güneyde ise geç gelen yaz artık kuraklık zamanıdır. Bölgedeki bu iklim rejiminden dolayı kuzey ve kuzeybatı ormanlar ve bataklıklarla kesilirken, güney ve güneydoğu ise uçsuz bucaksız steplerin olduğu ve ağaçların sadece nehir boylarında

3. Haçlı seferleri sırasında Doğu Avrupa'nın siyasi paylaşımı

bulunduğu bir stepler ülkesiydi. Birbirinden coğrafi olarak farklılık gösteren bu iki bölgeyi Karpatlar'ın en kuzey ucundan Ural Dağları'nın güney ucuna kadar kuzeydoğu yönünde kesen bir hat ayırır. Moskova, bu hattın biraz kuzeyinde, yani başka bir deyişle bölgenin orman olan tarafındadır. Dış Rusya büyük ormanının sınırı batı hattı boyunca Avrupa kıstağının tam kalbine doğru, Baltık ve Karadeniz'in arasından 800 mil boyunca uzanır. Bunun dışında, Kıt'a Avrupa'sında ağaçlar Almanya'nın kuzeyindeki ovalara yayılmış durumdadır. Oysa stepler Karpatlar'ın büyük Transilvanya tabyasından dönüp, Tuna boyunca genişleyerek şimdi mısır tarlalarının

olduğu Romanya'nın Demir Kapısı'na⁴ ulaşır. Müstakil alanlar olan stepler - yerel ağızda *Pusstas*⁵ olarak bilinirler- şimdi büyük oranda tarıma açılmış Macaristan düzlüklerini oluştururlar. Ayrıca bu stepler, Karpatlar'ın ve Alp Dağları'nın orman kuşaklarıyla kuşatılmışlardır. Uzak kuzey kısmını saymazsak, Rusya'nın tüm batısını kaplayan açılmış ormanlar, kurutulmuş bataklıklar ve işlenmiş stepler çevrenin karakteristiğinde henüz vasatı bir yekûn tutmaktadır ve büyük ölçekte tüm bunlar, önceden insanlık için hayatî önem taşıyan bir farkı yok etmektedir.

Rusya ve Polonya'nın ilk gelişme alanları tamamen ormanlık bölge içindeki düzlüklerde gerçekleşmiştir. Öte yandan stepler bölgesi boyunca, beşinci yüzyıldan on altıncı yüzyıla kadar Urallar ile Hazar Denizi arasındaki kapıyı Asya'nın iç tarafından gelen Turanî kavimler- Hunlar, Avarlar, Bulgarlar, Macarlar, Hazarlar, Kumanlar, Peçenekler, Moğollar ve Kalmuklar- sürekli kullanmışlardır. Attila'nın Hunları altında bu kavimler Tuna'nın en uzak tepelerindeki bölgelere yerleşip oradan Avrupa'nın kuzeyine, batısına ve güneyine doğru akınlar düzenleyerek yerleşik halka baskınlar vermişlerdir. Modern tarihin büyük bir bölümü birbirini takip eden bu baskınların sonucu doğrudan ya da dolaylı olarak ortaya çıkan değişimlerin yorumu üzerine yazılmış olmalıdır. Angleler ve Saksonlar büyük bir ihtimalle bu akınların ardından denizi geçip Britanya'da İngiltere'yi kurmuşlardır. Franklar, Gotlar ve Romalılar tarihlerinde ilk kez Chalons Savaşı'nda Asyalılara karşı omuz omuza mücadele vermek zorunda kalırlarken farkında olmadan kaynaşarak modern Fransa'yı şekillendirmişlerdir.

⁴ Romanya sınırındaki Tuna Nehri'nin dar boğazı (ç.n.).

⁵ Ova (ç.n.).

Venedik; Aquileia ve Padua'nın yok edilmesinden sonra kurulmuş ve Papalık bile, Papa Leo'nun Attila ile Milano'da arabuluculuk için görüşmesinden sonra anlamlı bir itibar kazanmıştır. Bu kadar değişik sonuçlar, bir grup insafsız ve idealden yoksun atılının hiçbir ciddi engelle karşılaşmadan büyük bir alanı geçmeleri neticesinde Turanî çekicin bu sahipsiz mekânlara sert bir biçimde çarpmasıyla gerçekleşmiştir. Hunlardan sonra aynı yolu Avarlar takip etmişlerdir. Geçiş alanı olmasından dolayı Charlemagne Savaşı'nın sonunda Avusturya bu kavimlere karşı kurulmuş ve Viyana da mümkün olduğunca kuvvetlendirilmeye çalışılmıştır. Daha sonra Magyarlara⁶ gelmiş ve Macaristan steplerinden beslenen ardı arkası kesilmeyen akıncılardan

⁶ Uzun yıllar Türkiye'de de Hungaroloji profesörlüğü yapan tanınmış Türkologlardan Laszlo Rasonyi, "Macar" kelimesinin kökenini ele alırken şunları aktarır:

"Fin-Ugorluğun en doğudaki kolu 2000-3000 yıl önce Ural [D] ağları'nın Avrupa'ya bakan ormanlık yamaçlarında yaşıyorlardı. Bu kavmin kendisine bugünkü dil akrabaları Vogul ve Ostyaklar gibi Manyisi adını almış olabilir. Tedrici göç sırasında cet sayılan Ugor kavmi ormanlık eski yurtlarından daha güneye, hayvan beslemeye elverişli ağaçlık bozkır bölgesine sarktılar. Orada at yetiştirmeyi de öğrendiler. Bu eski Ugor kavminin bir kısmı Uralların yamaçlarına da sızmış olabilir.

Burası; güney ve güneydoğuda yer alan ormanlarla örtülü bozkırlar aynı zamanda Türklüğün en batıdaki bölümünü teşkil eden Onogurların da yurduydü. Türkler daha teşkilatlı, hayvan besleyen, av derisi toplayan, çiftlik ana unsurlarını bilen kavim oldukları için Ugorlara kıyasla daha üstün durumdaydılar.

Onogurların ve Manyisilerin uzun süre karışmasından Macar kavminin nüvesi doğdu. Macarların bugün iki adı vardır. Biri Macar. Bu Türk-eri, Kum-eri, Ağaç-eri adlarına benzer şekilde Manyisi-eri şeklinde gelişmiştir. Eri şüphesiz Er (kek) manasına Türkçedir. Eski Ugor Anyseri sözünden ortaçağ Macar dilinde köklerin son kısa i, u, ü ünlüleri koparak ve sesliler ahenk kai-

sonra Avusturya ileri karakolunun önemi artmış ve böylece Almanya doğusu boyunca uzanan alanın siyasî hudutları az çok belli olmuştur. Bulgarlılar Tuna'nın güneyinde yönettikleri bir yerleşim alanı kurmuşlar ve isimleri haritanın üzerinde baki kalmasına rağmen dilleri, komutaları altında bulunan Slav topluluklara karşı koyamamıştır. Büyük bir ihtimalle Rus steplerinin en uzun ve en verimli işgali, büyük Saracen hareketiyle çağdaş olan Hazarlar tarafından yapılmıştır: Arap coğrafyacılar Caspium Mare'yi Hazar Denizi olarak bilmekteydiler. Buna rağmen sonunda Moğolistan'dan gelen yeni kavimler Rusya'nın kuzeyindeki ormanlık bölgeyi, iki yüzyıl boyunca stepleri hükmü altında tutan Moğol Hakanları adına vergiye bağlamışlar ve bunun neticesinde ise Avrupa'nın kalan kısmı hızla gelişirken Rusya'nın gelişmesi gecikmiş ve yolundan sapmıştır.

Unutmamak gerekir ki, Orman'dan Karadeniz ve Hazar Denizi'ne giden nehirler, göçebelerin tüm step alanı genişliğini çaprazlayarak geçmektedir ve bu yüzden göçebelerin zaman zaman geçici surette de olsa istikametlerini değiştirip atlarını sağ istikamete kırdıkları vakidir. Bu yüzden Ortodoks Hıristiyan misyonerleri, tıpkı daha önceden İskandinav Varangianların⁷ aynı nehir boyunu takip ederek İstanbul'a in-

desine uyarak Agyar olmuş ise, aynı şekilde Manyseri sözü de Magyer, daha sonra da Magyar (Macar) olmuştur."

Aktaran: Demirkan, Tarık. "Macar Turancıları." İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000. s. 22-23 (ç.n.).

⁷ Varangianlar, 1066 Hastings Savaşı'yla Normanların Britanya'yı yönetimleri altına almasına katlanamayarak doğuya giden, burada Kiev Prensiği'nin yönlendirmesiyle Doğu Roma İmparatoru'na hediye olarak gönderilen ve böylece İstanbul'da Doğu Roma İmparatoru'nun emrine giren İskandinav kökenli bir grup özel birliğe verilen isimdir (ç.n.).

V. Charles tahta çıktığında Doğu Avrupa'nın siyasi paylaşımı

meleri gibi, Dinyeper'den Kiev'e kadar çıkabilmişlerdir. Daha da erken bir dönemde Töton Gotları Avrupa'yı Baltık kıyılarından aynı güneydoğu hattı boyunca keserek, Dinyester Nehri boyunca bir süreliğine de olsa görünmüşlerdir. Ancak, tüm bu örnekler geçici olup bahsettiğim geniş ölçekli genellemeyi hükümsüz kılmazlar. Bin yıl boyunca at sırtındaki bu insan grupları, Ural Dağları ile Hazar Denizi arasındaki Güney Rusya'nın açık düzlüklerini geçerek Avrupa Yarımadası'nın kalbinde bulunan Macaristan'ı sürekli olarak vurgun alanına çevirmişler ve bu akınlara karşı koyma ihtiyacında olan Rus, Alman, Fransız, Yunan ve İtalyan halklarının

tarihi bu akınların çevresinde şekillenmiştir. Bu akınlar, tüm bu topluluklar içerisinde yaygın bir despotizm altında itişip kakışmalarının yerine sağlıklı ve güçlü tepkilerin doğmasına zemin hazırlamıştır. Çünkü Turanî kavimlerin atla birlikte hareket etme gücü büyük oranda step bölgeleri içinde etkili olurken, ormanlık ve dağlık alanlarda bu güçleri ciddi bir oranda sekteye uğramaktaydı.

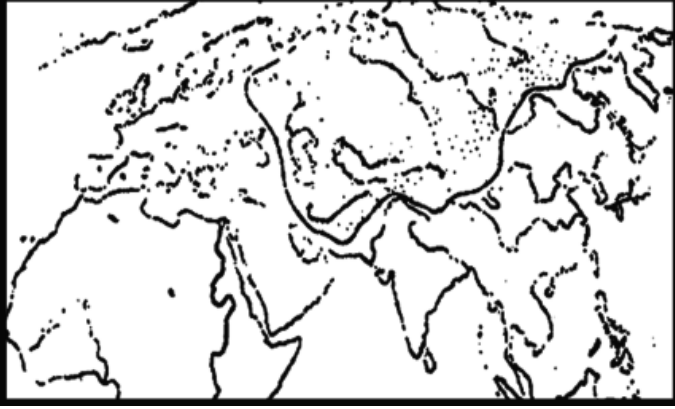
Hareketliliğin bir güç olarak kullanıldığı bir başka olay ise Vikinglerin teknelerini kullanarak gerçekleştirdikleri akınlarıdır. Vikingler İskandinavya'dan saldırıya geçip, Avrupa'nın hem kuzey hattı hem de güney hattı boyunca uzanan nehirlerini kullanarak Kıtanın iç alanlarına kadar girmeyi başaramışlardır. Fakat Viking akınları belli bir sınırlılıkla gerçekleşmiştir, çünkü kabaca söylemek gerekirse onların gücü sadece su alanlarına yakın bölgelerde etkili olmaktaydı. Böylece Avrupa'nın yerleşik halkları hem doğudan gelen Turanî kavimlerin hem de diğer taraftan deniz yoluyla gelen korsanların baskısı altında kalmıştır. Akınların doğası gereği her iki yönden gelen baskılar bunaltıcı mahiyette olmuş ve sonuçları itibarıyla Avrupa'nın yerleşik topluluklarını harekete geçmek zorunda bırakmıştır. Bununla birlikte, İskandinavyalıların etkisi Turanî kavimlerle kıyaslandığında ikinci derecede kalmıştır. Çünkü Turanî kavimlerin baskısı altında hem İngiltere hem de Fransa kendi içlerinde bütünleşme için uzun ve meşakkatli bir yola çıkmak zorunda kalırlarken, İtalya da mevcut birliğini kaybetmiştir. Erken dönemlerinde Roma, yerleşik insanlardan derlediği hareketli askeri güçlerini sahip olduğu yollar vasıtasıyla seferber edebilmekteydi, fakat bu yollar ciddi bir biçimde tahrip edildiklerinden dolayı Roma yolları on sekizinci yüzyıla kadar yenilenememiştir.

Büyük bir ihtimalle Hun akınları bile Turanî kavimlerin Avrupa'ya gerçekleştirdikleri ilk akınlar değildi. Homeros ve Herodot tarafından bahsedilen İskitler de, kımız (at sütü) içen ve çok açık bir biçimde diğer Turanî kavimlerle aynı hayat tarzını yaşayan ve büyük bir ihtimalle de steplerin sonraki yerleriyle aynı ırktan gelmekteydiler. Nehir isimlerindeki Keltçe unsurlar olan *Don*, *Donetz* (Don Nehri'nin bir kolu), *Dneiper* (Dinyeper Nehri), *Dneister* (Dinyester Nehri) ve *Danube* (Tuna Nehri) gibi isimler büyük bir ihtimalle benzer bölgeleri paylaşmış insanlardan alınmıştır. Burda kastedilen birebir aynı ırktan olanlar değildir, fakat Keltlerin de Gotlar ve Varangianlar gibi geç bir dönemde kuzey ormanlarından gelmiş olmaları muhtemeldir. Ne var ki, antropologların da tanımlandığı gibi nüfusun kaynaşmış büyük bir kısmı Brakisefalik kafa yapısına sahiptir ve açıkça kuzey, batı ve güney Dolikosefalik nüfusla karışıp büyük bir ihtimalle Brakisefalik Asya'nın batısından Orta Avrupa'ya, Fransa'ya gelmişlerdir.⁸

Öte yandan, Turanî kavimlerin Avrupa üzerindeki etkisinin tam anlamı, on beşinci yüzyıldaki Moğol istilası incelenmeden hakkı teslim edilerek anlaşılamaz; ancak, bu önemli olayı tahlil etmeye girişmeden önce coğrafi bakış açımızı Avrupa'nın dışına çevirmeden Eski Dünya'yı bütünü ile anlayamayız. Yağmurun yağışı çok açık bir biçimde denizlere bağlı olduğundan büyük kara parçalarının kalbi diğer bölgelere kıyasla daha kuraktır. Bu sebepten dolayı dünya nüfusunun üçte ikisinin büyük kıtanın çok küçük parçalarını oluşturan Avrupa'da, Atlantik kıyısında; Hindistan ve Çin'de, Hint ve Pasifik Okyanusu kıyısında yoğunlaşmış olması bizi şaşırtmamalıdır. Kuzey Af-

⁸ Bkz. 'The Races of Europe,' Prof. W. Z. Ripley (Kegan Paul, 1900).

rika Sahrası'ndan Arabistan'a kadar uzanan çok geniş bir kuşak nerdeyse insansızdır, çünkü bu bölgeler hemen hemen hiç yağmur almazlar. Orta ve Güney Afrika'nın tarihi de tıpkı Amerika ve Avustralya'ninkî gibi Avrupa ve Asya tarihinden hemen hemen büyük oranda ayrılır. Aslında Avrupa'nın güney sınırı Akdenize rağmen Büyük Sahra olmalıdır, çünkü uzanan geniş çöl sebebiyle siyah adamlar beyaz adamları birbirlerinden ayırır. Okyanuslar ve çöller arasında uzanan 21.000.000 mil kare uzunluğundaki Avro-Asya kara kütlesi, Büyük Sahra ve Arabistan Çölünü çıkarırsak dünya üzerindeki karaların yarısını oluşturur. Asya içlerinde Suriye ve İran'ın kuzeydoğusundan Mançurya'ya kadar uzanan bölgede parça parça çöller bulunuyor olsa da, bu çöller Büyük Sahra ile karşılaştırıldıklarında kesintisiz devam eden büyük bir boş alan olarak değerlendirilemezler. Diğer taraftan Avro-Asya, nehirlerin dikkat çekici varlığı ile tanımlanabilir. Orta ve kuzey kesimdeki nehirlerin çok büyük bir kısmı dış dünya ile insani iletişim amacı olarak pratikte kullanılamazlar. Volga, Amu Derya ve Sir-i Derya nehirleri bir iç denize dökülürler; Obi, Yenisey ve Lena ise kuzeyin buzlarla kaplı denizine dökülürler. Bu nehirler, dünyanın en büyük nehirlerinden altısını teşkil ederler. Aynı bölgede Tarım ve Helmund nehirleri gibi diğer pek çok küçük nehir olsa da bunlar okyanusa ulaşmayı başaramazlar. Sonuçta Avro-Asya'nın merkezi; parça parça çöllerin varlığına rağmen, nadiren yaygın otlakların bulunduğu ve nehir kenarlarındaki küçük sulak araziler dışında, denizden akarsu yolları ile içine nüfuz edilemeyen tek bir bütün "bozkır-adası" olarak tanımlanabilir. Başka bir deyişle bu kara bütünü, dağınık halde bulunan ama bir araya geldiklerinde çok önemli bir güce ulaşabilen at ve develerle hareket edebilen göçebe bir nüfusun var olabilmesi

Kıtasal ve Arktik Drenaj Hattı

gerekli bütün şartlara sahiptir. Buradaki nüfusun yerleştiği sahanın kuzey hattı kutup-altı bataklık ve ormanları ile kaplı ve iklimi de, doğu ve batı uç sınırları saymazsak, yerleşim ve tarım yapmak için pek de elverişli değildir. Ormanlar doğuda, güney hattı boyunca Pasifik'te Amurland⁹ ve Mançurya'ya kadar uzanmaktadır. Benzer bir şekilde batıda, Avrupa'nın tarih öncesi döneminde ormanlar en yaygın bitki örtüsünü oluşturmaktaydı. Böylece kuzeydoğu, kuzey ve kuzeybatıdan sınırlanan stepler Macaristan'dan Mançurya'nın Küçük Gobi'sine kadar 400 mil boyunca kesintisizce uzanır ve en batıdaki uç bölgeyi saymazsak steplerin içindeki nehirler okyanusa ulaşmayı başaramazlar. Bu yüzden Obi ve Yenisey nehirlerinin ağızlarında son zamanlarda yapılmaya girişilen ticareti de ihmal edebiliriz. Avrupada, Batı Sibiryada ve Batı Türkistanda stepler öyle alçak bir seviyede uzanırlar ki, bazı bölgelerde deniz seviyesinin altına indiği bile görülebilir. Daha doğuda, Moğolistan'da

⁹ Mançurya'nın kuzeyinden akarak Rusya ve Çin arasındaki sınırı çizen nehir (ç.n.).

stepler platoların üzerinde uzanır, fakat Kalpgâh'ın çıplak ve çorak topraklarında bir step seviyesinden bir diğerine geçişte herhangi önemli bir engelle karşılaşılmaz.

On dördüncü yüzyılın ortalarında Avrupa içlerine durmadan akın gerçekleştiren göçebe kavimler, en önemli güçlerini ilk kez 3000 mil ötedeki Moğolistan'ın yüksek steplerinde topladılar. Polonya, Silezya, Moravya, Macaristan, Hırvatistan ve Sırbistan bir kaç yıl gibi kısa bir süre içerisinde düzenlenen akınlar sonucunda ciddi hasarlar almış, fakat tüm doğuyu Cengiz Han'ın ismi altında birleştiren ve büyük bir hareket kabiliyetine ulaşan bu kavimlerin en uzaktaki ve süreksiz seferleri de, yine bu bölgelere yapılmıştır. Altın Ordu; Kıpçak steplerini, Urallar ile Hazar Denizi arasındaki boşluktan geçip Aral Gölü'nden Karpatlar'ın eteklerine kadar hükümleri altına alırken bir başka ordu da, Hazar Denizi ile Hindukuş Dağları arasından güneybatı güzergâhında uzanarak İran, Mezopotamya ve Suriye'yi fethedip İlhanlıların üzerine kurulacağı toprakları hâkimiyeti altına almıştır. Ordunun bir başka kolu ise Çağatay Han'ın idaresinde Kuzey Çin'i ele geçirmiştir. Hindistan ve Güney Çin, Tibet Dağları'nın aşılması imkânsıza yakın yükseltisinin yardımıyla bir süre bu akınlara karşı korunabilmiş olsalar da, Büyük Sahra Çölü ya da Kutuplar kadar aşılması zor olan Tibetler, etrafından dolaşarak Marco Polo'nun Kubilay Han'ın yanında ve Timurlenk'in de Hindistan'da bulunduğu zamanlarda tamamen ele geçirilmiştir. İyi bir örnek oluşturan bu fetihlerin ardından açıkça görülmektedir ki, Eski Dünya'nın yerleşim alanı olarak kullanılan tüm bölgeleri eninde sonunda steplerden gücünü alan bu yayılmacı ve hareketli güç karşısında düşmüşlerdir. Rusya, İran, Hindistan ve Çin ya vergi vermek zorunda kalmış ya da Moğol hanedanları

tarafından bizzat yönetilmişlerdir. Hatta Küçük Asya'da kuruluş aşamasında olan Türklerin hâkimiyeti bile yarım yüzyıl kadar yara almıştır.

Avrupa örneğinde olduğu gibi, Avro-Asya'nın diğer kenar bölgelerinde de erken dönem istilaları yaşanmıştır. Çin, birçok kez kuzey tarafından fethedilmiş; Hindistan ise sayısız kez kuzeybatı hattından ele geçirilmiştir. Bununla beraber İran örneği, en azından ilk düşürülüşünden itibaren, Batı medeniyeti için çok büyük bir önem arz etmektedir. Moğollardan üç ya da dört yüzyıl önce Orta Asya'dan çıkıp gelen Selçuk Türkleri, beş deniz olarak ifade edebileceğimiz Hazar Denizi, Karadeniz, Akdeniz, Kızıl Deniz ve Fars Denizi'ni kapsayan muazzam genişlikteki bölgeye, İran güzergâhını aşarak yerleşmişlerdir. Kirman, Hamedan ve Küçük Asya'da kurulan Selçuklular, Bağdat ve Şam üzerindeki Fatımî hükümrانlığını da düşürmüşlerdir. Görünürde Kudûşe giden Hristiyan hacılarına zarar verdikleri öne sürülerek Selçuklulara karşı Hristiyanlığın bayrağı altında toplanan ve Haçlılar olarak bilinen birçok ordu sefer düzenlemiştir. Daha önceden ellerinde bulunan bir yerin Selçuklular tarafından zaptedilmesi Avrupalıları tekrar tahrik etmiş ve birleştirmiştir. Modern tarihin başlangıcından beri Avrupalıların ilerlemesinde çok büyük bir önem taşıyan, Asya'nın kalbinden tekrar gelen bu baskı Avrupa'nın bir araya toplanmasında önceki kadar büyük önem taşımaktadır.

Kesintisiz bir kara parçası olan Avro-Asya kavramı, kuzeyi buzullarla kaplı, geri kalan tüm kısımları sularla çevrili olan; Kuzey Amerika'dan yaklaşık üç kat, Avrupa'nın iki katından daha büyük, yalnızca ortası 9 milyon mil karelik bir alan kaplayan, toplamda ise 21 milyon mil kareye ulaşan; okyanuslara ulaşabilen herhangi bir akarsu yolu bulunmayan,

fakat diğer taraftan da kutup-altı ormanlık alanlarını saymazsak, yalnızca at ve develerle hareket edebilen göçerlerin yaşantısına uygun bir alanı tanımlamaktadır. Bu kalpgâhın doğusu, güneyi ve batısı gemilerin ulaşımına elverişli büyük bir hilâl üzerindeki kenar bölgeleridir. Fizikî uygunluklarına göre bu bölgeleri dörde ayırabiliriz ve bu bölgeler sırasıyla dört büyük din olan Budizm, Brahmanizm, İslam ve Hristiyanlığın her birinin ayrı ayrı olarak coğrafya kapladıkları bölgelerdir. Bahsedilen ilk iki bölge muson bölgesidir ve bunlardan birincisi Pasifik Okyanusu'na dönükken, diğeri Hint Okyanusu'na dönüktür. Dördüncü bölge olan Avrupa, batıdan gelen Atlantik yağışlarıyla sulanır. Bu üç bölge birlikte, 7 milyon mil kareden daha küçük bir alanda 100 milyondan daha fazla insanı, yani dünya nüfusunun üçte ikisini barındırır. Üçüncü bölge olan ve Beş Deniz topraklarını da içeren, genellikle Yakın Doğu olarak tarif ettiğimiz bölge Afrika'ya olan yakınlığı nedeniyle yağış bakımından fakir olup, vahalar dışında pek fazla nüfus barındırmaz. Bu bölge, bir dereceye kadar Avro-Asya'nın hem kenar hem de merkez bölgesinin bazı özelliklerini taşımaktadır. Ormanlardan yoksun oluşu ve çöl parçalarının bulunması nedeniyle göçebelelerin hareket alanı olmaya elverişli bir bölgedir. Ne var ki, bu bölge yine de bir kenar bölgesidir çünkü körfezler, koylar ve okyanusa ulaşan nehirler deniz gücünün içeri nüfuz etmesine izin vermektedir. Sonuç olarak, tarih boyunca Mısır-Babil hattında tarımla uğraşan topluluklarla ve Akdeniz ile Hindistan'ın medenî dünyası ile deniz yoluyla dönem dönem irtibata geçmiş, kenar bölgelere ait olan pek çok imparatorluk bu bölgede görülmüştür. Öte yandan bu imparatorlukların bazıları, Orta Asya'dan gelen İskitlerin, Moğolların ve

Güçlerin Tabii Yerleşimi

Mihver Bölge / Bütün Kıta / Dış Hilâl / Bütün Okyanus Bölgesi
İç Hilâl / Kısmen Kıta / Kısmen Okyanus Bölgesi

Türklerin baskınlarının sonucunda meydana gelen eşi benzeri görülmemiş devrimlerin sonucunda; bazıları da batı denizlerinden doğu denizlerine kadar uzanan kara ulaşım hattını ele geçirmek isteyen Akdenizli toplulukların baskınları sonucunda tarih sahnesinden çekilmişlerdir. İlk medeniyetler kuşağının en zayıf noktası da işte tam burasıdır, çünkü Süveyş kıstağı, deniz güçlerini Doğulu ve Batılı olmak üzere ikiye ayırmaktadır ve Orta Asya'dan İran Körfezi'ne kadar uzanan çorak İran toprakları, Hindistan ve Çin'i bir tarafta, Akdeniz coğrafyasını öbür tarafta bırakacak şekilde hareketli göçebe gücünün her iki tarafa da ayrı ayrı saldırmasına imkân vermektedir. Babil, Suriye ve Mısır vahaları cılız idarelerin altında bulundukları her dönemde, steplerden gelen göçebeler İran ve Küçük Asya'nın açık yaylalarını kullanarak Pencap'tan Hindistan'a, Suriye'den Mısır'a ve İstanbul ve Çanakkale Boğazları üzerinden de Macaristan'a akınlar düzenleyebilmişlerdir. Viyana, hem doğrudan Rus stepleri üzerinden gelen hem de aşağıdan Karadeniz ve Hazar Denizi boşluğundan

kıvrılarak gelen göçebe akınlarına karşı koyabilmek amacıyla İç Avrupa'nın önünde bir kapı olarak yapılmıştır.

Şimdi burada, Yakın Doğu üzerinde hâkimiyet kurmuş olan Saracenler ve Türkler arasındaki temel farklılıkları vurgulamak istiyorum. Saracenler, Sami ırkının bir koluna mensup olan ve çoğunlukla Fırat ve Nil nehirleri ile Alt Asya'nın küçük vahalarına yerleşmiş olan insanlardır. Saracenler, bulundukları alanda kullandıkları bir yanda atları ve develeri, diğer yandan da gemileri ile bu iki hareketli unsurun verdiği imkânlardan yararlanarak büyük bir imparatorluk meydana getirmişlerdir. Değişik zamanlarda sahip oldukları filolar İspanya'ya kadar bütün Akdeniz'i ve Malay Adaları'na kadar da Hint Okyanusu'nu kontrolleri altında tutmuşlardır. Doğu ve Batı okyanusları arasında stratejik olarak merkezî bir pozisyonda bulunmaları nedeniyle Büyük İskender'i taklit ederek ve Napolyon'u da önceden müjdeleyerek, Eski Dünya'nın tüm kenar alanlarını fethetmeye girişmişlerdir. Ne var ki, Arap topraklarından Avrupa, Hindistan ve Çin gibi tamamen ayrı olan Asya'nın kapalı kalbinden gelen Turanî Türkler, Saracen uygarlığını sonlandırmışlardır.

Okyanus üzerinde hareket etme kabiliyeti, Kıtanın kalbinde hareket kabiliyetini oluşturan at ve develerin tabii rakibidir. Okyanuslara ve denizlere dökülen akarsular üzerindeki seyrüsefer kabiliyetine bağlı olarak Çin'in Yangtse, Hindistan'ın Ganj, Mezopotamya'nın Fırat ve Mısır'ın Nil nehirlerinin geçtiği bölgelerde akarsulara bağlı bir [tarım havzası] medeniyeti gelişmiştir. Yunanlıların ve Romalıların geliştirdikleri Denize ait [ticaret havzası] medeniyet ise Akdeniz üzerinde seyrüsefer edebilme kabiliyetlerine bağlı olarak gelişmiştir. Saracenler ve Vikingler de okyanus kıyıları boyunca hareket edebilme

kabiliyetleri sayesinde bölge üzerinde güç ve etki sahibi olmuşlardır.

Hindistan'a ulaşımı sağlayacak olan Ümit Burnu'nun keşfi ve bu kestirme yolu kullanabilmenin en önemli sonucu, Avro-Asya'nın batı ve doğu yakalarındaki deniz yolları arasında bir irtibatın sağlanması ve bu sayede step göçbelerinin sahip olduğu stratejik avantajı, bu göçebelere kenardan baskı yaparak bir nebze de olsa dengeleme imkânı sağlamış olmasıdır. Kolomb neslinden gelen büyük denizcilerin başlatmış olduğu devrim, Hristiyan dünyasını adeta kanatlandırarak, onlara sahip olabilecekleri en geniş hareketlilik imkânını sağlamıştır.

Tek ve kesintisiz okyanusun bölünmüş karalara ve adaları çepeçevre sardığı düşüncesi, denizlerin coğrafi şartlar açısından bir bütünlük içerisinde hâkimiyet altında tutulması düşüncesini geliştirmiş ve tüm modern deniz savaşları stratejisi ve politikaları bu çerçevede Amiral Mahan ve Sn. Spencer Wilkinson gibi yazarlar tarafından yeniden yorumlanmıştır. Bu gelişmenin geniş siyasî etkileri Avrupa ve Asya arasındaki ilişkileri ters yüz etmiştir. Çünkü Ortaçağ boyunca Avrupa, güneyde geçilmesi imkânsız çöller, batıda bilinmeyen bir okyanus, kuzeyde ve kuzeydoğuda buzullar ve ormanlar, doğuda ve güneydoğusunda ise at ve develerinin üzerinde inanılmaz bir hareketlilik gücüne sahip olan göçebe kavimler tarafından kuşatılmıştı. Oysa şimdi o sıkışmış Avrupa adeta yeniden doğmuş, önceden sahip olduğu sahil şeridi ve deniz yüzeyi alanını üç katından fazlasına çıkararak, kendi varlığını bugüne kadar sürekli tehdit altında tutan Avro-Asya kara gücü karşısında onu çevresinden kuşatarak kendi etki alanını genişletmeye başlamıştır. Denizlerin ortalarında keşfedilen yeni kara parçalarında yeni Avrupalar yaratılmaya başlanmış ve bir zamanlar

Britanya Adası ve İskandinavya Avrupa için hangi anlamları taşıyordularsa şimdi Amerika, Avustralya ve hatta Sahra ötesi Afrika da Avro-Asya için aynı anlamları taşımaya başlamıştır. Britanya, Kanada, Amerika Birleşik Devletleri, Güney Afrika, Avustralya ve Japonya, Avro-Asya'nın ulaşılması imkânsız kara gücünün etrafındaki en dış kuşağı deniz gücünün ve ticaretin üsleri olarak şekillendiriyorlar.

Ne var ki, tüm bu gelişmelere rağmen, kara gücü önemini korumaya hâlâ devam ediyor. Batı Avrupası'nın denizci toplulukları okyanusta filolarını dolaştırıp, dış kıtalardaki topraklara yerleşir ve Asya'nın okyanus sahillerini değişik derecelerde kendilerine bağımlı kılarlarken; Ruslar, Don Kazaklarını teşkilatlandırıp kuzey ormanlarından aşağıya inerek, Tatar göçebelerine karşı kendi göçebelerini yerleştirip steplerdeki düzeni sağlamıştır. Batı Avrupası'nın deniz ötesine doğru genişlemesine şahit olan Tudor Yüzyılı, aynı zamanda Moskovadan Sibiryaya doğru genişleyen Rus gücüne de şahitlik etmiştir. Rus egemenliğindeki süvarilerin Asya boyunca doğruya doğru düzenledikleri akınlar, her ne kadar bu iki olay birbirinden uzun süre ayrı mülâhaza edilse de, en az Ümit Burnu'nun etrafının dolaşılmasının yarattığı kadar ciddi siyasî sonuçlar doğurmaya gebe olmuştur.

Avrupası'nın denizlerde ve karalarda siyasî etkinlik anlamında yayılmaya başlaması, bir dereceye kadar Romalılar ve Yunanlar arasındaki antik muhalefetin devam ettiğini göstermesi bakımından belki de tarihin en dikkat çekici cilvelerinden birini oluşturur. Pek az başarısızlık, Roma'nın Yunanistan'ı Latinleştirememesi kadar, sonuçları itibariyle uzun dönemleri etkisi altında bırakmıştır. Tötonlar, Romalılar tarafından Hıristiyanlaştırılıp, medenileştirilirken; aynı şey Slavlar üzerinde

Yunanlılar tarafından gerçekleştirilmiştir. Romano-Tötonlar şimdi okyanuslar üzerinde hâkimiyet kurmaya çalışırken; Greko-Slavlar stepler üzerinden ilerleyip Turan coğrafyasını ele geçirmeye çalışıyorlar. Bu yüzden modern kara gücü kendisine kaynaklık eden idealleri bakımından, hareketliliğini borçlu olduğu maddî imkânlarından daha geride olmadığı için deniz gücünden farklılık arz eder.¹⁰

Don Kazakları'nın denklemin içine katılmasından sonra Rusya, sıkıştığı kuzey ormanlarından güvenli bir biçimde dışarıya doğru genişlemeye başlamıştır. Son yüzyılda Avrupâda meydana gelen en önemli değişiklik, aslında Rus köylülerinin güney hattı boyunca olan göçüdür. Böylece tarıma dayalı gelişen yerleşim birimleri artık önceden bulundukları ormanlık alanların dışına, daha güneye doğru göç ederek Avrupa Rusya'sının merkezde biriken nüfusunu yeni topraklara yayma imkânı yakalamış ve batı steplerinin yerini şimdi buğday tarlaları almıştır. Tam da burada Odesa şehri, bir Amerikan şehrinin gelişim hızını sergileyerek ciddi bir önem kazanmaktadır.

Çok değil bir nesil önce buhar gücünün fiili olarak kullanılmaya başlanması ve Süveyş Kanalı'nın açılması kara gücü karşısında deniz gücünün hareket kabiliyetini artırmıştır. Demiryolları okyanusta dönen ticaretin başlıca besleyici hatları olarak işlemeye başlamıştır. Bununla birlikte, kıtaları bir uçtan

¹⁰ Bu düşüncem, bildirinin okunmasını takip eden tartışma programında eleştirilmişti. Bu paragraf üzerine yeniden düşündüm ve söylediklerimin büyük ölçüde doğru olduğu kanısındayım. Bizans İmparatorluğu Yunanistan'ı elinde bulundurarak Roma'nın antik Yunanistan'ını kendine tabi kılma arzusunu tamamlamıştır. Hiç şüphesiz ki, konuşulan idealler Helenik olmayıp Bizanslılara aitti, fakat konuşanlar artık Romalılar değildi ve bence en önemli nokta da burasıdır.

diğer uca dolaşan demiryolları artık kara gücünün imkânlarını da dönüştürüyor ve Avro-Asya'nın kapalı kalpgâhında, yol yapımında ihtiyaç duyulan kereste ve taşın bulunmadığı o uçsuz bucaksız alanlarda olduğu kadar dünyanın başka hiçbir yerinde bu kadar etkili olamazlar. Demiryolları, steplerde at ve deveye bağlı hareket kabiliyetini geliştirip, onların yerini almış ve gelişmişliğin yol yapım evresini burada hızlandırarak büyük mucizelere kapı aralıyorlar.

Ticaret konusunda da kesinlikle gözden kaçırılmaması gereken, okyanusta işleyen ticaret trafiğinin kısmi ucuzluğudur; çünkü malların yükleme ve boşaltımı için genellikle en az dört işlemden geçilmesi gerekiyor: malların alındığı fabrikada, ihracatın yapılacağı limanda, malların ulaşacağı ithalat limanında ve perakende dağıtım için malların ulaşacağı iç depoda. Hâlbuki kıtalar arası demiryolları ile bu mallar ihracatçı fabrikadan doğrudan ithalatı gerçekleştirenlerin iç deposuna taşınabilir.

Rus demiryolları, batıda Wirballenden doğuda Vladivostok'a kadar 6000 mil boyunca kesintisiz uzanmaktadır. İngiliz ordusunun Güney Afrikadaki bulunuşu nasıl onun deniz gücünün hareketliliğini gösteriyorsa, aynı şekilde Rus ordusunun Mançurya'da bulunuşu da sahip oldukları kara gücü hareketliliğinin en önemli kanıtıdır. Trans-Sibirya demiryolu hattının hâlâ yegâne ve çok riskli bir ulaşım hattı olduğu doğrudur. Ancak, bu yüzyıl daha bitmeden bütün Asya'nın demiryolu ağları ile örülmesi gerçekleşecektir. Rusya ve Moğolistan'ın kapladığı alan öyle uçsuz bucaksız ve nüfus, buğday, pamuk, yakıt ve metal potansiyelleri öylesine inanılmaz bir büyüklüktedir ki, bu büyük iktisadî dünya, deniz ticaretinin içine nüfuz edemeyeceği bir coğrafya yaratacaktır.

Tarihi olayları böyle hızlı bir şekilde tekrar gözden geçirirken bile tarihin coğrafyayla olan yakın ilişkisi açık bir şekilde görülemiyor mu? Deniz yoluyla içine nüfuz edilemeyen, tarihin antik dönemlerinden beri atlı göçebelere açık olan ve son zamanlarda da dört bir yanı demir ağlarla örülen Avro-Asya kara kütesinin bu engin toprakları, dünya siyasetinin mihver bölgesi değil midir? Bu bölge, askerî hareket kabiliyeti ve iktisadî gelişme açısından şimdi sınırlı bir karakter taşısa da, bu alanların geniş ölçüde gelişim göstereceği aşîkârdır. Önceki dönemin Moğol İmparatorluğu'nun yerine bugün Rusya geçiyor. Finlandiya'nın, İskandinavya'nın Polonya'nın, Türkiye'nin, İran'ın, Hindistan'ın ve Çin'in üzerine Rusya'nın şu anda yaptığı baskı step göçbelerinin daha önce merkezden dışarı doğru yaptıkları baskınlarının yerini alıyor. Bütün dünya hesaba katıldığında, Almanya'nın Avrupa içinde sahip olduğu merkezî stratejik mevkiini Rusya tüm dünya için işgal etmektedir. Rusya konumu icabı, her istikamete saldırıda bulunabilir ve kuzey hattı hariç her istikametten saldırıya maruz kalabilir. Modern demiryollarının tam gelişiminin sağlayacağı hareket ve rekabet gücüne Rusya'nın sahip olması artık sadece bir zaman meselesidir. Büyük bir ihtimalle Rusya'da yaşanabilecek herhangi bir toplumsal devrim de varlığının büyük coğrafi sınırlarını değiştirmeyecektir. Sahip oldukları gücün hayatî sınırlarının yeteri kadar farkında olan Rus idarecileri Alaskadan vazgeçtiler; çünkü denizlerde üstünlüğü ele geçirmek isteyen İngiltere'nin aksine, deniz aşırı bir toprak parçasına sahip olmama Rusya için tam anlamıyla siyasî bir kanundur.

Anlatılan mihver bölgenin dışında büyük bir iç hilâl kuşağında Almanya, Avusturya, Türkiye, Hindistan ve Çin bulunurken; dış hilâl kuşağında ise İngiltere, Güney Afrika, Avustralya,

Amerika Birleşik Devletleri, Kanada ve Japonya bulunmaktadır. Günümüzün mevcut güçler dengesi siyasetinde, mihver ülke olan Rusya, henüz çevre ülkelere bile denk değildir ve denge unsuru oluşturabilmek için Fransa'yla ilişkilerini geliştirmektedir. Son zamanlarda doğulu bir güç haline gelen Amerika Birleşik Devletleri'nin Avrupa siyasî dengesine olan etkisi doğrudan değil, Rusya üzerinden gerçekleşiyor ve açmak için çaba sarf ettiği Panama Kanalı'yla birlikte Missisipi ve Atlantik kaynaklarını Pasifik için erişilebilir hale getirecektir. Olaylara bu açıdan bakıldığında, doğu ile batı arasındaki asıl bölünmenin Atlantik Okyanusu'nda olduğu görülecektir.

Avro-Asya'nın kenar topraklarını eline geçirebilecek olan mihver devlet, güçler dengesini kendi lehine değiştirerek, engin kıta kaynaklarını bir donanma meydana getirmek için kullanma imkânına sahip olacak ve o andan sonra artık bir dünya imparatorluğu gün yüzüne çıkmaya başlayacaktır. Bu imparatorluk eğer Almanya, Rusya ile bir ittifak yaparsa gerçekleşebilir. Öte yandan böyle bir tehlike karşısında, Fransa, İtalya, Mısır, Hindistan ve Kore, mihver devletlerin kara güçlerini kullanmasını önleyecek orduları destekleyen donanmanın köprübaşı kuracağı ve mihver ülkelerin tüm güçleriyle donanmalara saldırmasını önleyecek ülkeler olacaklardır. Küçük ölçekte de olsa, Peninsular Savaşı¹¹ sırasında Torres Vedras'ta Dük Wellington'un başardığı şey bu idi. Hindistan'ın, İngiliz Emperyal Sistemi içerisindeki stratejik önemi için son prova neden bu olmasın? Sn. Amery'nin İngiliz ordusunun Cape Town'dan Hindistan'a ve oradan

¹¹ 1807–1814 tarihleri arasında, İber Yarımadası'nda Fransızlarla müttefikler (İngiltere, İspanya, Portekiz) arasında cereyan eden savaş (ç.n.).

Japonya'yı içine alan esnek ön alanlar kavramıyla altını çizdiği düşünce bu değil midir?

Güney Amerika'daki geniş imkânların gelişimi, sistem üzerinde belirleyici etkilerde bulunabilir. Bu yüzden Güney Amerika'dakiler, Amerika Birleşik Devletleri tarafından güçlendirilecekler ya da başka bir bakış açısıyla, eğer Almanya Monroe Doktrini'ni başarıyla zorlayabilirse, Berlin onları anlatmaya çalıştığım mihver siyasetin bir parçasına dönüştürebilir. Güçlerin değişik şekillerde birleşiminin getirdiği denge, hayatî bir denge değildir; benim burada coğrafi bir bakış açısıyla ortaya attığım sav, onların, her zaman büyük olma arzusunda olan ve fakat kendisini çevreleyen kenar ve ada güçleriyle karşılaştırıldığında şimdilik sınırlı bir hareket alanına sahip mihver devlet etrafında dönecek olmalarıdır.

Burada bir coğrafyacı olarak konuştum. Siyasî gücün gerçek dengesi, istisnasız tüm zamanlarda, bir taraftan hem iktisadî hem stratejik anlamda coğrafi şartların, bir diğer taraftan da rekabet halindeki milletlerin nispi nüfusu, canlılığı, teçhizatı ve örgütlenme kabiliyetlerinin müşterek bir sonucudur. Tüm bu unsurlar sağlıklı bir şekilde tahmin edilebilirse, kimin hangi silahlara ne kadar ihtiyaç duyacağını tespit edebiliriz. Ve bu hesaplara dâhil edilmesi gereken coğrafi unsurlar, beşerî unsurlara kıyasla hemen hemen hiçbir değişiklik sergilemezler ve daha sağlıklı bir biçimde ölçülebilirler. Bu sebeple, geçmişteki tarihî olaylarla günümüz siyasetine aynı oranda uygulanabilecek bir formül bulmayı ümit edebiliriz. Tüm zamanların toplumsal hareketleri, esasında aynı fizikî özellikler çerçevesinde cereyan etmiştir, çünkü Asya ve Afrika'daki derece derece artan kuruma, tarih tarafından birçok kez kanıtlandığı gibi beşerî coğrafyayı hayatî bir biçimde değiştirmiştir.

Bana öyle geliyor ki, imparatorluğun batıya doğru olan genişlemesi, mihver bölgenin batı ve güneybatı ucundaki kenar güçlerin çevresinde gerçekleşmiştir. Yakın Doğu, Orta Doğu ve Uzak Doğu meseleleri, günümüzdeki yerel güçler hemen hemen ihmal edilebilir olduklarından, kenar kuşağın bu bölgedeki iç ve dış güçleri arasında kurulmuş olan istikrarsız denge ile yakından ilgilidir.

Sonuç olarak söylemek gerekirse, Rusya'nın iç bölgesinde yaşanabilecek muhtemel bir yönetim değişikliğinin mihver bölgenin coğrafi önemini azaltmayacağına dikkatlerinizi özellikle çekmek istiyorum. Örneğin, Japonlar tarafından organize edilen Çinliler, Rusya'nın topraklarını ele geçirseler, dünyanın özgürlüğü sarı bir tehlikeyle yüz yüze kalabilirdi. Çünkü Çinliler, bu defa büyük kıtanın kaynaklarına bir de Okyanus cephesini ekleyecek, yani mihver bölgedeki Rusya'nın henüz sahip bulunmadığı bir avantaja daha sahip olacaklardı.

Coğrafyanın Kapsamı ve Yöntemleri¹

Coğrafya nedir? Coğrafya Topluluğu'na yöneltilen garip bir soru olsa da, bu sorunun neden burada ve neden şimdi cevaplanması gerektiğine dair en az iki güçlü sebebimiz var. İlk başta coğrafyacılar, uğraştıkları bilimsel alanın iddialarını okullarımızdaki ve üniversitelerimizdeki müfredatta daha onurlu bir konumda yayımlamakta geç kalmışlardır. Dünya, özellikle de eğitim dünyası bu soruya bir başka soruyla karşılık veriyor: “Coğrafya nedir ki?” Sorunun tonundan alaycı bir gönderme yapıldığı anlaşıyor. Eğitim savaşında verilen yeni mücadele ise şimdi bu soruya verilecek cevap üzerinde cereyan ediyor: Coğrafya, bazı bilgilerin vücut bulmuş toplamı olmak yerine bir disiplin olarak kabul edilebilir mi? Fakat bu soru, uğraştığımız bilimin kapsamı ve yönteminin ne olduğuna dair daha büyük sorunumuz yanında sadece ilave bir sorudur.

Bu meseleyi şimdi vurgulamamızın bir diğer sebebi ise sizlerin bu alanın içinden gelmiş olmanızdır. Yaklaşık yarım yüzyıldır, çoğunluğunu bizim toplumlarımızın oluşturduğu farklı toplumlar, dünyanın keşfi ve tetkiki konusunda çeşitli girişimlerde bulunuyorlar. Bunun tabii sonucu olarak şimdi bizler büyük keşifler listesinin sonuna yaklaşmış

¹ 1887 yılının Mart ayında, “Proceedings of the Royal Geographical Society and Monthly Record of Geography” bülteninde yayınlanmıştır.

bulunuyoruz. Haritalarımızdaki büyük boşlukları sadece Kutup bölgeleri oluşturuyor. Başka bir Stanley, bu mutlu dünyaya bir daha asla yeni bir Kongo gösteremeyecek. Kısa bir süre içinde Yeni Gine’de, Afrika’da, Orta Asya’da ve donmuş bölgelerin sınırlarında çok başarılı çalışmalar yapılacaktır. Ve yine çok kısa bir süre içerisinde Greely, o bölgelere ulaşır, tekrar geri dönecek ve oralara ulaşmanın kahramanlık gerektirmediğini kanıtlayacaktır. Ancak, macera hikâyelerinin yazımı günden güne azalır, onların yerini bu bölgelerle ilgili Ordu Teçhizat yönetmelikleri daha fazla kaplamaya başlamışken, Coğrafya Topluluğu Üyeleri umutsuzca hâlâ “Coğrafya nedir?” diye soruyorlar.

Başta belirtmek isterim ki, bu metin Kraliyet Coğrafya Topluluğu’nun bir an önce çalışmalarına son verip Büyük İskender’in ruhuna toplu bir şekilde ağlaması için kaleme alınmadı; çünkü artık fethedecek başka bir dünya yok. Bizim gelecek çalışmalarımız, örneğin Sayın Well’in “Brezilya”, Sayın Buchanan’ın “Okyanuslar” ve Sayın Bryce’in “Tarih ve Coğrafya Arasındaki İlişki”si gibi hazırlanmış metinler tarafından önceden müjdelenmektedir. Yine de, yeni açılan alanları takip edebilmek için gözlerimizi mümkün olduğunca açık tutmamız bize büyük imkânlar sağlayabilir. Konuşmamın başında sormuş olduğum soru, içinde bulunduğumuz eğitim savaşında bize büyük bir ihtimalle yeni silahlar sağlayacaktır.

Dikkatlerimizi araştıracağımız ilk soruya çevirmek istiyorum: coğrafya bir bütün müdür, yoksa parça parça çeşitli konulardan mı oluşmaktadır? Daha açık olarak sormak gerekirse, fizikî ve siyâsî coğrafya bir araştırmanın iki safhası mı, yoksa onlar tamamen farklı yöntem bilimleri ile çalışılması gereken; birincisi jeolojiye, ikincisi ise tarihe ait tamamen

farklı konular mıdır? Bu soruya karşılık yapılan ilk büyük çıkış, Britanya Akademisi Coğrafya Bölümü Başkanı'ndan geldi. Birmingham'da yaptığı konuşmada Sayın Başkan yerini çok net bir biçimde belli etti:

“Bir toplama olan sözde “bilimsel” coğrafya ile tarihi uzlaştırmak pek de mümkün görünmüyor. Jeoloji nasıl astronominin içinden çıktıysa, coğrafya da doğrudan doğruya tarihin parçasından başka bir şey değildir.”

Bu büyük isteksizlik ve kendine güvensizlik karşısında, hâlâ bir otorite olarak kabul edilen Sir Frederick Goldsmith'e karşı gelme cüretini göstereceğim. Bunu söylüyorum, çünkü benim kesin inancım Birmingham'da bir yer işgal etmenin coğrafyadan beklenen tüm ümitler için öldürücü olacağıdır. Dahası, Sir Frederick Goldsmith'in bildirisinden anladığım kadarıyla, kendisi bu tartışmadaki tüm mantıklı sebeplere rağmen, ulaşmış olduğu sonuçları terketmeye çoktan hazır görünüyor. Bir tartışmada bunu yapmak, kendine aşırı bir şekilde güvenmek olarak kabul edilse de, *benim* söylediklerimin mantıklı sebeplere dayandığını düşünüyorum. Kendi düşüncelerimi daha sonraya sakladım, çünkü görebildiğim kadarıyla sorumuza oradan verilen cevabın benim söyleyeceklerimi ne karşılayacak de ne de çürütecek bir gücü var. Belki de Sir Frederick Goldsmith, şu anda birçok insanın bu konu hakkında zihinlerinde taşıdıkları bulanık fikirlerin üstüne basmış olabilir. Bu daha büyük bir ihtimal, çünkü bir düşünceyi desteklemek için kullandığı savlar kendisinin dillendirdiği düşünceyle ters düşüyor.

Yukardaki alıntıyı yaptığımız aynı sayfadan bir başka paragraf, Sayın Bryce'in “Tarih ve Coğrafya Arasındaki İlişki”sinin

ne kadar üst seviyeden onaylandığını gösteriyor. Sayın Bryce'in metninde, insanın çok geniş anlamda "çevresinin bir ürünü" olduğu düşüncesi merkezî bir yer işgal ediyor. Siyasî coğrafyanın işlevi, insan ve onun çevresiyle olan etkileşiminin ana hatlarını çizmektir. Sir Frederick Goldsmith siyasî coğrafyaya, gelecekteki devlet adamlarımıza "coğrafi şartların" "tam kavranması"nı anlatabilmek için ihtiyaç duyuyor. Şimdiye kadar bu düşüncelerinde hiçbir istisna yaşandığı görülmemiştir. Fakat öyle görünüyor ki kendisi, "fizikî ve bilimsel coğrafya" ortadan kaldırıldıktan sonra artık geriye kalacak olanlar her ne ise, onları "tam kavrayış" olarak tasarlıyor.

Daha fazla ilerlemeden önce, yakaladığımız bu imkânla kendi tanımımızı daha ne kadar durulaştırabileceğimize bakalım. Fizyoloji, bilimin ne olduğu sorusunu insan ve onun çevresiyle olan etkileşimi şeklinde cevaplandıracaktır. Fizyolojinin, fiziğin ve kimyanın işlevi, mutlak mekânın pek çok parçasını hesaba katmaksızın kuvvetlerin etkimesini araştırmaktır. Özellikle, yapısı itibarıyla coğrafya da değişken mekân çevrelerinin etkisini araştır. Oysa biraz fizyografik ve çoğunlukla da topografik unsurları ihmal ettiğimiz zaman, coğrafya bunu şimdiye kadar yapmamıştır. Bununla birlikte coğrafyanın, insanın toplum içinde ve çoğunlukla da kendi değişken mekânı içerisindeki etkileşimlerini inceleyen bir bilim olduğu görüşünü savunuyorum.²

Ne var ki, etkileşim üzerinde düşünmeden önce hangi unsurların etkileştiğinin çözümlenmesi gerekiyor. Bu unsur-

² Başka bir bakış açısı için, lütfen tartışmanın açılış konuşmasını yaptığım da kullandığım tanıma bakınız: "Coğrafya, dağılımın bilimidir. Genel olarak Dünya'nın yüzeyindeki şeylerin dağılım düzenini inceleyen bir bilim."

lardan biri³ değişken çevredir ve onun çözümlenmesinin fizikî coğrafya tarafından yapılması gerektiği kanaatindeyim. Böylece, kendimizi mevcut görüşlerin doğrudan rekabet halinde olduğu bir durumda buluyoruz. Fizikî coğrafya gibi bir alanın varlığını kabul ettikten sonra artık onun üzerine inşa edilmeyen hiçbir *rasyonel* siyasî coğrafya varolamaz. Hâlbuki şu anda rasyonel olmayan bir siyasî coğrafyanın etkileriyle uğraşmaktayız. Böyle bir coğrafyanın asıl işlevi asla illiyet (causality) ilişkilerini incelemek olamaz; zira bu coğrafya anlayışı, anılara emanet edilmiş bir takım münferit bilgiler üzerinden ilerlemektedir. Böyle bir coğrafya kesinlikle bir disiplin olamaz, asla; bununla beraber, ancak öğretmenler tarafından takdir edilir ve yöneticilerin o engin genişlikteki zihinlerini kendine çekebilir. Sert bir karşılık olacak ama hiç kimse kusura bakmasın, siyasî coğrafyanın amacı fizikî coğrafyanın sağladığı bilgileri, birilerini memnun etmek için olabildiğince sathî ve kolay öğrenilebilir çözümlemelerle değerlendirmek midir? En alt konumdan başlayarak cevaplayalım. Bu minvaldeki değerlendirmeler bu güne kadar zaten yapıldı ve talep edenler tarafından da bulunup kullanıldı. Ne var ki, hemen her alandaki sezgilerimizi harekete geçirerek “neden?” sorusunu sordurtan derinlikli bilimsel çözümlemelerin öğrenilmesi, elde edilmesi ve sonuç vermesi, eski okul kitaplarındaki isim listelerinden “yeterli bilgi(!)” almaktan ya da sözde tanımlayıcı coğrafyanın tanımlarını kullanmaktan pratik olarak daha kolaydır. Coğrafyanın,

³ Bir diğer unsur ise, kuşkusuz ki, toplum içindeki insandır. Bu unsurun incelenmesi, çevrenin incelenmesinden daha kısa sürede tamamlanabilir. Bagehot’un ‘Fizik ve Politika’sında tartıştığı sınırlar üzerinde düşünmek en iyisi olabilir. İnsan topluluklarına, çeşitli çevreleri tarafından az ya da çok korunan, varolma mücadelesindeki birimler olarak bakılabilir.

“hangi sebepler” soruları çıkarıldıktan sonra geriye kalanı olan topografya, neredeyse üniversite ve lise öğrencilerinin büyük bir çoğunluğu tarafından bile reddedilmektedir.

Öğretim teknikleri açısından, yüksek öneminden ziyade pratik kolaylıklar sağlayan diğer başka sebepler de var. Bunları üç kısımda anlatacağım. Birincisi şu an bahsetmekte olduğum. Eski coğrafyacıların tabiriyle “fizikî özellikleri” illiyet ilişkileri çerçevesinde öğrenirseniz, ilerleme çok çok daha kolay gerçekleşecektir. Böylece, yeni olgular genel şema içerisinde daha düzenli şekilde oturacaktır. Bunlar, daha önceden elde edilmiş olan tüm bilgilere yepyeni bir ışık verecek ve o bilgiler de pek çok noktadan açıklığa kavuşacaktır. Öte yandan, önceden beri kullanılmakta olan tanımlama metodu her yeni olguyu sıraladığında, hafızanın taşımak zorunda kalacağı ve her daim artacak olan yeni yükler ortaya çıkaracaktır. Bu durum, çakıl yığınlarının arasına yeni bir çakıl taşı fırlatmaya benziyor. Tıpkı matematik çalışırken, esasları öğrenmek yerine formülleri ezberlemeye çalışmak gibi.

İkinci sebebimizi kısaca şu şekilde açıklayabiliriz. Yüzeysel bir çözümleme, tıpkı yanlış bir yola girmeye benzer: bir yanda birbirlerine yüzeysel olarak benzeyen, ama aslında çok farklı olan şeylerin altına düşme tehlikesi; bir diğer yanda ise yüzeysel olarak birbirlerinden farklı görünmekte olan şeyler arasındaki temel benzerlikleri gözden kaçırma tehlikesi.

Üçüncü sebebimiz ise, çevre etkenleri arasındaki ilişkileri berrak bir biçimde yakalayan aklın, çevre ve insan arasında yeni ilişkilene önerileri üretme noktasında çok daha verimli olacaktır. Hatta bilimi geliştirme noktasında hiçbir tasarımin bulunmadığı durumlarda bile, aynı şartlar, başkaları

tarafından belirlenen ilişkilerin hızlı ve kuvvetli bir biçimde kavranılmasını sağlar.

O halde, geldiğimiz bu noktada durup, bazı önerilerin de yardımıyla yerimizi tespit etmeye çalışalım.

1. Üzerinde varılan karar çerçevesinde, siyasî coğrafyanın görevi insan ve toplum arasında mevcut olan ilişkileri ve ondan daha fazla olmak üzere insanla onun değişken mekânı arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmak ve gösterebilmektir.
2. Birinci maddeye bir ön hazırlık olarak her iki unsur da çözümlenmelidir.
3. Fizikî coğrafyanın işlevi, bu unsurlardan biri olan değişken mekânı incelemektir.
4. Başka hiçbir şey, bu işlevi tam olarak yerine getiremez.

Çünkü;

Diğer çözümlemelerin hiçbirisi, olgular arasındaki illiyet ilişkisini ve onların içinde bulundukları doğru kapsamı tam olarak göz önüne seremez.

Bu sebeple-

Başka hiçbir çözümleme-

- (a) bir disiplin olarak öğretmene hizmet edemez;
- (b) öğrenciler arasında bulunan yüksek zekalıları kendine çekemez;
- (c) hafızanın sınırlı gücünü iktisatlı bir biçimde kullanamaz;
- (d) aynı derecede güvenilir olamaz; ve
- (e) aynı ölçüde fikir verici olamaz.

Burda sorduğumuz şeyin, en azından neyin imkânsız olduğu sorusunun çekiciliğinin onaylanmasını beklemek zorundayız. Bizim cevabımız, henüz bugüne kadar verilmemiş bir cevap olacaktır. Fizikî coğrafya bugüne kadar genellikle jeoloji tarafından ve siyasî coğrafya da tarih tarafından üstlenilmiş ve onların içerikleriyle doldurularak harcîâlem bir şekilde işlenmişlerdir. Artık coğrafi konum itibariyle merkezi bir yer işgal eden insanı, hem doğa bilimlerinin hem de tarihin içinden sıyrılmış olan diğer disiplinlerin eşit şekilde konusu haline geldiğini kabul etmek zorundayız. Her şeye rağmen bugün bilgi dallarındaki aşırı uzmanlaşma, bir takım genel olguların kimi insanların dikkatinden kaçmasına sebep oluyor. Bizler, elbette daha fazla alt alanda uzmanlaşmalı ve öğrenciler için, özel alanlar arasındaki ilişkileri sabit bir biçimde gözler önüne serebilmeliyiz. En büyük uçurumlardan biri hiç kuşkusuz doğa bilimleri ile beşerî çalışmalar arasında açılıyor. Birçok insanın zihnindeki kültürümüzün dengesini alt üst eden bu uçurumun üzerine bir köprü inşa etmek coğrafyacının görevidir. Ne var ki, coğrafyanın sağı solu budanarak onun bu görevi üstlenecek asil yanı da sakat bırakılıyor.

Böyle konuşuyor olmamız, coğrafyanın içinde uzmanlaşmanın ne kadar önemli olduğunu kabul etmediğimiz anlamını taşıyor. Eğer herhangi bir bilim dalında yepyeni bir çalışma yapmak istiyorsanız, o dalda mutlak surette uzmanlaşmanız gerekir. Fakat böyle bir amaç için hem fizikî hem de siyasî coğrafya mümkün olduğunca tek bir bütün gibi ele alınmalıdır. Üstelik çalışacağınız özel konu tamamen bu kollardan birinin ya da diğerinin içinde olmayabilir; onların sınır (uç) noktalarında çıkışabilir. Coğrafya, tıpkı gövdesinden iki büyük kol çıkan ve gövdesinden çıkan kolların birbirlerinden

ayırt edilemeyecek biçimde iç içe geçtiği bir ağaca benzer. Siz, birbirlerine yakın görünen dalları seçtiğinizi düşünebilirsiniz, ama onlar farklı ana kollardan filizlenmiş olabilirler. Her şeye rağmen eğitimin bir konusu ve kendi içindeki özel çalışma alanlarının besleyici temeli olan coğrafyayı, biz, tek bir bütün gibi öğretmekte ve kavratmakta ısrar etmeliyiz.

Üzerinde durduğumuz bu ihtimaller bizi doğal olarak coğrafya ve onun diğer komşu bilimlerle olan ilişkisi hakkında çalışmaya sevk edecektir. Mekânın kaba tasnifini, hiç kuşkusuz Sayın Bryce'in yaptığından daha iyi yapamayız. Elimizde, her şeyden önce dünya yüzeyinin yapılışından kaynaklanan etkiler bulunmaktadır; ikinci olarak bunlara, meteoroloji ve iklim alanlarından elden edilen bilgiler eklenir ve nihayetinde de bir ülkenin insanın kullanımına sunduğu ürünlerle karşılaşırız.

Öyleyse, öncelikle dünya yüzeyinin yapılışından başlayalım. Tam da bu noktada, coğrafyacılar ile jeologlar arasında süregelen bir tartışma konusu mevcuttur. Jeologlar, litosfer'in [taşküre] şekillenişinden kaynaklanan etkiye unsurlarının kendi bilimleri tarafından incelendiğini ve inceleme içerisinde de fizikî coğrafyacıların ne bir öneme ne de bir çalışma alanına sahip olduklarını vurgularlar. Sonuç olarak coğrafyacı ise, jeolojinin açık sonuçlarını kendi verileri içerisinde kullanmayı reddederek kendi bilimine ciddi bir biçimde zarar verir. Bu iki çalışma grubu arasındaki rekabet herkes tarafından yeteri kadar biliniyordur sanırım. Bu rekabet herhangi bir şeyin üretilmesini sağlamadığı gibi coğrafyaya da zarar veriyor. Her iki bilim dalı da özdeş verilere sahipmiş gibi görünebilirler ve sonuçta aralarında herhangi bir münakaşa olması yadırganabilir; fakat her iki bilim dalı için de özdeş görünen veriler aslında farklı

bakış açıları tarafından değerlendirilmektedir. Tüm bu veriler, her iki bilim dalı tarafından da farklı bir şekilde gruplandırılır. Özellikle de jeologlar bu zayıflığa düşüyorlar. Jeologlar, kendi alanlarında atacakları her adımda, tartışmasız bir şekilde kardeş bilimlerin desteğine muhtaç durumdadırlar. Paleontoloji [fosilbilim], tabakaların nispi yaşlarının tespitinde anahatar hükmündedir, fakat onu biyolojiden bağımsız bir biçimde kullanmaya kalkışmak hiç de mantıklı olmayacaktır. Fizik ve kimyanın çok zor bazı problemleri mineraloji alanının içine girer, özellikle de metamorfizmin [başkalaşımın] sebepleri ve yöntemleri konusu. Dr. Carrol'un tekrar vuku bulan buz devirleri hakkında yaptığı muazzam yorumlamalar, jeolojik ve tarihî zaman için ortak bir ölçü birimi bulma yolunda yapılan en iyi denemeydi. Ama yalnızca bir deneme olduğunu belirtmeliyim. Öyle görünüyor ki coğrafya ile jeoloji arasındaki gerçek fark şurada ortaya çıkıyor: jeologlar bugüne bakarak geçmiş yorumlamaya çalışırlar; coğrafyacılar ise geçmişe bakarak bugünü. Bu fark, gelmiş geçmiş en önemli jeologlardan biri tarafından daha önce zaten ortaya konulmuştur.

Dr. Archibald Geike, bu konu hakkındaki vazih tesbitini 'Jeoloji Kitabı'nda belirtmiştir⁴:

"Bir alanın jeolojik tarihiyle ilgili yapılacak bir araştırma iki farklı sorgu yöntemini içerir. Tarihî süreç içerisinde fizikî coğrafyada, bitki çeşitliliğinde ve hayvanların hayatında ardıl biçimde meydana gelen değişiklikleri tahkik edip bir sonuca ulaşabilmemiz için ilk olarak doğayı ve yüzey altında uzanan kayaların dizilişini dikkate almalıyız. Ne var ki, kayaların hikâyesinin dışında yüzeyin kendisini de yeterince inceleyebilmeliyiz; kayalardan bağımsız bir biçimde şekillenen dağların, düzlüklerin,

⁴ Archibald Geike, 'Jeoloji Kitabı', 1882, s.910.

vadilerin, derelerin, zirvelerin, boğazların ve göl havzalarının ortaya çıkışlarını ve geçirdikleri değişimleri... Her iki sorgulama alanı da geçmiş zamana doğru ilerledikçe birbirlerine karışıp bütünleşirken, daha sonra elde etmeye çalıştıkları şeylerden ötürü günden güne birbirlerinden farklılaşmaya başlamışlardır. Bu sebepten, bazı vadi gruplarında çok açık bir şekilde yüzeye çıkan deniz kökenli kireç taşı kütleleri, bize zihinlerimizde tezat uyandıracak iki farklı resim sunuyor. Bunlara kökenleri bakımından yaklaşıldığında, bu taşların deniz-dibinde yığılıp kalmış olan bol miktardaki kalkerli fauna [hayvan varlığı] kuşaklarının kalıntıları olduğu görülecektir. Bunların kesin organik içeriklerini belirleyebilmek ve deniz-dibinde üst üste yığılarak biriken zoolojik ardılıklarını doğru kurabilmek için belki de karşılaşacağımız her yatağı incelemeliyiz. Yine de bu çabamız, deniz kökenli şekillenmenin bir ürünü olan kireç taşlarının nasıl olup da şimdi yüksek tepelerde ve vadi içlerinde bulunduklarını açıklamakta yetersiz kalabilir. Taşlar ve onların içerikleri, çalışmaların bir konusunu oluştururken onların şimdiki görünüşlerinin tarihi, çalışmaların bir başka konusunu oluşturur.”

Benzer düşünceler, Prof. Moseley tarafından “Coğrafya Eğitiminin Bilimsel Boyutları” isimli çalışmasında da vurgulanıyor. Aşağıdaki paragrafı, diğerleriyle aynı minvalde düşünceleri içeren diğer pek çok paragraf⁵ arasından aktarıyoruz:

“Fizikî coğrafyanın, jeolojiden ayrılması gereken bir parça olarak düşünülmesi şu sebeptedir: Böyle bir ayrılık, genel eğitim amaçlarına çok daha uygun olmakla birlikte, ayrıca konunun ele alınış tarzının şekillenmesinde ve aktarımında jeolojinin kendi başına yapabileceğinden daha fazlasını yaparak daha çok öğrenciyi bu alana çekebilecek ve tıpkı bir manivela gibi hareket ederek diğer bilim dallarının özel alt

⁵ R. G. S. Educational, 1886, s.228, Profesör Moseley.

incelemelerinin de çalışılmasını teşvik edecektir; ve tabii ki jeolojinin kendisini de.”

“Temel tartışma konularından biri de zaten jeoloji profesörleri tarafından anlatılan konular için ayrıca üniversitelerde fizikî coğrafya profesörlüklerinin açılması hakkında yaşanıyor; fakat Prof. Geike’nin böyle bir tartışmayı haksız bulduğunu belirtirken söylediği gibi ‘Hâlihazırda zaten yorulmak bilmez öğretmenler için bile gereğinden fazla ağır olan Jeoloji her geçen gün kapsamını biraz daha genişletiyor.’”

Görüleceği üzere Prof. Moseley, fizikî coğrafya kürsüsünün kurulması gerektiğini bu paragrafta açıkça savunuyor. Prof. Moseley, bu sözleriyle tartışmaya bir nokta koymayıp, coğrafyanın bütünlüğünün henüz sağlanamadığını vurguluyor. Ne demek istediğini çalışmasından alıntılacağımız bir başka paragraf ortaya koyuyor.

“Kuvvetle muhtemeldir ki coğrafya, onun sınırlarındaki açık belirsizlikler ve kendisinin dört bir taraftan şiddetli eleştirilere maruz kalması sebebiyle her ne kadar bugünlerde tek bir bütün olarak temsil edilemiyorsa da, fizikî coğrafyanın iddialarını yazılı olarak başarılı bir şekilde ortaya koyabilmesi halinde bir başarı şansı yakalayabilecektir.”

Ve tekrar:- Bütün liberal eğitim türleri içerisinde, genel eğitim amaçlarına uygun olması için özel olarak düzenlenmiş ve coğrafi bir bilginin bulunabileceği tek gerçek zemin olarak fizikî coğrafya kabul edilmiyorsa, siyasî coğrafya terimiyle adlandırılacak olan nedir?

Coğrafyanın bütünlüğünü kabul etmeyen teorilerin verdiği zarar, fizikî coğrafya örneğinde olduğundan daha açık bir şekilde başka hiçbir yerde gözlemlenemez. Bu alanın bugüne

kadar jeologlara terk edilmesi tamamen jeolojik önyargılar sebebiyle olmuştur. Bir fenomen olarak volkanlar, kaynarcalar ve buzullar, hangi bölgelerde bulundukları hiç hesaba katılmaksızın bugüne kadar hep farklı bölümler altında gruplandırılmıştır. Jeologların bakış açısından bu sınıflandırma başarılı kabul ediliyor- onlar Reşid taşına⁶ [Rosetta Stone] bakarken müstakil olarak taşın önemi üzerinde durup, taşın üstüne hangi olayın yazıldığı ya da çizildiği ve bu yazı ve resimlerin başka yazıtların üzerinde yazılı ve çizili olanları çözmede nasıl yardımcı olabileceği konusuyla ilgilenmezler. Böyle bir bilim kesinlikle fizikî coğrafya olamaz ve Dr. Archibald Geike'nin "Fizikî Coğrafyanın Unsurları"⁷ çalışmasında belirttiği gibi, böyle bir çalışma ancak fizyografi olabilir. Gerçek fizikî coğrafya, bize dünya yüzeyi üzerinde dağılmış olan şekiller arasındaki illiyet ilişkilerini göstermeyi amaçlar. Eldeki veriler topografik bir temel üzere yeniden gruplandırılmalıdır. Ele aldığımız alanları kabaca tasnif etmek gerekirse: Fizyografi "Neden?", Topografi "Nerede?", Fizikî coğrafya "Neden orası?", Siyasî coğrafya ise "Toplum içindeki insanı nasıl etkiler ve o, bu etkiye karşı nasıl bir tepki verir?" Ve son olarak, Jeoloji ise şu soruyla ilgilenir: "Geçmişin hangi muammasını çözmekte yardımcı olur?" Fizyografi hem jeologların hem de coğrafyacıların üzerinde yükseldikleri ortak zemindir. Bahsedilen sorular belli bir ardıcılık ilişkisi çerçevesinde sorulmuştur. Siz, bu sorulardan herhangi birini sormamayı tercih edebilirsiniz, fakat bana göre bu sorulardan önce geleni sormadan ardından geleni sormak size hiçbir yarar sağlamayacaktır. Oysa günümüzdeki jeoloji

⁶ 1799'da Mısır'ın Reşid şehri civarında bulunan, üstünde Grekçe ve hiyeroglif yazılar olan bazalt tablet.

⁷ Yeni Basım, 1884, s.3.

için, jeologların ona uygun gördüğü sınırla, konuyu araştırırken sorulacak olan bu soruların sıralaması herhangi bir önem arz etmemektedir.

Günümüzün (jeolojik) fizikî coğrafyalarının, hatta zaman zaman kabul edildiği gibi fizyografilerinin coğrafi amaçlarının yetersizlikleriyle ilgili iki tablo çizeceğiz.

İlki, volkanlar ve buzullar gibi bazı konulara gereğinden fazla önem atfedilmesiyle ilgili. Sekreter Yardımcımız Sn. Bates, konuyla ilgili olarak birçok kez dikkatimi bu mevzuya çekmişti. Jeologlar tarafından yazılan kitaplarda bahsedilen mevzuyla ilgili sayısız örnek bulunabilir. Bu kitapların temel hususiyetleri volkanlar ve buzullar gibi fenomenleri işlemek ve araştırmak olarak tanımlanabilir. Öte yandan, jeolojik bir bakış açısından olayı değerlendirecek olursak, bu fenomenler işlenmesi gerekenlerin en önemlileridir ve ayrıca özel çalışmaları haketmektedirler. Fakat elde edilecek sonuç, tıpkı bir paleontolog tarafından biyoloji kitabı yazılmasına benzeyecektir. Adeta incelediğimiz salyangozun kabuğuna odaklanıp onu ayrıntılı bir şekilde anlattıktan sonra en önemli kısmı olan yumuşak parçasını göz ardı etmeye benziyor.

Çizeceğim diğer tablo ise tüm dikkatli gezginlerin tecrübelerine başvurmak zorunda kalacağı daha pratik bir tablo. Ren nehri dolaylarında bir gezintiye çıktığınızı düşünün: eğer kendinize takip eden şu soruları sormazsanız, etrafınıza garip bir merak içinde bakınmak zorunda kalacaksınız. Binlerce mil düzlüğü, çevrelediği alanları nerdeyse aynı seviyede çizdiği mendereslerle geçtikten sonra neden izlediği istikamette birdenbire kendimizi bir boğazda buluyoruz? Bingen'e ulaştığımızda bu boğaz neden aniden sona eriyor ve onun yerini etrafı paralel uzanan dağlarla çevrelenmiş göle benzeyen bir vadi

alıyor? Bilinen fizikî coğrafya açıklamalarının bu tarz sorulara bugüne kadar tam anlamıyla bir cevap verebildiklerine rastlamadım. Bununla özel olarak ilgilenen arkadaşların eğer bakmışlarsa bildiklerini tahmin ettiğim, Andrew Ramsay'ın konu hakkında Jeoloji Topluluğu Dergisi'nde⁸ yayımlanan mükemmel makalesini bululabilirler. Ne var ki, bu çalışmanın da gösterdiği gibi ortaya ciddi özgün eserler çıkarmak, araştırma için gerekli zaman ve imkânlarla ilgilidir ve bütün bu çalışmanızdan sonra bile elde edeceğiniz mükâfat çok önemsiz olabilir. O da, olsa olsa kendi içine kapanık bir iki küçük dernekte takdir edilmekten öteye geçmeyecektir.

Mevzunun bu kısmını yapıcı bir girişimle kapatmak istiyorum. Hepinizin aşına olduğu bir bölge seçeceğim; böylece dikkatinizi problemden daha çok yönleme odaklama şansım olacak. Güneydoğu İngiltere'yi ele alalım. Coğrafya öğretiminin geleneksel yöntemi böyle bir bölgeyi ele aldığında, fizikî bakış açısını kullanarak önce kıyıları ve yüzeyi tasvir etmekle işe başlar. Burunlar ve körfezler bir elde ve tepelerle vadiler de diğer elde olmak üzere bir düzen içerisinde numaralandırılır. Daha sonra siyasî bölgelerin listesi ve bir sonraki listede de nehirlerin kenarlarında kurulmuş belli başlı şehirlerin listesi elinizde olur. Bazı durumlarda, bu listelere birkaç ilginç fakat soyutlanmış olgunun da eklendiği görülebilir, tabii bu da isimleri aklınıza mıhlamak için. Bu tarz bir siyasî bölümlendirme çalışması en iyi ihtimalle hafızayı kuvvetlendirme çalışmalarından çok daha fazla önem taşımayacaktır. Nerdeyse bütün ders kitapları, siyasî bölümlendirmeleri aynı tarzda yaparak bahsettiğim temel hatayı işliyorlar. Bu kitaplarda kıyı ve yüzey birbirlerinden ayrılarak tanımlanır. Yapılan bu hayatî

⁸ 1874

hata, sebep-sonuç ilişkilenmeleri çerçevesinde bir betimleme yapmaya imkân vermemektedir. Kıyıda ve yüzeyde cereyan eden olaylar, kaya tabakasının değişken direnci ile atmosfer ve denizin aşındırıcı güçleri arasındaki karşılıklı etkileşimin sonucunda meydana gelir. İster yüzeysel olsun, ister belli belirsiz hissediliyor olsun tüm aşındırıcı güçler tek ve aynı kaya setleri üzerinde hareket ederler. Flamborough Burnu ve Yorkshire Yaylası neden bulundukları yerdeler de başka bir yerde değiller? Çünkü onlar, aynı ve tek, eğimli kireç tabakası kütlelerinde bulunan kenarın iki farklı ağızıdır.

Şimdi, Güneydoğu İngiltere'nin coğrafyasını süregiden bir dizi illiyet ilişkisi içerisinde resmetmeye çalışalım. Bu bölgeyi, bir masanın üzerini kaplayan beyaz renkli bir masa örtüsü gibi hayal edin, muazzam büyüklükte bir beyaz örtü. Bu örtü, tıpkı dikkatsiz bir el tarafından serilmiş gibi bir kaç basit kıvrımla buruşmuş olsun. Bir oluk⁹ çizgisi Kennet'ten Reading'e doğru aşağı inip Thames'i takip ederek denize dökülsün. Kabarık bir sırt çizgisi de Salisbury Ovası'nı doğu istikametinde geçerek Weald'ın ortasına ulaşınsın. İkinci bir oluk çizgisi ise Frome Vadisi'ni ve denizdibi devamı olan Solent ve Spithead'i takip etsin. Son olarak ise, ikinci bir sırt çizgisi de Purbeck Adası ve şimdi kendisine dâhil olduğu Wight Adası'nda son bulsun. Bu oluk ve sırtlara aşındırıcı kuvvetler tarafından hiç temas edilmediğini düşünün. Alt tabakanın eğimi, yüzeyin eğimine paralel bir şekilde olmalıdır. Sırtlar, zeminüstü ve geniş; oluklar

⁹ Oluk ve Sırt burada sırasıyla senklinal (çökük katman) ve antiklinal (çukıntı katman) anlamlarında kullanılmıştır. Her ikisinin de sırasıyla vadi ve tepeden farklı olduğu unutulmamalıdır. Bu çalışmamızda gösterildiği üzere, her ikisi de illiyet (causality) ilişkisi içerisinde olmalarına rağmen özdeş değildirlir.

ise zeminaltı ve aynı ölçüde geniş olmalıdır. Kennet-Thames oluşunun temel mahiyeti doğu istikametince ilerlemiş olmasıdır. Oluk-dip ve sırt-üst eksenine dâhil olan meyilli yüzeyler değişik dikliklere sahiptirler. Bu alan, çizdiğimiz tabloda göstermeye çalıştığımız gibi mütemadiyen bu görünümünde değildi. Yeryüzü kabuğunun kabarması ve aşındırıcı kuvvetler, bugüne kadar kesintisiz bir biçimde hep bir arada hareket etmişlerdir. Parlamento Binası'nda olduğu gibi, enkaz kaldırma çalışmaları bina tamamlanmadan önce başlamıştır. Erezyona uğraticı kuvvetlerin dışta bırakılması, kayaların birbirlerine karışmış görünmelerinin maskeleyiği basit dizilişlerini en kestirme yoldan göstermek için kullanılır. Yukarda bahsettiklerimize son bir olgu daha ekleyecek olursak, yumuşak toprağın içerisinde uzanan sert kalkerli tabakanın incelenmesiyle birlikte jeolojiden ihtiyacımız ölçüsünde yararlanmış olacağız.

Böylece kalıp dökücü işini tamamlamış oluyor; şimdi ise yontma işlemlerinin başlatılması gerekiyor. Hava ve suyun aşındırıcı kuvvetleri elbiselerimizi paçavraya çevirene kadar hırpalarlar. Fakat masanın üstünde buruşuk bir halde, önceden kolayla sertleştirilmiş gibi duran bu kumaştaki az önce tanımladığımız sırtlar ve oluklarda herhangi bir çökme yaşanmamaktadır. Örtünün bozulmuş uçları ve kenarları ise sanki tepelik alanlara ve burunlara benzeyerek yükseklik kazanmıştır. Altı tamamen kil tabakalarıyla kaplanmış oluk dipleri, Londra ve Hampshire boyunca uzanan bir vadi silsilesi oluştururlar. Yumuşak kilin içerisinde deniz kaybolarak Thames ağzındaki büyük körfezi ve Poole Limanı'ndan Solent boyunca uzanarak Spithead'a ulaşan dar fakat çok sayıda deniz kanalı ve daha büyük kollara ayrılarak Southampton Halici'ni, Portsmouth, Langstone ve Chichester Limanlarını oluşturur.

Kalkerli tabakanın ters dönmüş ağız, Kennet-Thames havzasını kuzeydoğu yönünde kuşatan Berkshire Tepeleri, Chiltern ve Gogmagog Tepeleri ve Doğu Anglian Yükseltileri gibi çeşitli adlar altında uzun bir alana yayılmış olan tepeler ortaya çıkarır. Kuzey ve Güney Tepeleri, kilit-taşı oradan kaldırılmış bir kemer yayı gibi karşılıklı olarak yükselirler. Aynı kemer, Salisbury Ovası'nı ve onun doğu yönünde uzantısı olan kalkerli Hampshire yaylalarını şekillendirir; ne var ki, her ne kadar zarar görmüş olsa da kilit taşı burada mevcuttur ve tamamen aşınmış durumda değildir. Head Kumsalı ve Kuzey ile Güney Burunları, Tepe dizilerinin deniz doğrultusunda uzanan izdüşümleridir. Tıpkı Head Kumsalı gibi, Kuzey Tepeleri de tek bir burunla sonlanmazlar; fakat uzun bir uçurum hattı boyunca uzanan, Kuzey ve Güney Burunları tarafından bariz bir şekilde belirlenmiş olan iki bitim noktası da, yüzeyin eğimi ve tabaka çukuru arasında yaygın bir biçimde var olan ilişkiye dikkatlerimizi çekmekte bize yardımcı olabilirler. Birkaç cümle önce değinmiş olduğumuz, bizim basit oluk ve sırt sistemimiz tespit edilebilirse sırt-üstleri ve oluk-dipleri arasındaki bağlantıyı sağlayan eğimlerin çok çeşitli dikliklerde olmaları gerektiği görülecektir. Bir tepe dizisinin "onarılmış" harabeler içerisindeki konumlanışını hatırlayarak onun yalnızca doğrultusunu değil ve bununla birlikte her iki yüzündeki nispi dikliğini de hatırlayabileceğiz. Bunlardan biri tabaka çukuru tarafından meydana getirilebilecekken, bir diğeri de tabakanın kısa kesilmesiyle meydana çıkacak bayır şeklinde olacaktır. Tabaka çukuru üzerinde bulunan bayıra tırmadığımız zaman tam karşımızda keskin bir yokuş ya da dalgalı seyreden bir yayla bulacağız. Bahsettiğimiz konumun tersine, iki kalkerli yayla da, dar sırtlarıyla Doğu Anglia ve Kent ile Chilterns ve Hog

Sırtı izdüşümlerini oluştururlar. Chilterns'in kuzeydoğu bayırı, Doğu Anglia'nın kesilmiş batı yüzü ile devam eder. Chilterns'in güneydoğu çukur eğimi ise, Norfolk'un geniş yaylalarını oluşturan çukur eğimi ile devam eder. Chilterns örneğinde çukur, Norfolk'ta olduğundan biraz daha diktir. Benzer bir şekilde Kentish yaylaları da Hog Sırtı'nın bir uzantısından başka bir şey değildir. Ne var ki, kesilmiş güney yüzler öncelerden biraz farklılık arzederler; Hog Sırtı'nın kuzey çukur eğimi dik iken, onun devamı niteliğinde olan Kent sadece hafif bir eğime sahiptir. Tepe dizilerinin bu uç yayılması hiç şüphesiz ki İngiliz tarihi içerisinde bugün de görülebileceği üzere çok büyük önem taşırlar. Bu yayılmaların, Kennet-Thames havzasının doğu yönünde genişlemesine bağlı olarak gerçekleştiği düşünülebilir. Farkedileceği üzere, Thames ağız kıyıları, havzanın kenarlarını belirleyen tepe dizilerine tam olarak paraleldirler; kuzey kıyısı, Hunstanton Noktası'ndan Chilterns'e kadar eğim çizerek uzanan tepelere paralellik arz ederken, güney kıyı ise daha düz olan Kuzey Tepeleri'ne paraleldir.

Bölgenin nehirleri doğal olarak üç sınıf altında ele alınabilir. İlk olarak, bunlardan Doğu Anglia çukur eğiminden aşağı doğru akanları ele alacağız. Sonuçta, bunlar sayıca çok olmakla beraber kabaca birbirlerine paralel olarak akarlar. Bu nehirler, harita üzerinde ağaca benzer bir görünüşte olan tek büyük bir akım oluşturacak şekilde birleşmezler. İkinci olarak, bunlardan büyük oluklardan aşağı doğru akanları sayabiliriz; Kennet ve Thames ile aşağıdaki Reading bir elde, Frome ve onun denizdibi uzantısı olan Solent ve Spithead ise diğer elde toplanabilir. Thames Nehri'nin birçok kolu belirgin olarak akar-ken, Frome Nehri'nin denizdibi devamı hesaba katılmadığı takdirde, Frome Nehri'nin kollarının ağaç dalları görüntüsü

şeklinde belirgin bir karakter sergilemediği görülecektir. Daha sonra Frome, Stour, Avon, Test, Itchen ve Medina nehirleri birleşerek, ağzı Wight Adası'nın doğusunda olan tek bir büyük akım oluşturmalıdır. Böyle bir nehir belki de hâlâ mevcuttur. Son olarak, kalker dizilerinin içindeki yarıklardan geçerek akan, Reading üzerindeki Thames ve Weald'ın çok sayıdaki küçük kolları bunlara örnek olarak gösterilebilir. Tabaka kemerlerinin vaktiyle tamamlanmış olduğunu düşünmediğimiz takdirde bu durum bizim için kavranılamaz bir hâl olacaktır. Bu durumda, bu akarsular genel hidrostatik kanunları uyarınca, sırt eğimleri doğrultusunda aşağı doğru akmış olmalıdırlar. Bölgemizin en belirgin özelliği, kayaların tabakalarda rastlanan tek yanlı kıvrım açıklamalarının dışında özel bir açıklama gerektiren ve Burun oluşumuna yol açan çakıl yataklarının varlığıdır. Buraya kadar anlattığımız yüzeyin genel anatomisinin peki insan üzerindeki etkisi ne olmuştur? Ormanın ve bataklığın ortasındaki üç geniş yayla erken dönemlerde de oturuma açık olduklarından, insanların doğayla en az seviyede mücadele ederek bu alanlarda yerleşim kurmalarını kolaylaştırmıştır. Keltlerin dilinde "Gwent" olarak bilinen buraya ilk yerleşenlerin adı, Latin savaşçıların dilinde bozularak "Ventae" haline gelmiştir. Bu insanlar, bizim aşına olduğumuz Salisbury Yaylası'nın ve Hampshire'nin üst-kemer bölgesi ile Doğu Anglia ve Kent arasındaki uçlara yayılan kalkerli bir bölgede bulunmuşlardır. Doğu Anglia, Venta Icenorum [Iceni'nin Pazar Şehri] olarak bilinirken, Kent ve Canterbury'de hâlâ bir başka Gwent kalıntıları bulunmaktadır. Winchester'ın ilk hecesi bu üçlü takımı böylece tamamlamış olur. Daha sonra ve fakat henüz erken diyebileceğimiz bir dönemde, bu üç yer, Alman mihmandarlığında birleşecek olan üç ırk için ilk yerleşim

alanları olmuştur. Angleler Norfolk ve Suffolk'ta yerleşirken, Juteler Kent'e ve Saksonlar da Hampshire'ya yerleşmişlerdir. Winchester, Canterbury ve Norwich ilerleyen dönemlerde Ortaçağ İngiltere'sinin hâlâ en önemli şehirleri olmayı sürdürüyorlardı. Bu bölgelerden iki tanesinin bugüne kadar dışa açılmamış olmaları en azından o bölge insanların karakterleri üzerinde belirgin izler bırakmıştır. Bataklıklar Norfolk'u diğer yerleşim alanlarından ayırırken, Weald ormanları da Kent'i dışarıya kapatmıştır. Bu bölgelerin insanları, tarihimizde kendilerine has özellikleriyle yer etmişlerdir. "Norfolklular" ve "Kentliler" dediğimiz insanlar son derece asi bir yaradılışa sahip olmakla bilinirler.

Doğuda ve güneyde dört büyük şehir kurulmuştur; bunların üçünden bahsettik. Dördüncüsü ise Londra. Coğrafi şartlar başkentin büyüklüğünü belirlemiştir. Bahsettiğimiz şartlar harita üzerinde çok açık bir biçimde görülecektir; bir yandan Fens [bataklıkların yoğun olduğu bölge] ve Weald [ormanların yoğun olduğu bölge], Norfolk'tan Kent'e kadar olan alanda iletişimi zorlaştırmışken, diğer yandan İngiltere'nin geri kalanına geçmek için güzergâh Londra istikametinde belirlenmiştir. Kent, Kıta'ya en yakın yer olarak belirir ve bu yüzden de Watling Caddesi yalnızca bir Kent yolu olmamış, ayrıca Flanderler tarafından da kullanılmıştır. Watling Caddesi'nin doğal olarak kestiği, tepelerin Thames bataklıklarını daralttığı yerde önce suyuyla taşıma sağlanmış, sonrasında ise oraya köprü kurulmuştur. Bu nokta, Tower Tepesi ile Dulwich ve Sydenham yükseltilerini birbirlerine bağlar. Bermond adacığındaki Bermondsey ise etrafını çevreleyen bataklıkların içinde adeta bir atlama tahtası gibi yükselerek kuru bir yer olarak kalmıştır. Derin suların orta yerinde böyle kuru ve sağlam bir zeminin

yerleşim yeri olabilmesi için “hareket etme” [kabiliyetinin] bir köprü ya da başka bir taşımacılık yoluyla gerçekleştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Buradan bütün yolların doğal olarak kesiştiği bir noktaya varırız ki burası doğal bir konaklama yeri olur ve bunun sonucunda da, böyle bir noktada kurulmuş olan yerleşim birimi eğer bir şehir ise o şehrin gelişmesi kaçınılmaz olur. O şehir eğer hem kara hem de su yollarının kesişme noktası ise, bir aktarma noktası olarak çok daha önemli bir konumuna yükselir. Tüm bunların üstüne o yer eğer bir de nehir ve deniz trafiğinin buluşma noktası ise öneminin bir kat daha artması gayet tabiidir. Thames Nehri’nin ağızı, Scheldt Nehri ile karşılaştırdığında Thames’in konumu daha anlamlı bir pozisyon alır. Thames, Londra ve Antwerp arasındaki bağlantıyı belirlerken büyük bir önem arz etmekle kalmaz, aynı zamanda İngiltere’nin Kıta politikalarının belirlenmesinde de büyük bir yer işgal eder. Bunun gibi birçok sebep bir araya gelerek Londra’nın hayati konumunu sürdürmesini sağlar. Bu durum, üzerinde durulması gereken bir olgudur. Şehrin ilk dönemlerinden itibaren neden düzenli olarak büyüdüğünün sırrı işte bu noktada yatıyor. Verilen bir coğrafi özelliğin önemi ayrıca insanların medeniyet seviyelerine göre çeşitlilik gösterir. Tek bir fiziki avantajı olan şehir, önemini herhangi bir zamanda kaybedebilir. Tek bir mekanik buluş, değişimi beklenmedik bir şekilde tetikleyebilir.

Şehirlerle ilgili bu kadar bilgi yeterli olur sanırım. Son olarak da siyasi bölgeleri ele alalım. Tabii ve ihtiyarî olmak üzere iki çeşit siyasi bölgelendirme mevcuttur. Fransa’nın eski bölümlendirilmesi ve ihtilâl sonrasındaki bölümlendirilmesi arasındaki tezat işte bu noktadan kavranabilir. Birisi bilinçsiz bir süreç sonucunda gerçekleşmiş ve bunun sonucu olarak

da irili ufaklı bölgeler oluşmuştur. Diğeri ise, bilinçli bir yasal düzenlemenin sonucunda gerçekleşmiştir. İngiltere’de biz bu iki bölümlendirme türünü de yan yana görüyoruz. Ülkenin iç kısımlarında ihtiyarî bölümlendirmeler yapılmış, idarî bölgelerin isimleri önemli şehirlerin gelişiminden sonra ve Anglo-Sakson Krallığı’ndaki yedi krallıktan biri olan Mercia’nın bölümlerinden devşirildiği varsayılarak onlara verilmiştir. Bununla birlikte, doğuda ve güneyde ise bölgeler tabii olarak gelişmiş ve taşıdıkları isimler de onların bölge kökenlerinin belirtisi olmuştur. İhtiyarî bölümlendirme örneklerinde, sınırların da nerdeyse ihtiyarî olarak belirlenmiş olduğu görülmektedir. Tabii bölümlenmiş bölgelerin sınırları da haliyle zaman içerisinde belirlenmiş ve bazen her iki durumun da olduğu yerlerin varlığı gözlenmiştir. Göçmenler ya fizikî engellerle karşılaşana kadar ya da diğer merkezî yerleşimcilerin onları kabul etmede direniş göstermelerine kadar bir merkezden yayılmışlardır. Bahsettiğimiz bölgede bu sonucunun mükemmel örneklerini görmekteyiz. Surrey, Kent ve Sussex’in yerlileri ilk yerleşimlerini kalkerli tepelerde ve yaylalarda gerçekleştirmiş ve sonrasında öncü birlikleri merkezde karşılaşana kadar yavaş yavaş orman içerisinde yerleşimlerini genişletmişlerdir. Bu bölgelerin sınır çizgileri, bu şartlar altında tam da beklediğimiz gibi gerçekleşmiştir. Bu örnekle, Berkshire ve Hampshire’in Surrey ve Sussex’ten sınırlarının nasıl bölündüğünü karşılaştırabiliriz. Buradaki sınır, çoğunluğu Bagshot kumsalında uzanan genel bir bölgeyi keser. Bu kıraç alan, daha güzel bir yer bulunduktan sonra yerleşim için şüphesiz fazla bir değer taşımamış olmalıdır. Batakliklar bölgesini ele alalım. Beş bölge, bu bataklıklara artan kalabalıklarını göndermişlerdir.

Bu konuda daha fazla ilerlememizi zaman engelliyor. Ulaştığımız genel sonuçları şu şekilde sıralayabiliriz. Kalkerli bölgenin kıvrım dağılımının ve sertliğinin üzerinde olduğu üst ve alt tabakası ile karşılaştırılması sonucunda Güneydoğu İngiltere'deki belli başlı şehirlerin konumlarını, sayısını ve önemlerini belirleyen iki büyük burnun, iki büyük körfezin, üç büyük yayla açıklığının nasıl bir etkide bulunduklarını resmedebiliriz. Herhangi bir derecede ihtiyaç duyulan başka tür bilgiler için de benzer bir mantık kullanılabilir. Başka bir bölgenin coğrafyası da benzer bir yolla gayet tabii olarak çizilebilir. İlaveten, bazı basit jeolojik bilgilere hâkim olduğunda bir alanın grafiği ya da konumu birkaç cümleyle bile nakledilebilir. Bu yöntemin uygulanabilmesi için ilk ihtiyaç duyulan çalışma, eski yöntemlerle karşılaştırıldığında daha ağır gibi görülebilir. Oysa onun güzelliği, yapılan her yeni soruşturmada artan bir kavrayış kolaylığı sağlamasında yatıyor.

Elde ettiğimiz sonuçları, jeolojiden coğrafyaya doğru olacak şekilde ilintilendirerek önermeler şeklinde özetleyelim:-

1. Litosfer'in [Taşküre] yapısını bilmek çok önemlidir.
2. Bu da ancak, onun belirlediği sebepleri doğru olarak ve canlı bir biçimde sürekli göz önünde bulundurmakla gerçekleşebilir.
3. Bu sebeplerden bir tanesi kayaların nispi sertliği ve konumlanışdır.
4. Coğrafi konuyla ilgili olmayan hiçbir jeolojik veri ya da akıl yürütme yöntemi kesinlikle kullanılmamalıdır. Yapacağımız çalışma şu soruyu cevaplamada bize yardımcı olmalıdır: "Verili bu özellik neden burada?"

Sayın Bryce'in sıraladığı çevre etkenlerinden kalan iki sınıf üzerinde çok fazla durmamıza gerek yok. Meteoroloji ve coğrafya arasındaki fark pratik bir şekilde dile getirilmelidir. Coğrafyacıya hava durumu tahminleri gerekmeyeceği için çok fazla meteorolojik bilgiye ihtiyaç duymaz. Ortalama ya da yinelenen iklim şartları bilgisi tek başına kendisinin bilgi alanı içinde gelir. Burada, meteoroloji verileri sanki fizik sonuçları gibi kabul edilerek içeriğe çoğu zaman dâhil edilmektedir. Bu bir hatadır, özellikle de Almanların yaptıkları şekliyle, çünkü onlar coğrafyanın içine çok fazla meteorolojik veri katmaktadırlar. Coğrafyacılar pek çok konuyla ilgilenirler, fakat bu konuları, hiçbir zaman çalışmanın ana eksenini oluşturacak şekilde araştırmaya dâhil etmezler. Güzel bir örnek vermek gerekirse, meşhur Peschel, kendisinin “Physische Erdkunde”¹⁰ çalışmasına, barometre ve barometrik düzeltmeler için gerekli olan formül tartışmasını dâhil etmiştir. Bu tarzda konudan sapmalar, çoğunlukla her türlü bilim alanının kullanılmasına meraklı olan ve fakat amatörlüğü aşamayan çalışmalarda görülmektedir. Bizim verdiğimiz mücadele de zaten coğrafyanın bağımsız bir çalışma alanı olduğunun kabul edilmesi üzerinedir. İlgi duyulan alanların verileri coğrafya içerisinde kullanılabilir, ama bu verilerin kullanım amacı, onlardan yeni ilişkilendirme biçimleri çıkarmak yönünde olmalıdır. Coğrafya süreklilik arzeden bir tartışmaya sahip olmalıdır ve ele alınacak noktanın tartışmaya dâhil edilip edilmemesi gerektiği şu soru eşliğinde sınıanmalıdır: “Bu nokta, tartışmanın genel çizgisiyle ilgili midir?” Kullanılacak verinin kanıtlanması işleminin, çalışana genel tartışma ekseninden ne kadar sapacağı mutlaka göz önünde bulundurularak sorgulanmalıdır. Bu tarz verileri kanıtlama işlemi, eğer

¹⁰ Cilt. II. S. 118-127, vd.

o verileri kanıtlamak başka bilimlerin asli işlevi ise, bir kural olarak mutlaka çalışmanın dışında tutulmalıdır.

Sayın Bryce'in son kategorisi bir bölgenin ürettiklerini içermektedir. Minerallerin dağılımı, kaya-yapısı üzerinde açıkçası tesadüfi olarak gerçekleşmiştir ve biz onlardan ancak daha önce bahsettiğimiz bir başka şeyle bağlantı kurmak için yararlanabiliriz. Hayvanların ve bitkilerin dağılımını da ele alırken bir önceki paragrafta vurguladığımız sınımayı yapmalıyız: "Bu bilgiler, coğrafi tartışmanın genel çizgisi içerisinde ne kadar gerekli?" Hayvanların ve bitkilerin dağılımı şimdiye kadar insanın çevresinde kayda değer bir etken olduğu için tartışmaya dâhil edildiklerinden bu dağılım bilgisi bizim için büyük bir önem taşır. Ayrıca, bu dağılım bilgisi şimdiye kadar adaların anakaralardan kopuşları ya da kar-çizgisinin nereye kadar çekildiği gibi coğrafi değişimlerin kanıtları olarak kullanıldıklarından konumuzla ilgili olmuşlardır. Ne var ki, hayvan ve bitkilerin dağılımının ayrıntılı bir şekilde incelenmesi ve bu canlıların geçirdikleri değişimlerin anlaşılması için gereken çalışmaların yapılması coğrafyanın genel çizgisinin içine dâhil edilemez. Zira bu çalışmalar, zooloji ya da botaniğin çalışma alanlarına girer; coğrafya için gerekli olan sadece kendi konusuna ön hazırlık sağlayacak kadardır.

İşin aslı, bütün bilimlerin sınırları tabii olarak belli bir uzlaşma üzerinden çizilmelidir. Daha önce söylediğimiz gibi bilgi tektir. Onun konulara bölünmesi, insanın zayıflığının adeta bir itirafı gibidir. Bu konuya son bir örnek vermek için coğrafya ve tarih arasındaki ilişkiyi ele alacağız. Bu bilimlerin temel düzeylerinde her ikisi de kol kola gitmelidir. İleri düzeylerinde zaten iki bilim de birbirinden ayrılacaktır. Tarihçi zamanını, özgün belgelerin eleştirel okunmasında ve onların karşılaştırmalı

çalışılması noktasında harcar. Tarihçinin, ihtiyaç duyduğu düşünce ve olguları bilimleri tarayarak kendisi için bir bakış açısı ortaya koyacak ne bir düşünme tarzı ne de bunu yapacak zamanı vardır. Bunu, onun yerine yapmak coğrafyacının vazifesidir. Ne var ki coğrafyacı, önerdiği ilişkilene biçimlerinin doğruluğunu tetkik etmek için tarihe başvurmalıdır. Zaman içerisinde değişikliğe uğrayabilecek bu ilişkilene biçimlerini düzenleyen kuralların yapısı daha çok “tarihöncesi” tarih yazımını mümkün kılacaktır. John Richard Green’in “İngiltere’nin Oluşumu” isimli eseri büyük çoğunlukla, tarihin akışı içerisinde coğrafi şartların nasıl olmaları gerektiği düşüncesinden bir sonuç çıkarma şeklinde meydana getirilmiştir.

Geriye, coğrafi tartışmanın ana çizgisinin ne olması gerektiği hususundaki düşüncelerimi beyan etmek kalıyor. Bunu iki aşamalı olarak gerçekleştireceğim. Birincisi, örneğin bir üniversite dersinin müfredat çizelgesinden ya da bir ders kitabının başındaki içindekiler kısmından alınmışcasına genel olacak. İkincisi, bir öncekinin, ele aldığımız kesin bir konu üzerinde özel olarak uygulanması şeklinde olacaktır. Ele alacağımız konuyu da şöyle belirginleştirelim: Delhi ve Kalküta’nın Hindistan’ın sırasıyla eski ve yeni başkentleri oluşlarının sebepleri.

Toprak parçası olmayan bir dünya düşüncesinden hareket ederek başlayalım ve mekanik bir analogi üzerine yer yüzü düşüncemizi inşa edebileceğimiz bir fizyografi kavrayışını öngörelim. İlk olarak, Newton Kanunları, mutlak sertlik hipotezi üzerine kendi ideal basitliklerinde ispat edilirler. Esneklik ve sürtünme kuvvetlerinin engelleyici eğilimleri bugüne kadar zihinlerde sabitlenmiş bir düşünce olarak ileri sürülmemiş olsun. Artık şimdi coğrafya çalışmaya başlayabiliriz. Dünyamızın topraksız bir yapıda, iç içe geçmiş, eşmerkezli üç

yuvar olan atmosfer, hidrosfer ve litosferden oluştuğunu hayâl edin. Dünya genelinde etkiyen iki büyük kuvvet hareket halinde olacaktır: güneşin ısısı ve dünyanın kendi eksenini etrafındaki dönüşü. Alize rüzgâr sistemi, açıkça hiçbir engelle karşılaşmadan tesir edecektir. Daha sonra, dünya genelinde etkiyen üçüncü kuvveti yerleştirelim- dünyanın ekseninin, dünyanın kendi yörüngesine ve dünyanın güneş etrafındaki dönüş yörüngesine olan eğimi. Elde edilecek sonuç, tropiklerden alizeleri ayıran ılıman kuşak tropiklerine doğru gerçekleşecek yıllık ilerleyiştir. Dünya genelinde olarak ifade edebileceğimiz dördüncü ve son etkiyen sebep, dünya yörüngesinde ve onun eksen eğimindeki dünyaya mahsus değişimdir. Bu durum da, yıllık dönüşte ve alize sisteminin yoğunluğunda benzer değişimlere yol açacaktır.

Buraya kadar olan kısımda boylama ilişkin değişimlere temas etmemiştik. Enlem, rakım, yılın mevsimi, yılın kendisi ve iklim koşulları gibi bilgiler az sayıdaki veri içerisinde çıkarılabilir. Şimdi temel hipotezimizi bir kenara bırakalım. Dünyayı olduğu gibi tasavvur edelim, yani ısınan, soğuyan, büzülen, buruşan bir dünya olarak. Dünya ısınır, dünya soğur ki bu sebeple büzülür ve dış yüzeyinde daha fazla kabuklanma meydana geleceğinden sonuçta buruşur. Litosfer artık atmosfer ve hidrosferle mütemadiyen devam edecek olan bir eşmerkezlilik konumunda olmayacaktır. Okyanus yatağı, oluklara ve sırtlara kayacaktır. Sırtlar, hidrosfere doğru çıkıntı yapacak ve hidrosfer dolayısıyla da bu durum atmosfere kadar uzanacaktır. Bunlar, dünyanın akıntı yönünde engelleyici olarak konumlanacaklardır. Bu engelleyiciler, hızla akan bir su yatağındaki kayalarla karşılaştırılabilir; akıntı taş süratle çarpar ve yön değiştirir. Bu durum, suyun taşın üzerinden geçmesinde de, onu

parçalayıp yatağında devam etmesinde de değişmez. Bütünüyle mekanik olan bu hareket, Güney Ekvator Akıntısı'nın San Roque Burnu'nda yarattığı parçalanmada gözlenebilir. San Roque Burnu, İngiltere'nin iklimi üzerinde belirgin bir etkiye sahiptir. "Üzerinden atlama" hareketi ise, dağ silsilesi üzerinden yükselerek geçen rüzgârlar örneğinde görülebilir ki bu hareketin sonucu olarak dağların eğimleri nemle kaplanmış olur. Ne var ki, mekanik hareketlerin dışında, genel olarak su ve karaların birbirlerinden farklı, özel sıcaklıklarından kaynaklanan -ki musonlar bu yüzden oluşur- ısı farklılıklarının etkileri de eklenmelidir. Büyük kıvrışma çizgisinin işte burda özel bir anlama kavuştuğu görülecektir. Eğer kıtalar, ekvatoru kesen üç büyük kuşak yerine, doğu ve batı yönünde genişliyor olsalardı, iklim çok büyük ölçüde enlem tarafından belirlenmiş olacaktı.

Buradan hareketle, dünyanın yüzeyini analiz etmeye adım adım devam edebiliriz. Dünyanın, kara parçası olmayan bir yer olduğunu gözlerinizin önüne getirdiğinizde, hava ve su devridaimlerinin yürütücü-güçlerini görebiliyor olacaksınız. Tasavvurunuzda buruşmuş bir dünya yerleştirdiğinizde, mekanik mukavemet ve ısı düzensizliği gibi bilinen akımların neredeyse mutlak ve fakat kendi düzensiz karmaşıklığı içerisinde nasıl farklılaştığına tanıklık edeceksiniz. Fakat bir adım daha ilerlemek zorundayız. Litosferin şeklini hâlâ bir sabitliğe ulaştırmadık. Büzüşme, işlemeye devam etmektedir. Eski büzüşmeler yığılmaya devam edecek ve yeni büzüşmeler gerçekleşecektir. Yeni büzüşmeler ise haliyle yeni yıkım başlangıçları anlamına geliyor. Akımlar, kendi akış yönlerinde direnç oluşturan engelleri aşabilmek için etkimedede bulunacaktır. Akımlar, kendi ideal devridaim düzenlerine ulaşma eğilimindedir. Dolayısıyla, dünya yüzeyinin şekilleri kesintisiz bir şekilde

değişmeye devam edecektir. Bu şekillerin nihai biçimi, geçmişlerinde ve şimdi içinde bulundukları zamandaki koşullar tarafından belirlenir. Yakın dönem değişimleri, coğrafyanın en etkileyici bölümlerinden birinin konusunu oluşturur. Ovalar, birikintilerin bir araya yığılmasıyla meydana gelir. Kıtalar, adaları doğurur. Kanıtlar; kuşların göç güzergâhları, hayvanların dağılımı ya da komşu denizlerin derinlikleri gibi yüzlerce kaynak arasından edinilir.

Her bölüm, bir önceki bölümü doğru kabul ederek ilerler. Konu içerisindeki soruların sırası böylece kırılamaz hale gelir. Engellerin konumu ve rüzgârların cereyan ettikleri güzergâh, yağmur dağılımı bilgisinden elde edilebilir. Büzüşme mevkilerinin biçimleri ve dağılımlarından ve yağış miktarlarının dağılımları bilgisinden sonra su yolu sistemleri hakkındaki bilgiler gelecektir. Toprak çeşitlerinin dağılımı büyük ölçüde kayaların yapısına bağlıdır ve toprak ve iklim konusunu takiben bitki örtüsü dağılımına bağlı olan dünyanın tabii bölgeleri konusu ele alınır. Burada botanik türlerin dağılımı konusuna atıfta bulunuyor değilim, yalnızca dünyanın bitki giysileri olarak adlandırılacak –kutup ve tropikal bölge çölleri, terpen ile tropikal kuşak ormanları ve toplu halde çimen ovaları olarak adlandırılacak bölgeler gibi- ne kadar çok bitki türü olduğuna değinmek istedim.

Şimdi araştırmanın ikinci safhasına, konuyu daha iyi anlatacak olan iki teknik terimle birlikte geçebiliriz. ‘Çevre’ tabii bir bölgedir. Küçük bir bölgeyi tanımlayan terim içerisinde, bölge boyunca tamamen ya da yaklaşık olarak benzeşmiş koşulların sayısı sığdırılabilir. Buradan hareketle, bir mantık terimini ödünç alarak genişlik ve yoğunlukta ters orantılı olan çok sayıda değişik düzenlere ait çevrelerimiz olduğunu

söyleyebiliriz. Ve tabiidir ki, bu düzenler içerisindeki topluluklarla birlikte. ‘Topluluk’, genel anlamda belirli ortak özellikleri bulunan bir grup insanı tanımlamak için kullanılır. Kısaca bir topluluk, çok sayıda ortak özelliği içerisinde barındırır. Topluluklar; ırk, millet, uzmanlık alanları, şehirler gibi değişik düzenlerdir ve özellikle son iki ifade insanların ortaklık gruplarına vurgu yapar. Bu iki terimin kullanımındaki kesinlik, iki topluluğun bir çevre ve bir topluluğun iki çevre için mücadele ettikleri durumların etkileri tartışılırken en iyi biçimde kavranabilir. Bu ifadeden hareketle, şöyle sorabiliriz: Coğrafi koşullar, İngiliz ırkını Britanya, Amerika ve Avustralya gibi üç farklı çevrede nasıl farklılaştırmıştır?

Siyasî konular dünyanın her yerinde fizikî ihtiyaçların sonuçlarına bağlıdır. Tarım yapılabilmesi ve nüfus yoğunluğunun sağlanabilmesi için belirli iklim ve toprak koşullarının mevcudiyetine ihtiyaç duyulur. Medeniyetin gelişmesi içinse, nüfus yoğunluğunun belirli bir seviye ulaşması gereklidir. Bu ilkelerin ışığında, yüksek (dağlık) bölgelerin kadim medeniyetlerinin bulunduğu Yeni Dünya, Peru ve Meksika ile alçak (düzlük) bölgelerin kadim medeniyetlerinin bulunduğu Eski Dünya, Mısır ve Babil arasında görülebilecek tezat gibi sorunlar tartışılabilir. Tekrar edecek olursak, geniş düzlüklerin altında yatan ve bu düzlerin oluşumuna imkân tanıyan şey, nispeten bozulmamış bir tabakadır ve geniş düzlükler de Ruslar ve Çinliler gibi homojen [türdeş] ırkların gelişmeleri için oldukça uygun alanlardır. Hayvanların, bitkilerin ve madenlerin dağılımı, bir medeniyetin yerel özelliklerini belirlemesi bakımından büyük önem taşır. Bu çerçevede, Eski Dünya, Yeni Dünya ve Avustralya’daki hububat ve yük hayvanlarının ve rimlilikleri karşılaştırılabilir.

Coğrafyanın en ilginç bölümlerinden birisini, insanın tabiat üzerindeki aksini ele alan bölümler oluşturur. İnsan, çevresini mütemadiyen değişikliğe uğratar ve o çevrenin de insanın gelecek nesilleri üzerindeki etkisi sonuçta değişmiş olur. Fizikî özellik çeşitliliğinin nispi önemi, bilgi seviyesine ve maddî uygarlığa göre çağdan çağa değişiklik gösterir. Suni aydınlatma tekniklerinin geliştirilmesi, St. Petersburg şehrinde büyük bir topluluğun varlığını mümkün kılmıştır. Hindistan'a ve Yeni Dünya'ya gitmekte kolaylık sağlayan Ümit Burnu rotası Venedik'in gözden düşmesine yol açmıştır. Buharlı makinelerin ve elektrikli telgrafın icadı, modern devletlerin geniş sınırları içerisindeki iletişimi ve devletin yapısını değişikliğe uğratmıştır. Bu gibi örnekleri hiç zorlanmadan çoğaltabiliriz. Bu örnekleri kategoriler içerisinde gruplara ayırabiliriz, ne var ki konumuz gereğince yalnızca konuyla ilgili bu geniş imkânlarla temas etmekle yetinelim. Bununla birlikte, bir şey var ki her daim akılda bulundurulması gerekiyor. Belirli bir anda siyasette, toplumda ya da insan faaliyetlerinin herhangi bir alanındaki tarihin akışı yalnızca çevrenin bir ürünü değil, aynı zamanda geçmişten alınan hareket gücünün de etkisinde meydana gelir. İnsanın büyük ölçüde alışkanlıklarından müteşekkil olduğu unutulmamalıdır. Örneğin İngilizler, çok sayıda anormalliği bunlar artık şiddetli sıkıntılar haline gelene kadar devam ettirirler. Bu insan eğilimi, coğrafya çalışılırken mutlak surette akılda tutulmamalıdır. Milford Haven mevcut düzen içerisinde Amerikan ticareti için Liverpool'un büyük fizikî imkânlar taşıdığını söylerken, aslında yakın ya da orta vadedeki gelecekte Liverpool için mümkün olmayan bir şeyi dile getirmektedir. Yani tam bir *vis inertiae* [atalet] durumu.

Şimdi, daha önce söz vermiş olduğumuz özel tasvire geçebiliriz. Tasvirimize hayatın kaynağından başlamalıyız. Güneşin ısısından ve dünyanın takip ettiği dönüş istikametinden alize (ticaret) rüzgârları sistemini açıklayabiliriz. Geniş Asya kütlesi üzerindeki sıcaklık etkisinden muson çeşitleri sistemi hakkında çıkarımda bulunabiliriz. Muson bölgesi içerisinde, Aya'nın yedi yüz ile sekiz yüz milyon arasındaki nüfusu toplanmıştır. Tam karşı istikamette güney-doğu musonları Himalaya'ya kadar yayılır. Sonuçta Hint Okyanusu'ndan gelen yüksek nem sebebiyle güney kıyılarda mütemadiyen sel baskınları gerçekleşir. Böylelikle dağ sıralarının diziliş istikameti hayati bir önem kazanır. Yağmurlar, dağ yamaçlarındaki birikintileri yerlerinden ederek dağ tabanlarındaki mümbit ovaların oluşumuna katkıda bulunurlar. Dolayısıyla, Himalayaların güney ayağı boyunca büyük bir nüfusu taşıyacak iklim ve toprak şartlarına sahip ülkeler kuşağıyla karşılaşırız. Doğrusu, bütün yarım ada nüfusunun beşte ikisi Bengal, Northwest ve Pencap şehirlerinde toplanmıştır; ki bu üç şehir bütün bölge nüfusunun da altı da birini taşır. Bunun dışında, musonların taşıdığı yüksek nem Himalayalar'ın yüksek zirvelerinde (yükseklik, tabaka büzüşmelerinin bir sonucudur) ikiye katlanır ve normal kar sınırı çizgisinin üzerinde çok sayıda buzul sisteminin oluşmasına imkân tanır. Bunun bir sonucu olarak, vadilerde akan nehirler mevsimlere bağlı olmaksızın daima akmışlar ve su yolu taşımacılığına elverişli bir hale gelmişlerdir. Böylelikle medeniyetin gelişmesi için gerekli olan nüfus yoğunluğu ve iletişim kolaylığı gibi şartlara sahip oluruz.

Gelişmiş medenî bir topluluk, cihangirler için cezbedici bir bölge anlamına gelir. İki tür cihangir vardır: kara-kurtları ve deniz-aslanları. Bunlar, Ganj Vadisi'ndeki avını ele geçirmede

sırasıyla nasıl başarılı olmuşlardır? İlk olarak Hindistan'ın kara sınırlarına bakalım. Himalayalar, kuzey-doğudan herhangi bir geçişi pratik açıdan imkânsız kılmaktadır.¹¹ Kuzey-batıdaki Süleyman Dağları ise pek çok kez aşılmıştır. Hindistan'a düzenlenen başarılı akınlar adeta bir çevre duvarı görünümünde olan İran dağlık bölgeleri üzerinden gerçekleştirilmiştir. Öte yandan, dağ silsilesi içerisindeki en önemli engel Thar ya da diğer adıyla büyük Hindistan çölü ve onun uzantısı olan Kutch bölgesindeki Rann Çölü'dür. Bu engel, Süleyman Dağları'na paralel bir şekilde denizden neredeyse Himalayalar'a kadar uzanır. Çöl ve Himalayalar arasında kalan mümbit kuşağı oluşturan bereketli topraklar oldukça dar uzanır. Ganj Vadisi'ne ulaşmayı isteyenler mutlak surette bu kapıdan geçmek zorunda kalmıştır. Büyük İskender buradan ilerlemiştir. Fakat Büyük İskender sağa doğru sapmış ve Indus Nehri'ni takip etmeye başladığında Hindistan kendisiyle karşılaşmaktan kurtulmuştur. Delhi, geçidin doğuya yakın bitimindedir. Jumna-Ganj güzergâhının hemen başında karadan suya aktarma ve taşımacılığın yapıldığı bölgede kurulmuştur. Bu sebeple doğal bir ticaret merkezidir. Ayrıca, güzergâhı boyunca sol tarafı dağlarla çevrili ve sağ tarafı çölle kaplı olan ve iletişim imkânlarından yoksun bulunan Asyalı fatihin akınları için tabii zemin olmuştur. Bölgenin stratejik önemi İngilizlerin de gözünden kaçmamıştır. Burada bulunan Simla, Hindistan'ın yazlık başkentidir. Ayrıca burası, yoğun bir şekilde tarım yapıldığından ordu karargâhlarının kurulması için de elverişli olmuştur. Haliyle pek çok muharebe burada gerçekleşmiştir. Delhi'ye bu kadar temas ettikten

¹¹ Tarih, yalnızca bir istisnayı kaydetmiştir. Çinli askerlerden müteşekkil bir ordunun bir kez Nepale kadar ulaşma başarısı gösterdiğini biliyoruz.

sonra şimdi Kalkütâ'ya geçebiliriz. Deniz tarafından Hindistan müstakil olarak ulaşılamaz bir konumdadır. Doğu kıyısı yoğun ve şiddetli dalgalarla dövülür. İngilizler Hindistan'a geldikten sonra Madras'ta çok büyük harcamalar yaparak bir liman inşa etmek zorunda kalmışlardı. Batı kıyısı ise iyi durumda olan pek çok tabii limana sahiptir, fakat geri planda Batı Hindistan Dağları'nın (Ghats) sarp yamaçları yükselir. Muson yağmurları sebebiyle bu yamaçlar, bugün bile dünyanın en yabanî ırklarından bazılarının barındığı yoğun ormanlarla örtülüdür. Bombay demiryolları sayesinde dağlar aşılabılırken, bu yamaçlar ve ormanlar iletişim kolaylığı önündeki en ciddi engeller olmayı sürdürürler. Portekizliler Goa'ya yerleşmiş ve daha ileri gide-memişlerdir. Hindistan'daki ilk İngiliz yerleşimi ise Bombay'da gerçekleşmesine rağmen, Bombay Başkanlığı hâlâ büyümede son sırada yer alır. En büyük su-ağızlarından birini buradaki Ganj uzantısı oluşturur. Burada, Hoogly'de İngilizler Kalkütâ'yı kendilerine yerleşim yeri olarak seçmişlerdir. Burası nehir ile deniz ticareti arasındaki bağlantı noktası olduğu için bir ticaret merkezi haline gelmiştir. Ayrıca denizden saldıran fatihlerin doğal hareket zemini olmuştur. Buradan hareket ederek etki alanlarını daha uzağa ve daha geniş bir alana yayabilme imkânına kavuşmuşlardır. Eski Bombay ve Madras eyaletlerinin ikisi de tek bir şehir tarafından yönetilmiş, fakat Bengal eyaleti daha sonra Bengal, Northwest, Pencap ve Merkez vilayetlerden oluşacak şekilde yeniden düzenlenmiştir; bunlara belki Assam ve Burma'yı da ekleyebiliriz. İmdi, özetlemek gerekirse, mümbit kuşağın her iki ucu Hindistan'ın iki giriş kapısını -Hayber Geçidi ve Hoogly- oluştururlar. Kuşak boyunca uzanan en büyük ana yol Jumna-Ganj hattıdır. Nehir taşıma-

cılığın bir ucunda stratejik ve ticarî başkent olan Delhi ve bir diğer ucunda ise Kalküta¹² bulunmaktadır.

Böylece coğrafyanın yöntemleri ve kapsamı hakkındaki incelememizi tamamlamış oluyoruz. Öyle inanıyorum ki, burada tasvir etmeye çalıştığım coğrafya, devlet adamlarının ve tüccarların pratik, tarihçilerin ve diğer bilim adamlarının teorik ve öğretmenlerin bilgi ihtiyaçlarını karşılayacak bir düzeyde başarılı olacaktır. Böylesi bir tasvirin taşıdığı genişlik ve pek çok tarafa temas eden özelliği, onun en belirgin vasfını oluşturur. Aynı zamanda bu özelliklerin çalışmayı herhangi bir çağın uzmanı için “sorgulanabilir” kılan özellikler olduğunu akıldta tutmamız gerekiyor. Bu çalışma, aynı zamanda kültürümüzü ciddi bir şekilde tehdit eden ayrışmaya karşılık verilmiş bir tepki olarak da okunabilir. Babalarımızın çağında, kadim klasikler, uzmanların bile ihtiyaçlarını karşıladıkları zemin olarak bütün insanların ortak kültürünün genel yapı taşlarıydı. Dünya hızla değişiyor ve öyle görünüyor ki klasikler bile bir uzmanlık alanı haline gelecek. Zamanın elimizden aldığı şeylere ister üzülelim ister sevinelim, elimizden gidenlerin yerine bir diğerini koymak hepimizin eşit ölçüde sorumluluğundadır. Coğrafyanın, ihtiyaç duyulan bazı özellikleri kendi içerisinde birleştireceği kanaatindeyim. Bu bilgiler, devlette bir yer kapmaya çalışan ya da dünya malı biriktirmeye uğraşan pratik insan için paha biçilmez bir bilgi hazinesi; öğrenci için yüzlerce özel alan içerisinde uzanan aydınlatıcı ve güvenli bir zemin; öğretmen için zekânın parıltılı gücünü ortaya çıkaracak bir va-

¹² Kalküta –Kallı Katta- Tanrıça Kali’nin yaşadığı köydür. Bu bilgi, şu soruyu da gündeme taşımaktadır: Neden diğerleri değil de, yalnızca bu köy bir metropol olma büyüklüğüne ulaşabilmiştir? Burada, “tabii seçim” sürecine atıfta bulunarak “coğrafi seçim” terimini önermeyi uygun buluyorum.

sıta –tabii ki, öğrenciyi bilgiden soğutan ve konunun yalnızca öğrencinin disiplini üzerindeki etkisini ölçen okul idarecileri hariç- olacaktır. Bütün bu söylediklerimizi, bilginin birliği varsayımına dayanarak dile getirdik. Diğer türlü bilimsel olanı pratik olandan ayırmak anlamına gelecekti. Diğerinin uygulanması sonucunda ise hem bilimsel hem de pratik olan çok büyük zarar görecektir. Pratik olan, öğretmen tarafından reddedilecek ve ölümden sonraki hayat için hazmedilemez olarak değerlendirilecek. Bilimsel olan, günlük hayattaki kullanım değeri görülemediğinden pek çok insan tarafından göz ardı edilecek. Gündelik işleriyle uğraşan insanlar, öğrenciler, bilim adamları ve tarihçiler ortak zeminlerini böylece kaybedecek ve sonuç olarak dünya, daha da bayağılaştacak.

İngiliz İmparatorluğu'nu Etkileyen Coğrafi Şartlar -İngiliz Adaları¹-

Kanaatim odur ki, herhangi bir milletin sahip olduğu coğrafi şartlar hakkında bir düşünceye sahip olabilmek için dört ana noktayı çok iyi bir şekilde göz önünde bulundurmak gerekir. İlk önce, ülke topraklarının kapladığı alanın üretkenliği incelenmelidir ve bunun içine sadece toprak verimliliği değil, aynı zamanda ister su gücünden kaynaklanan olsun, ister fosil yakıtlarından ya da nehir ağzlarındaki gel-git akıntılarının su trafiğine elverişliliğinden güç bulmuş olan, sahip olduğu tüm mekanik güç arzı da dâhil edilmelidir. Daha sonra ise temelde coğrafi olup olmadığı hâlâ tartışılan, sayısı ve toplam kalitesiyle bir bütün oluşturan insan gücünün önemini de göz önünde bulundurmalıyız. Çok büyük bir ihtimalle, şu anda birebir ve verimli eğitimden yoksun milyonlarca Çinli ile kıyaslandığında, Avrupalı erkek ve kadınların güçler dengesinde onlara nazaran daha ağır basıyor oluşları sebebiyle, üretim sayısı ve kaliteye dayanan yeni bir kavramsallaştırmaya müracaat etmek durumunda olacağız. Üçüncü olarak, konumunu incelediğimiz ülkenin insan kaynaklarının mevcut zaman dilimi içerisindeki hareketliliğinin derecesini ve ortalama değerini incelemeliyiz. Tabii bir istihkâm alanının değeri, örneğin orada üretilen silah miktarı tarafından

¹ 30 Mart 1908 tarihinde Kraliyet Coğrafya Topluluğu'nda okunmuştur.

olumlu ya da olumsuz yönde etkilenebilir. Son olarak organizasyon yapısı ele alınmalı ve burada sosyal organizasyon ile sahip olunan toprağın iyileştirilmesi ve onun insan amaçlarına uyumluluğunun, tıpkı karmaşık yapıdaki bir makinenin çalışan parçaları ve onun sağladığı ürünler gibi, gelişmiş bir ülkedeki iyi organize olmuş bir insan topluluğu bakımından ne kadar büyük bir öneme sahip olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Hatta sosyal organizasyonun, üzerinde bulunduğu coğrafi konumla olan uyumuna da dikkat edilmelidir. Zira pek az şey, örneğin sürekli gidilen belirli bir pazar yeri alışkanlığını değiştirmek kadar zordur. Bu şekilde sıralamış olduğumuz dört noktayı göz önünde bulundurduktan sonra dikkat etmemiz gereken bir başka nokta daha kalıyor. O da, mevzunun dinamik olduğu, yani bir başka ifadeyle söyleyecek olursak, sosyal ve fizikî çevrenin doğrudan hareketinin, tarihî hareketliliği artıran bir unsur oluşudur. Bu hareketlilik etkeni, örneğin İngiltere gibi eski bir ülkeyi incelerken çok büyük bir önem arz eder; zira ele alınacak mevzu hiç de azımsanamayacak ölçüde tarihî coğrafyanın kapsamı içerisinde değerlendirilmek zorundadır.

İngiliz tarihini etkilemiş ve dolayısıyla da bugünün İngiltere'sini de etkileyen coğrafi şartları anlayabilmemiz için, genel bir bütün olarak Avrupa coğrafyasının çeşitli boyutlarını da hesaba katmak zorundayız.

Batı medeniyetinin tekâmülü, Avrupa'da Dar Suyolları olarak tanımlanan coğrafyada insan hareketliliğini sınırlayan şartlar altında gerçekleşmiştir. Roma yol sisteminin etkili olduğu birkaç ara dönem yüzyılını saymazsak kara üzerinde hareket etmek yakın zamanlara kadar dünyanın bu kısmında nispeten çok zor olmuştur. Kısa bir süre önce, bu Topluluk önünde, göçebe insanların at üstünde ağaçsız stepleri ya da deve sırtında

Nehir Havzaları ve Siyasi Birimler arasındaki takribi uyumu gösteren Orta Avrupadan bir kesit.

çölleri geçtikleri Avro-Asya eski dünyasının büyük kalbinden, yani tarihin coğrafi kalbinden bahsetme onuruna erişmiştim. Bir zamanlar Avrupada, atların ve tekerli araçların hareket kabiliyetini kısıtlayan kesintisiz ormanlar ve bataklıklar bulunmaktaydı. Diğer yandan, okyanus ulaşımı da Kolomb zamanına kadar etkin bir şekilde devreye sokulamamıştı. Bununla birlikte, Avrupa trafiği uzun yüzyıllar sahil şeritlerinde ya da kıyı boylarında en fazla tekne kabilinden küçük vasıtalarla gerçekleştirilmiştir. Suyolları, düşük nakliye ücretleri dışında ne yapım ne de onarım masrafları çıkaran daimi bir yol olarak kullanılmıştır. O dönemde, Avrupa şehirleri nehir kıyılarına, genellikle akarsuların birleşme noktalarına ya da gelgit yataklarının başına kurulmuştur ve tabii bölge birlikleri, sınırları takriben su ayırım hattı olacak şekilde aşağı yukarı

aynı nehir havzasının içinde oluşturulmuştur. Örneğin, bu şekildeki bir bölgeler birliğine Avrupa'nın kalbinde Silezya'da, Bohemya'da, Morovya'da ya da İngiltere'nin içinde Yorkshire ve Leicestershire'da şahit olmalıyız.

Bu bakış açısından hareketle, Avrupa'nın en önemli ulaşım özelliği olarak, St. Vincent Burnu'ndan itibaren sahil şeritleri boyunca çeşitli yollara ayrılmış olması gösterilebilir. Oradan, bir yol doğu istikameti boyunca Levant'a kadar 2000 mil uzanırken, bir diğer kuzeydoğu yolu Kuzey Burnu'na kadar yine 2000 mil boyunca uzanır ve üçüncü bir yol ise güney istikametinde Afrika sahili boyunca devam eder. Ne var ki, güney istikametinde Afrika sahili boyunca uzanan yol Denizci Henry zamanına kadar kapalı kalmıştır, zira alize (ticaret) rüzgârları, dönüş yolunu, bilinen sahil kıyısından rüzgâra karşı güvenebildikleri yere kadar açılan ya da rüzgârı arkalarına alamadıkları takdirde sefer düzenleyemeyen gemiler için tehlikeli bir maceraya dönüştürmekteydi. İlginç olan, buharlı araçların icadına ve hatta sonrasına kadar gemiler rüzgârı arkalarına alamadıkları durumlarda asla uzun menzilli seferler düzenleyememişlerdir. Daha ilk bakışta, St. Vincent Burnu'nun doğusunda ve kuzeydoğusunda uzanan sahil şeritlerinin birbirlerinden, Akdeniz'in açık okyanus sahillerine tezat oluşturan kapalı karakteri sebebiyle temelde farklılık arz ettikleri görülecektir. Fakat asla unutulmamalıdır ki, Akdeniz'in güneyinde beyaz adam ile siyah adamı ve onların Kıta için kötü niyetler besleyen Barbarlığını birbirinden ayıran, Avrupa'nın gerçek sınırı olan Sahra Çölü bulunur. Diğer taraftan, okyanus sahili boyunca uzanan yol, Kutup buzlarının kıyıya yaklaştığı ve ulaşımı engellediği ya da tehlikeye soktuğu yerde son bulur. Avrupa böylece iki kör sahil yolu arasında uzanır: bir

yanda kıtadan müstakil ve fakat ulaşılabilir konumda olan Britanya sahilleri ile Güney İskandinavya, diğer yanda ise kendisini Berberilerden ve Anadolu'dan ayıran ve yine aşılabilir konumdaki sahiller. Bugün yoğun Avrupalı nüfusu, Kazan şehri yakınındaki Volga Nehri kemerine ve Don Nehri'nin aşağı yatağından Volgograd şehrindeki Volga'nın ikinci kemerine kadar ulaşır. Volga Nehri, St. Petersburg'tan Azak Denizi'ne kadar uzanan hattı boyunca Avrupa'nın gerçek sınırını göstermesi bakımından oldukça önemlidir. St. Petersburg bugün büyük bir liman şehriyse, bu durum, büyük ölçüde Volga ile olan kanal bağlantısı sayesinde.

Sahil yollarının dışında nehir yollarını da hesaba katmak zorundayız. St. Vincent Burnu'yla Volga Nehri arasında kalan Avrupa'nın nehir yolları iki grup altında toplanabilir. Bir tarafta, ağızları Azak Denizi ile Odesa Körfezi'nde birbirine yaklaşan büyük nehirler demeti: Donetz koluyla birlikte Don Nehri; Bug Irmağı'yla birlikte Dinyeper Nehri; Dinyester Nehri; ve Prut ile birlikte Tuna Nehri. Diğer tarafta ise, kuzeybatı ya da batı istikametinde okyanus sahiline doğru akan uzun nehirler serisi: Neva, Duna, Memel, Vistula, Oder, Elbe, Weser, Ren (Moselle ve Meuse kollarıyla birlikte), Sen, Loire, Garonne, Douro, Tagus, Guadiana ve Duadalquivir nehirleri. Geriye kalan Akdeniz nehirleri taşımacılık amaçları bakımından önem arz etmeseler de, kara ulaşımında bu nehirlerin vadilerinden ciddi şekilde yararlanıldığını söyleyebiliriz.

Biz burada, asıl olarak okyanusa dökülen nehir serilerine odaklanacağız. Bu nehirleri, çok sayıda kıstasa dayanan doğal bir ayırım çerçevesinde üç ana grupta toplayabiliriz. İlk olarak ovalardan akan ve bu özellikleri sayesinde de taşımacılığa büyük ölçüde elverişli olan Baltık nehirlerini ele alabiliriz.

Hâlbuki bu nehirler, doğuya doğru ilerledikçe kış donu sebebiyle bir aydan altı aya kadar uzayan dönemlerde kullanılamaz hale gelirler. Dahası, Baltık'ta gel-git olayları fazla yaşanmadığı için bu nehirler gel-git olaylarından kaynaklanan nehir ağzlarına sahip değildirler. Diğer grupta, büyük kısımları vadilerin içinden derin bir şekilde akan ve fakat bir platoya bütünüyle gömülmeyen ve yaz kuraklığında yalnızca sınırlı miktarda yeterli suyu bulunan İspanyol nehirleri yer alır. Hudutsuz okyanus Portekiz ve İspanya sahillerini kuşattığı için buralarda gerçekleşen gel-gitler nispeten küçüktürler.

Baltık ve İspanyol nehirleri arasında, Britanya'nın tersi istikamette, medenîyetin gelişimini tahmin edilemeyecek ölçüde etkilemiş neredeyse yarım düzine büyük akıntı bulunur. Biscay Körfezi'nin başından Kuzey Denizi'nin girişine kadar Avrupa sahilinden uzanan ve Britanya adalarını besleyen geniş bir sığlık alan bulunur. Kıtanın sular altında kalan kıyısı, Fransa-İspanya sınırından Biscay Körfezi'nin ortasına ve oradan da kuzey-doğu istikametinde Norveç sahili Bergen'in kuzeyine atlayıp İrlanda'nın batısı ile İskoçya'nın kuzeyinde büyük ölçekte bir sığ deniz oluşturacak şekilde uzanır. Bu İngiliz sığlığının bir sonucu olarak hem Kıta hem de ada sahilleri boyunca uzan İngiliz ve İrlanda kanallarında ve Kuzey Denizi'nde büyük gel-gitler meydana gelir. Dahası, bu büyük gel-gitler, Fransız, Alman ve İngiliz nehirlerinde büyük gel-git ağzları oluşturmuşlardır. Dolayısıyla, gemilerin yelken ve küreklerle hareket ettirildiği, Norveç korsanlarının yukarı suyollarını tuttuğu ve kıta üzerindeki trafiğin tehlikeli boyutlara ulaştığı zamanlarda bu kanal ağzlarında gerçekleşen gel-gitler iç kısımlara doğru gerçekleştirilen taşımacılıkta büyük bir imkân sağlamıştır. İngiltere'nin küçük göl ve dere yataklarının önemi

Avrupadaki Kuzey ve Güneydoğu bölgelerindeki nehir grupları

bile sahip oldukları bu gel-git ağızlarından kaynaklanır. Thames Nehri'nin yarım mili bulan geniş dirseklerinin seyir yarıçapları Cotswold'tan gelen cılız akıntı ile değil, kendilerini vuran gel-gitlerle alâkalıdır.

Manş Denizi'nin ve Thames ile Ren Nehirlerine ulaşan Kuzey Denizi'nin isimsiz kolunun sığılığı, hem İngiltere'de hem de Kıta'da deniz seviyesinin altındaki düzlükler tarafından devam ettirilir. Bu düzlükler, bir yanda Orta Avrupa tepelerine ve Alpler'e kadar uzanırken diğer yanda ise İngiltere'nin okyanus şeridindeki dağlarına kadar devam eder. Nehirlerin deniz seviyesine yakın bir seyir izlemeleri sebebiyle eğimleri oldukça düşüktür. Dahası bölgenin ikliminde ne doğunun kış soğuğu ne de güneyin yaz kuraklığı hâkim bir unsur olarak kendisini hissettirir ve bu yüzden nehirlerin debisinin nispeten sabit ve yeterli olduğunu söyleyebiliriz. Böylelikle, fizikî olarak ele alındığında İngiltere'nin

Kıta'dan aslında ayrı olmadığını, aksine onunla birbirini tamamlar mahiyette fizikî özellikler taşıdığını kavramış oluruz. Şimdi muazzam büyüklükte, deniz seviyesinin altında, mümbit, uzun kış soğuklarından ve yaz kuraklıklarından arî, ziraata elverişli, nüfus yoğunluğu yüksek ve bir ucundan diğerine ağızları gel-gitlerle seyrüsefere müsait hale getirilmiş nehirlerle dolu bir düzlük düşünün. Gel-gitlerle taranmış sığ bir kanal, bu düzlüğün merkezi boyunca uzanır; kanalın böldüğü bu düzlüğün bir tarafını diğer tarafından yalnızca görünüşte ayrılmış olan güney İngiltere ovası oluştururken, diğer tarafı ise Kuzey Fransa, Hollanda ve Kuzey Almanya'dan müteşekkildir. Bununla birlikte, bu muazzam düzlüğün her yerinde insan toplumlarının gelişimine müsaade eden aynı özellikler ve şartlar mevcuttur. Bu yekpare ve uyumlu tabii bölge Londra, Paris, Berlin (dış limanı Hamburg ile birlikte) ile tarihî ve fizikî şartlar itibariyle birbiriyle rekabet halinde olan Amsterdam, Rotterdam, Ghent, Brüksel, Antwerp, Liege ve Köln şehirlerinin arasında kalan Rhineland'ın² büyük merkezinden meydana gelir. Burası öyle bir bölgedir ki, sahip olduğu avantajları bakımından dünyada neredeyse eşsizdir.

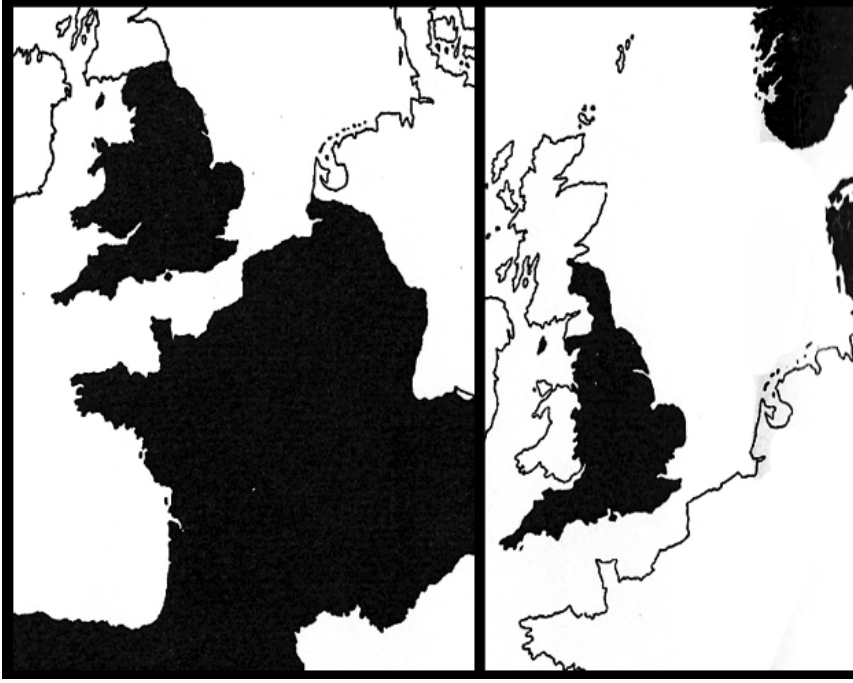
Britanya'nın ada oluşu ve bu durumun yarattığı siyasi sonuçlar bilinen mevzular olmasına rağmen, İngiltere'nin

² Rhineland, fizikî anlamda Orta Avrupa'yı kateden Ren Nehri'nin her iki kıyısındaki bölgeleri ifade eder. Siyasi bölge anlamında ise, Almanya'dan geçen Ren Nehri'nin orta ve aşağı kısımlarında, Bingen ve Hollanda sınırındaki bölgeleri temsil eder. Romalılardan beri hakimiyeti için Avrupa'da en fazla mücadele edilen bölgelerin başında gelir. Bonn, Leverkusen, Trier, Aachen, Düsseldorf, Duisburg gibi şehirler tarihî Rhineland bölgesi içindeki önemli yerleşimlerden bazılarıdır (ç.n.).

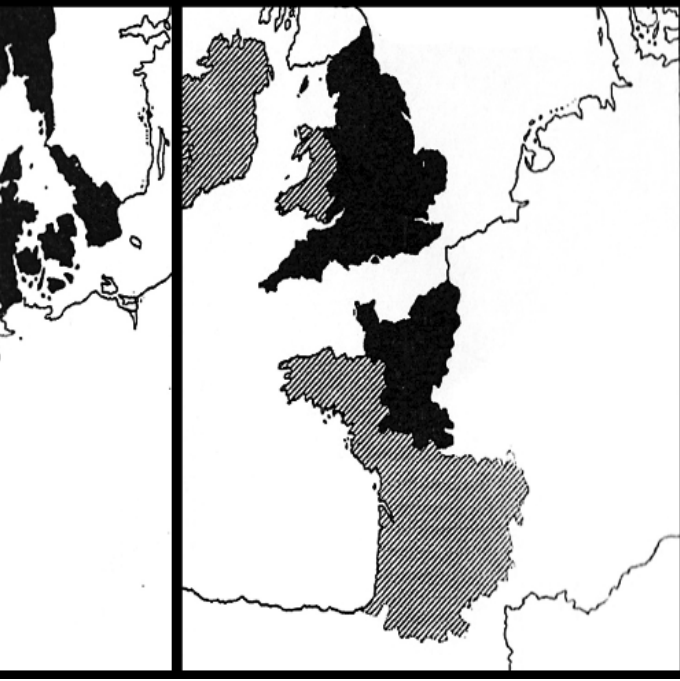
Avrupa ile müşterekliğine bir gerçek³ olarak en hafif tabirle neredeyse hiç değinilmez. İngiltere ovalarında iyi organize edilmiş, yeterli insan gücünün bulunduğu dönemlerde, bu ovaların insanları Kanal'ın diğer tarafında kalan daha büyük ovaların insanlarından ayrı değillerdi. Çünkü yaklaşık dört yüzyıl boyunca Güney İngiltere Roma tarafından yönetilmiştir. Takip eden altı yüzyıl boyunca da Güney İngiltere, Elbe'nin diğer tarafında bulunan Sakson ve Danimarka ovalarıyla sürekli ilişki ve etkileşim halinde bulunmuştur. Nihayetinde uğursuz 1066 yılında Güney İngiltere'nin doğuyla olan ilişkileri Stamford köprüsünde kopmuş ve güneyle olan ilişkileri Hastings'te yeniden başlamıştır. Tudor Dönemi'ne kadar Kanal etkin bir sınır haline gelmemiştir ve önceki bütün yüzyıllar boyunca İngiltere'deki ova ve dağlık arazi arasındaki ve ada ile ada içleri arasındaki sınırlar geçerli olduğu ölçüde Londra gel-git yolları aracılığıyla Paris'le, Flandre'yle ve Hansa (Ortaçağ Alman şehirlerinin oluşturduğu siyasî ve ticarî birlik) şehirleriyle İskoçya'dan veya İrlanda'dan yahut Galler'den çok daha yakın ilişkiler içerisinde olmuştur. Shakespeare kendi dönemindeki Londra'yı tanımlarken kullandığı “sur içine gömülü” ifadesinde haklıdır, ancak kendisinden önceki dönemler için şehri böyle tanımlamak haksızlık olur.

Anakaranın özellikleri Britanya ile tezat halindedir ve bu yüzden fizikî çevrenin özellikleri İngiltere'nin gelişiminde büyük oranda belirleyici olmuştur. Bu özelliklerin kıta

³ Bu makale okunduğunda, Sayın H. A. L. Fisher İngiliz milletinin adalı oluşuna dair Tarih Topluluğu önünde önemli bir tebliğde bulunmuş ve Avrupa edebiyatından verdiği örneklerle benim burada sunmuş olduğum görüşe benzer bir sonuca ulaşmıştır.

insanlarının İngiltere'yi etkileyebilmesine zemin hazırlayanlar ve diğer taraftan İngilizlerin kıtayı etkileyebilmesine imkân tanıyanlar olarak iki bakımdan önemli olduklarını düşünüyorum. Her şeyden önce Britanya vadi yollarının güney kıyılarından kuzeye doğru Avrupa yarımadasıyla dikkate şayan bir noktada birleştiğini fark etmemiz gerekiyor. Kolomb zamanından önce, kuzey tarafı Kutup soğuklarıyla, batı tarafı okyanus açıklığıyla ve güney tarafı ise Sahra kuraklıkları ile çevrilmiş olan Avrupa ticarî, askerî ya da dinî propaganda olsun, bütün dış uyaranlarını güneydoğudan almıştır. Avrupa'da yaşanan barışçıl ya da zorla gerçekleşmiş, dünyevî

Roma Bölgesi,
Kanalın her iki
yakasında ancak
Britanyanın
tamamında değil

Danimarka Bölgesi
(Canute Dönemi),
Kuzey Denizi'nin
her iki yakasında
ancak Britanyanın
tamamında değil

İngiliz Bölgesi (II.
Henry Dönemi),
Kanalın her iki
yakasında ancak
Britanyanın
tamamında değil

ya da ruhanî olan dört ana işgalden söz edebiliriz. Bu işgal-
lerin tamamı su yolları vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir. Kara-
yollarına kısa bağlantı noktaları oluşturan bu su yollarının ilk
grubu Karadeniz'den dışarıda Karpat tabyalarına, kuzeybatı
yönünde Baltık'a yahut aşağıda Oder ve Elbe'den Hamburg'a,
yani okyanusa yeniden ulaşılabilir gel-git kıyılarına kadar
uzanır. İkincisini, Tuna ya da Adriyatik'ten Ren Nehri'ne ka-
dar uzanan su yolları oluşturur. Üçüncüsü, hepsinin içinde
belki de en önemli olanı, Alpler ile Pireneler'in arasına giren
ve hem Ren hem de Sen nehirlerinde ortaya çıkan, kayna-
ğını Lion Körfezi'nden alan su yollarıdır. Ve dördüncüsü de,

Saracenlerin⁴ Afrika'nın kuzeyinden takip ederek İspanya'nın içlerine ve oradan Galya'ya uzanmalarını sağlayan ve Akdeniz ile Okyanus kıyılarına bağlantı imkânı tanıyan Cebelitarık suyuolları grubudur. Bu suyuolları gruplarının dördü de, eski dönemler itibariyle medenî dünyanın son bulduğu yer olan Güney Britanya'da birleşmiş ve bu dünyadan hayli zengin etkileşim uyarıları taşımışlardır.

Diğer taraftan ise, İngilizlerin kıta sahasında bıraktıkları etkileri de göz önünde bulundurmak zorundayız. Bu bağlamda, Avrupa'nın görüş hizasındaki Dover'da kesişen güney ve doğu kıyılarının oluşturduğu Britanya dış çemberi, Galya'daki Romalılar ile Almanya ve İskandinavya'nın Tötonlarını Batı Akdeniz'de birbirinden ayıran dil sınırının neredeyse tam karşısından geçer. Kesin olmamakla birlikte, Reform Çağı'ndan beri Katolik ve Protestan dünyalarını birbirinden ayıran biraz daha doğudaki bir başka sınır çizgisi de yine buradan geçer. Pireneler ve Alpler arasındaki boşluktan dolayı Roma döneminden beri Fransa, bazen Akdeniz bazen de Baltık millet sistemlerine iltihak etmiştir. Bu sebeple, İngiltere'nin tam karşısındaki kıyılar Roma döneminden beri, Karolenj ve Napolyon imparatorluklarının kısa hâkimiyetleri hariç, hiçbir zaman tek bir güç altında birleştirilememiştir. Roma sınırlarının Ren Nehri'nden Elbe'ye ve Vistula'ya taşındığı ve Almanya'nın tıpkı Galya gibi Latinleştirildiği Augustus döneminde Güney Britanya Vadisi'nin kıttadan ayrı ve bağımsız bir millete ev sahipliği yapmış olabileceği tahayyül dahi edilemez. İngiltere'nin geleneksel politikası son birkaç yüzyıldır Avrupa

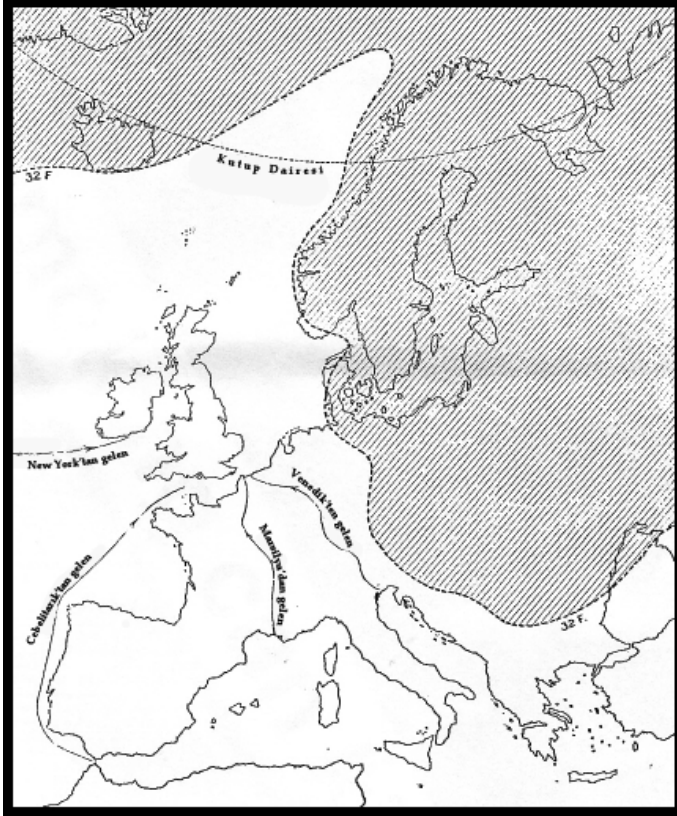
⁴ Grekçede ve Latince "doğulular" anlamında kullanılan bu ifade, zamanla, özellikle Haçlı Seferleri'nden sonra, Müslüman Arapları tanımlamak için kullanılmıştır (ç.n.).

güçler dengesinin sürdürülmesine ve dolayısıyla Avrupa'nın önüne geçilmesine ve özellikle karşı kıyıların tek bir askerî güç altında birleştirilmesinin engellenmesine odaklanmıştır. Bu politikanın, kısmen de olsa, hiç şüphesiz İngiltere'nin adalı bir devlet olmasıyla bağlantılı olduğunu düşünüyorum, ancak bu politikanın yüzyıllardır sürdürülmesinde Pireneler ve Alpler arasındaki boşluktan süzülerek Galya üzerinden ilerleyebilecek Akdeniz güçlerini de hesaba kattığı unutulmamalıdır.

Kolomb döneminden önce Britanya'nın dış dünyayla ilişkisi büyük oranda kendi güneydoğu çemberinden gerçekleşmiştir. İskandinavya ve İspanya'nın bulunduğu kuzeydoğu ve güneybatı ile ilişkiler oldukça sınırlıyken kuzeybatısı zaten hudutsuz okyanusa açılmaktaydı. Kolomb çağı keşiflerinin etkisi, hiç kuşku yok ki, Britanya'nın güneybatı çemberine güneydoğu ile eş bir önem kazandırmış, ancak bu oldukça farklı bir mahiyet arz etmiştir. Britanya çevresindeki okyanus yollarının batı ve güneyden gelerek bir noktada kesişmesinin, Britanya'ya güneydoğudan gelen karayollarının benzer bir şekilde bir noktada birleşmesinden hiçbir farklılık taşımadığı akıldan çıkarılmamalıdır. St. Lawrence ağzı, biraz aç farkıyla Kanal ağzının güneyinde uzanırken, St. Vincent Burnu aynı yerin biraz aç farkıyla tam batısında yer alır. Aslında Britanya, büyük kıtanın kıyıları ve İzlanda ile Ternöv'den (Newfoundland) güney istikametinde uzanan buzlarla çevrilmiş, okyanus akışının kuzeydoğu yönünde gerçekleştiği eşsiz bir körfez olarak kabul edilebilir. Ay'dan bu yaşlı kıtamıza kış ayları boyunca bakan birisi gün ışığında Rusya'yı, İsveç'i, Norveç'i, Danimarka'nın büyük bir kısmını, Almanya'nın yarısını, neredeyse bütün Avusturya ve Macaristan'ı ve güneydeki Balkan bölgesini de örten muazzam büyüklükte beyaz bir örtü

görecektir. Ve günışığı daha az yansıdığına ise, Grönland'ın doğusundan İngiliz kanalının bulunduğu enlemin güneyine kadar uzanan buz kuşağını görebilecektir. Bu bakımdan Britanya kış sıcaklığının ve verimliliğinin kuzeye uzanan körfezinde, sağa doğru uzanan donmuş topraklar ile sola doğru uzanan buz kütlelerinin tam ortasında bir yer işgal eder. Ders kitapları genellikle bu kara yarıküresinin merkezinde olmanın faydalarından söz ederler. Ne var ki, bu konumun daha doğru bir şekilde kavramsallaştırılması için benim önerim şu yönde olacak: Britanya, Kolomb-öncesi dönemde karayollarının ve Kolomb-sonrası dönemde ise okyanus yollarının sonunda yer almıştır. Her iki durumda da, daha etkin amaçlar için dünyanın merkezinde değil, sonunda olduğunu vurguluyorum Geçmişteki ya da gelecekteki iktisadî kayıpları ne olursa olsun, bu konum stratejik açıdan Britanya'nın asıl gücünü teşkil etmektedir. Devletin bütün savunma gücü bugüne kadar sürekli kısmî dar cephelere dönük olmuştur; bir yanda kıtaya uzanan güneydoğu ve diğer yanda ise okyanusa uzanan güneybatı istikametlerinde.

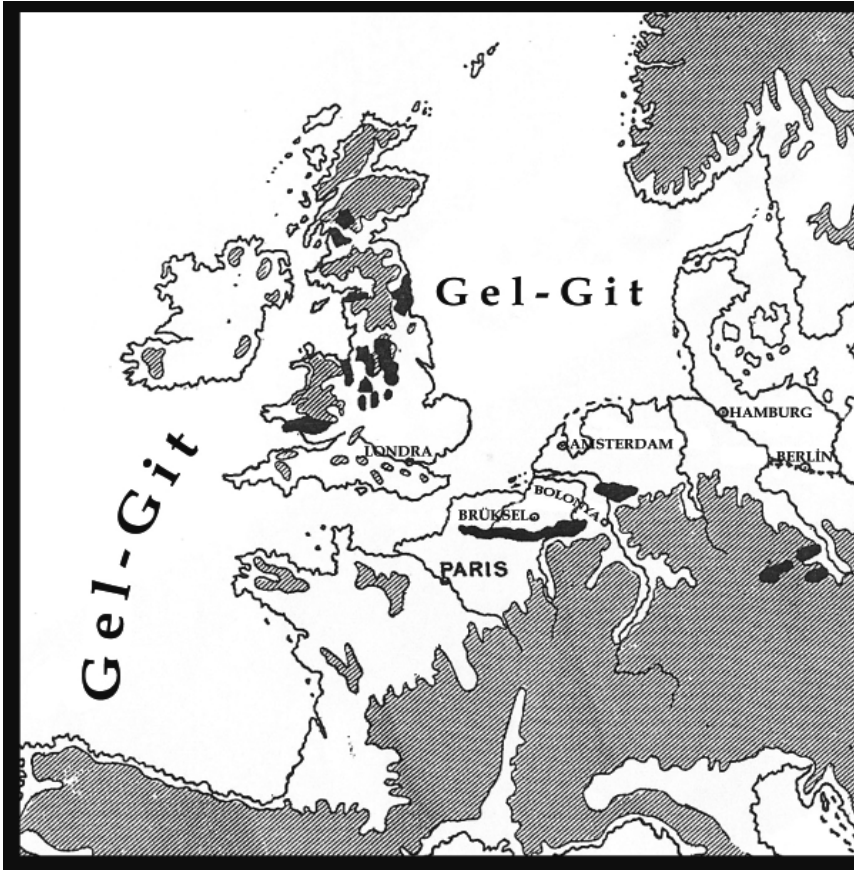
İngiliz tarihinin bir kısmını özellikle geç Stuart ve erken Georgian dönemlerini, en azından belli oranda, gözümüzde bu şekilde canlandıramaz mıyız? Britanya güneybatı okyanus yollarından –Ümit Burnu aracılığıyla Doğu Hint Adaları'ndan (East Indies) ve Kuzey Amerika'dan- aldığı gücü, güneydoğuda geleneksel politikası olan Avrupa'nın despotik birliğini önlemek amacıyla verdiği yardımlarda ve yürüttüğü savaşlarda harcamıştır. Kanada'nın fethi ve Yedi Yıl Savaşları'nda Büyük Frederick'in desteklenmesi gibi olaylar Britanya'nın coğrafi konumunun, bir yanda okyanusa serbestçe açılabilmesi ve diğer yanda komşu Avrupa kıyılarında güçler dengesini sürdürmek

Britanya Adalarının Körfezdeki sıcak kış akıntısına göre konumları

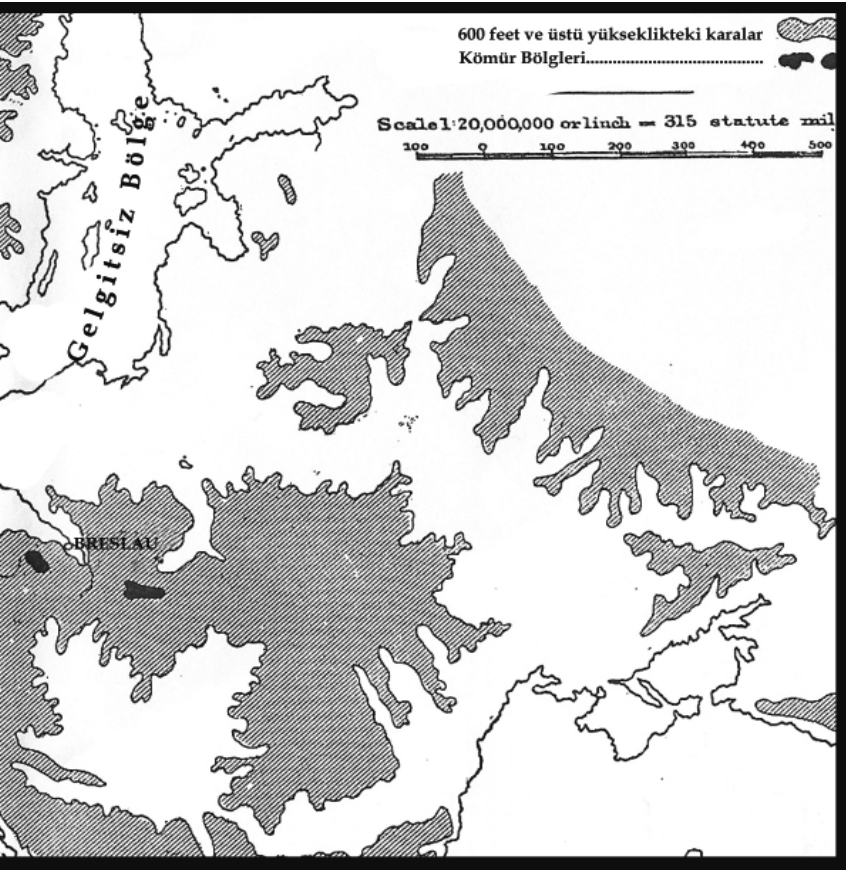
istemesinin tabii sonuçlarıdır. Britanya'nın gücünü aldığı ve Birleşik Avrupa İmparatorluğu kurulmasını önlemek amacıyla imkânlarını seferber ettiği bu iki cephede, hiçbir [İngiliz] iktidarı yalnızca bu adaların verimliliğine dayalı bir politika güdemez.

Bir yüzyıl önceki Sanayi Devrimi, özellikle kömürün mekanik bir güç kaynağı olarak kullanılmasına bağlı olarak gerçekleşmiştir. Kanal'ın diğer yakasındaki halklar Atlantik'ten

Kuzey Avrupa'nın alçak bölgeleri

Londra ve Hamburg'a uzanan çizgide artık taze bir güç elde etmişlerdir. Hammadde ticareti için İngiliz kıyılarındaki akıntıların kullanılmasının getirdiği nakit akışı ve alçak ovalarda kış donlarından ve güney kuraklıklarından uzak, tarıma elverişli bir iklimin bulunması Tarım ve Ticareti büyük modern Sanayilerin arasına sokmuştur. Avrupa'da bulunan kömür büyük oranda Büyük Britanya'da İskoçya'nın güneyinde, Belçika'da

Gel-gitlerin yoğun olduğu denizler ve haliçler ile ana kömür alanları

ve aşağı Rhineland'da Saksonya, Silezya ile Bohemya'da ve Güney Rusya'da çıkarılmaktadır. Bu bakımdan bu dört büyük, tabii sanayi merkezinin Avrupa boyunca uzanan bir zincir oluşturduğunu ve bu merkezlerden üçüne Kanal'dan ve Kuzey Denizi'nden su yolları ve ovalardaki düşük eğim sayesinde kara ve demir yolları ile ulaşma imkânının bulunduğunu söyleyebiliriz. İlk önce Britanya sanayileri gelişmiş ve

kıta ülkelerinininki Britanya'ya kıyasla güdük kalmıştır. Bunun iki sebebi olduğunu söyleyebiliriz; birincisi, Britanya'nın okyanus ticaretinden elde ettiği ucuz sermaye ve ikincisi ise, Britanya'nın yaygın bir despotizm karşısında özgürlük için yürütülen kıta içinde desteklediği savaşların sınaî rakiplerinin gelişimini geri bırakması.

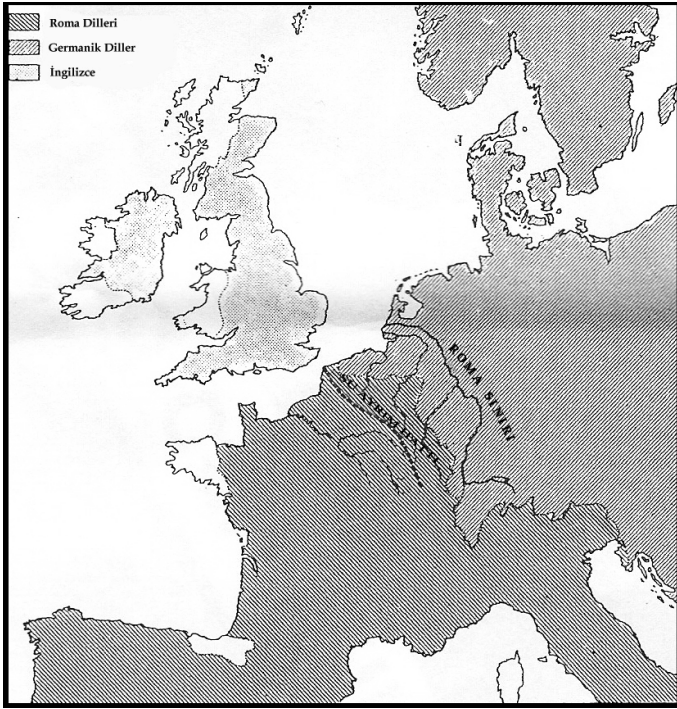
1878 yılından beri, Kanal'ın diğer tarafındaki bölgelerle Kuzey Denizi civarındaki bölgelerin temel benzerliği Britanya, Belçika ve Almanya arasındaki sınaî rekabette iyice gün yüzüne çıkmıştır. Berlin Antlaşması'ndan bu yana dünya hem siyasî hem de iktisadî anlamda yeni bir döneme girmiş bulunuyor. Avrupa, Kuzey Amerika ve Hindistan'da vuku bulan belirleyici savaşlar, önceki dönemi geri döndürmemek üzere kapatmıştır. İçinde bulunduğumuz bu yeni dönemi öncekilerden ayıran en önemli özellik, insanî hareketlilikte yaşanan gelişmelerdir. 1870 yılında dünya deniz taşımacılığının yalnızca yüzde onu buharlı gemilerle gerçekleştirilmiştir. Şimdi ise yalnızca yüzde onu rüzgârla hareket ediyor. Bunun dışında, kıta aşırı demir yolları okyanus taşımacılığıyla yarışmakta ve kablolar, kablolu telgraflar ve telefonlar düşüncelerin dolaşımına yeni ve benzersiz imkânlar sunuyor. Sevelim ya da sevmeyelim, artık büyük imparatorluklar ile ticarî ve sınaî ortaklıklar çağına gelmiş bulunuyoruz. Öyle bir döneme gelmiş bulunuyoruz ki, İngiliz İmparatorluğu'nun ticarî merkezi artık Atlantik'i aşır [Kuzey Amerika ve] Kanada'ya taşınmak zorunda kalacak, çünkü tabii üretim kapasitesi ve yeterli insan gücü bakımından ada artık imparatorluğu taşıyamayacak kadar küçük kalıyor. Umarım böyle de olur, çünkü büyük kıta imparatorluklarının kendilerini geliştirdikleri dönemde bu küçük adada imparatorluğun ihtiyacı olan yeterli üretim seviyesine

çıkılması mümkün görünmüyor. Ancak, eğer imparatorluk kendisini büyük kıta imparatorluklarının gelişen güçleri karşısında, hem maddi hem de manevî anlamda yekvücut bir güç olarak başarılı bir şekilde konumlandırabilirse, okyanus ötesindeki Kanada'nın ve diğer kolonilerin savunulmasına kıyasla daha avantajlı bir konumda olan Britanya adaları eski önemlerini büyük ölçüde devam ettirebileceklerdir. Görebildiğimiz kadarıyla, imparatorluğun yayılma-savunma politikası, ister askerî ister diplomatik açıdan olsun, Avrupa'daki güçler dengesinin sürdürülmesine dayanmak zorundadır ve bu amaçla, her ne kadar Kanada merkezli kaynaklarımız hiç şüphesiz kademeli bir şekilde artıp hava gücü stratejilerimizi geliştirecek olsa da, Britanya önemli bir deniz üssü olmayı sürdürecektir. Britanya Armada'yı yok ettiğinde ya da Brest'i Devonport'tan ablukaya aldığı anda, kıyılarını Avrupa merkezli politikalar üzerinde bir baskı aracı olarak etkin bir şekilde kullanabilişti. Yine aynı şekilde, yeni gelişen şartlara uyum sağlayarak Chatham ve Rosyth limanlarının da aynı verimliliği sağlayacağını düşünüyorum. Kanada ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki çıkarlarımız açısından orada uzun süre kalacak ve Avrupa'da yaşanacak her çatışmada bütün bir okyanusu kat edip yenden buraya gelmeyecek daimi bir filoya ihtiyacımız var. Bunun olmasını engellemek için de bir Avrupa filosuna ve ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri elverişli bir üsse ihtiyacımız var. Buna rağmen bir filonun inşası büyük ölçüde parayla alakalı bir mevzudur ve para da tamamen verimli üretkenliğe bağlıdır. Mevzu siyasî parti sorunu olmasının ötesinde, siyasî ve coğrafi felsefemizle ilişkilidir.

Burada serdettiğim düşüncelerimde mevcut dünya düzeninden ve gündelik siyasetten uzak, hiç şüphesiz hayalî unsurlar

bulunuyor. Ne var ki, yakın bir gelecekte olgunlaşabilecek hiç de imkânsız olmayan şartlar altında Kanada'nın Avrupa'ya karşı savunulması için Britanya kıyılarının taşıdığı öneme dair yaptığımız bu cesur girişim hiç kimsenin olmasa bile coğrafyacıların dikkatini çekecektir. İngiliz İmparatorluğu'nun genç ve uzak milletlerinin muhtemel kıymetleri de bu bağlamda değerlendirilmelidir. Öyle bir zamanda yaşıyoruz ki, bir savaş filosu dünyanın etrafını rahatlıkla dolaşabiliyor ve kablosuz telgrafla Atlantik ötesiyle an be an iletişim kurulabiliyor. Garip gelecek ama, çok da eski olmayan bir tarihte yetkili mevkiilerde bulunan bazıları Britanya'nın Akdeniz'deki deniz üslerini teslim etmeye hazırlardı. Bazıları hâlâ kalkıp da Heligoland'ın⁵ bırakılmasının bir hata olmadığını söyleyebiliyorlar. İngiliz İmparatorluğu'nun genç milletleri hakkında artık günlük olarak düşünmek ve onlara imparatorluk bağı içinde gereken değeri vermek zorundayız. Kıtadan ayrı konumlanmış bir adanın ne kadar önemli olduğuna işaret etmek bir coğrafyacının en asli görevlerinden biridir. Avrupa millî rekabetlerle boğuşmaya devam ederken, bu ada emperyal gücün ana merkezi olmayı, her ne kadar bu gücün ana kaynakları okyanus ötesinde olsa da, sürdürebilir. Almanya; Almanya'yı bugün büyük bir güç yapan ordusuyla birlikte mayalarındaki çeliği döven Bismarck ve Von Roon gibi devlet adamlarının yeniden

⁵ Kuzey Denizi'nin güneydoğu kıyısında Almanlara ait iki küçük adadan oluşan stratejik bölge. Heligoland, Almanya kıyılarına yalnızca 29 mil (46km) uzaklıktadır. İngiltere, 1890 yılındaki Heligoland-Zanzibar Antlaşması uyarınca iki adayı da Almanya'ya devretmeyi kabul etmiştir. Heligoland, özellikle Napolyon Savaşları'ndan sonra stratejik bir üs olarak kullanılmaya başlanmış ve hem Birinci hem de İkinci Dünya Savaşlarında donanma üssü olarak kullanılmıştır (ç.n.).

Germanik ve Roma dillerinin konuşulduğu yerleri ayıran
Sen-Ren nehirleri sınırı

geleceği günleri dört gözle bekliyor. Bismarck, Kiel kanalının inşası aracılığıyla yeni toprakları ülkesinin sınırlarına dâhil edeceği günleri bekliyordu. Buraya kadar bahsettiğimiz konuların ve içinden geçtiğimiz bu günlerin bölgesel üretkenlik, millî insan gücü, stratejik konum ve imparatorluk organizasyonu gibi hayati başlıkların yeniden masaya yatırılmasını zorunlu kıldığı bir zamanda uzun vadeli planlarda büyük sapmalar yaşanabileceği unutulmamalıdır.

Millî ve Emperyal Gücün Bir Kıtası Olarak İnsan Gücü¹

Şimdi devam eden bu tartışmada, acaba tartışmacılara, ara sıra bile olsa, muğlak istatistiklerden onların arkasındaki yaşayan gerçekliklere dönmeleri yönünde bir çağrıda bulunulamaz mı? Tıpkı matematikte olduğu gibi, istatistikte de, her hesaplamanın başlangıcında kabul edilen bazı varsayımlar bulunur ve sonuçlar yalnızca varsayılan bu sınırlar içinde doğru kabul edilir. Bir nüfusu sayabilir ve onu kabaca milyonlar şeklinde kaydedebilirsiniz, ama böyle yapmakla diğer milletlerle rekabet halinde olan bir milletin gücünü ölçemezsiniz; zira böyle bir şey, herkesin aynı ölçüde verimli olduğu varsayımını kabul etmeyi gerektirir. Yine bir ailenin ne kadar sterlin harcama yaptığını kaydedebilirsiniz, fakat bunu yaparak onların nispî mutluluğunu ölçmüş olmazsınız; zira böyle bir şey, harcanmış olan her bir poundun aynı sonucu sağlamış olduğu varsayımını kabul etmeyi gerektirir. Para olarak ifade edilen ihracat ve ithalatın toplam tutarından daha büyük varsayımları içeren çok az önerme duyuyorum ve mevcut polemiklerin bu az sayıdaki önerme üzerinden yürütül-

¹ Bu konuşma, Compatriots' Club'ın [Yurttaşlar Kulübü] himayesinde tertiplenen ve Sir Francis Younghusband'ın başkanlık ettiği toplantıda 3 Şubat 1905 tarihinde yapılmıştır.

düğünü kim iddia edebilir? Diğer küçük safsataların dışında, varılan bütün sonuçlar, toplam ticaret hacminin şüpheye hiç mahal bırakmayacak şekilde milli refahın göstergesi olarak kabul edildiğini göstermiyor mu? Bir başka deyişle, hayatın kendisi yerine hayatımızı idame ettirecek vasıtalara bağlı politikalar üretme tehlikesiyle çok fazla karşılaşmıyor muyuz? O yüzden, şimdi değer düşüncesini ve hatta refahın kendisini bile bir kenara bırakarak, gücü yetenlerin adeta bir yakıt muamelesi yaptığı insan enerjisinin hâsılasına odaklanmanızı istirham ediyorum.

Mevzua iki farklı şekilde yaklaşabiliriz. İnsan enerjisinin kaynaklarına dair mücerret bir tartışmayla başlayabilir ve akabinde reel iktisadî ve siyasî şartlarla meşgul olabiliriz. Yahut İngiliz İmparatorluğu'nu ve onunla beraber diğer imparatorlukları da tetkik ederek başlayabilir ve bu sayede genel prensiplerimizi oluşturabiliriz. Müsaadenizle, bizi daha fazla pratik sonuca götürecek ikinci yolu tercih edeceğim.

İngiliz İmparatorluğu, üzerinde bulunduğumuz bu adalardan ve denizaşırı yerlerdeki mülklerinden oluşmaktadır. İmparatorluk, onu kuran ve bu adalarda yoğunlaşmış olan Emperyal ırk tarafından kurulmuş olsa da, diğer bölgelerin nüfusu büyük ölçüde hâkimiyetimiz altında tuttuğumuz ve kendi kanımızdan olmayan tebaalarımızdan oluşmaktadır. Pek çok imparatorlukta yönetici halk, asıl vatanlarından hemhudut bölgelere doğru yayılmışlardır. Zaman içerisinde bu fatihler özgürlüklerini büyük ölçüde kaybederken, fethe-dilmişler de efendilerine benzeme bağlamında az çok asimile olmuşlardır. Romalılar da Roma İmparatorluğu içinde dağılmış ve gelecek nesillere yönetme ve özgürlük arasındaki o

yaman çelişkiyi miras bırakmışlardır. Hâlbuki Emperyal Britanya nev’î şahsına münhasır bir mahiyet arz eder, zira adaları ve dışarıdaki mülkleri arasında geniş denizler uzanmaktadır. Bu, aynı anda hem zayıflığın hem de gücün kaynağını teşkil eder. Bu durum bir yanda, arada başka geçiş toplulukları olmadığı için başkalarına sempati duyulmasını güçleştirirken; diğer yanda ise, İmparatorluk insan gücünün ana kaynağının seyrelmesini engeller. Bu yüzden, fatih ile fethedilen arasındaki o kaba çelişkinin bir noktaya kadar devam ettiğini söyleyebiliriz; ancak bu durumun önüne geçebilmek için Emperyal idarenin misyonlarında görev alacakların özgürlüklerini kaybetmemeleri yönünde eğitilmeleri gerekiyor. İmparatorluğun her şeyden önce sahip olduğu ilk şey, insan-gücü bağlamında ifade etmek gerekirse, kırk iki milyondan müteşekkil adalı nüfus ve başka yerlerde aşağı yukarı on milyonu bulan aynı soydan insanlardır.

Modern Britanya’nın en önemli özelliği, adallığın yani bir deniz gücü olmasının dışında, aynı anda hem ticarete hem de orduya dayanmasıdır. İmparatorluk, her biri takriben 2000 ton çeken 9000 [buharlı] gemiye, okyanus boyunca uzanan kablo ağlarına ve kömür ikmal istasyonlarına, dünyanın buhar üretiminde kullanılan en iyi kömürüne ve iki veya üç ülkeninkine bedel muharip bir donanmaya sahiptir. Deniz gücü olmanın en önemli özelliği hiç şüphesiz insan ekonomisidir. Ve kişi sayısına oranla, yalnızca kara ordusunun gerçekleştirebileceğinden daha fazlasını taşıyabilmesi bağlamında değil, gemi inşasında sarf edilen gücü bir kenara bırakırsak, deniz gücünün uzun mesafelere erişebilmesi ve seyyaliyet [mobility] kabiliyeti bakımından da sahip olduğu etkiyi kat be kat artırdığı

görülecektir. Deniz, dünyanın dört bir tarafıyla bağlantı kurmanın daimi yoludur ve bu yolun açık tutulabilmesi için ne tamire ne de büyük yatırımlara gerek var. Bununla birlikte, deniz ekonomisinden tam randıman elde edilebilmesi ancak bir taarruz stratejisinin kullanılmasıyla mümkün. Hâlbuki müdafaa pozisyonunda, her kıyımızda sanki buralar muharebe alanıymış gibi bir muharebe donanması demirleyecek ve ticaret yollarının güvenliği kruvazörlere terk edilecektir. Deniz ekonomisi, muharebe gemilerinin düşmana saldırmasını yahut onu ablukaya almasını ve kruvazörlerin de düşmanın kruvazörlerinin takibini yapmasını gerektirir. Yaşadığımız bugünlerde her eve bir bekçi dikemezsiniz, fakat hırsızları toplumdan uzak tutmak için bir polis gücü kullanabilirsiniz. Bu prensip, tabii ki, ihtiyaç duyulan donanma gücüyle korunması gereken çıkarların kapsamı arasında doğrudan bir bağlantı olmadığına işaret ediyor. Denizleri büyük veya küçük trafik akışları için aynı derecede özgür kılabilirsiniz, tabii düşmanın muharebe gemilerini yok etmiş yahut yerinden kılmıdayamaz hale getirmişseniz. Akabinde donanmalarımızın büyüklüğünün ve konumunun büyük ölçüde muhtemel düşman donanmalarına göre belirlendiği bir süreç yaşanacaktır. Bunlar deniz gücünün aşikâr prensipleridir, lakin bunların insan gücünün çarpımına eşit olan deniz ekonomisini ölçen asıl miyarlar olduğu unutulmamalıdır.

Yine unutmamak gerekir ki, gücün, hatta sırf savaşmaya tahsis edilmiş gücün sonuçları sadece savaş zamanında görülmez. Yalnızca son on yılı gözünüzün önünde canlandırın. Burada susmamızı gerektirecek özel bir durum yok; işaret ettiğim olgular, her ne kadar büyük bir merak ve tutkuyla

olmasa da, uluslararası liderler tarafından da dikkate alınıyor. Bu prensipler üzerinde düşünüyor ve tartışıyor olmamız menfi hislerle hareket etmemizi gerektirmiyor; bunu bir tüccarın kazancının yahut kredisinin ticarî anlamda araştırılması gibi de düşünebilirsiniz. Nasıl ki değerler mübadelede ölçülüyorsa, güç de çatışmanın içinde ölçülür; ancak değerini tahmin ettiklerimizle her şeyi mübadele etmemiz gerekmediği gibi, güçlerin karşılaştırdığı her çatışmanın da savaşa çözülmesi gerekmiyor. Modern dünyanın elde ettiği en büyük kazanımlardan biri, hiç şüphesiz geliştirilen kredi sisteminin güce de uygulanmasıdır. Son on yılda, Britanya'nın sahip olduğu deniz gücü İmparatorluğun pozisyonunu denizlerde tek bir savaşa dahi girmeden tam dört kez belirleyici bir şekilde etkilemiştir. Küba Savaşı'na dâhil olmadan vaziyeti idare etmiş ve Monroe Doktrini'ni destekleyerek kendi Boer Savaşı'mızda Amerika'nın hüsnüniyetini kazanabilmiştik. Kodok'ta (Fashoda) da Afrika'daki bir Fransız gücünü durdurmuştuk; yine unutmamak gerekir ki, buradan sonra zorlanmadan artırdığımız deniz gücümüz Fransa'yla bugünkü sıkı ve dostane ilişkilerimizin de temelini oluşturmaktadır, çünkü burada yapmış olduğumuz antlaşmayla Fransa'nın denizaşırı topraklarındaki –son dönemdeki Fas da dâhil- hâkimiyetini tanımış olduk. Yalnızca aşikâr olgulara atıfta bulunacak olursak; Güney Afrika'nın doğu ve batı hatlarında uzanan Alman sahilllerinde ve Zambesi'ye kadar uzanan yerlerde, yani -Alman politikasının meşru bir şekilde uygulandığı- bir İmparatorluk toprağında, İngiliz donanmasının Güney Afrika Savaşı'nda mevzi kazanmasıyla birlikte dengeler İngiltere lehine değişmiş ve Almanların kaydedebilecekleri muhtemel ilerlemelerin önü

kesilebilmiştir. Son olarak, Japonya ve İngiltere arasındaki ittifakı teminat altına alan ve onu değerli kılan yine İngiliz donanması olmuştur. Bir başka deyişle, güç sadece çatışmalarda değil, aynı zamanda uluslararası ittifakların kurulmasında da hayati bir öneme sahiptir ve her iki durumda da barışı tesis eden, yerinde ve zamanında uygulanan güçtür. Britanya'nın sahip olduğu "mevcut" gücünün yalnızca mahallî savaşımlara müdahalede bulunarak bile uluslararası sistemin tamamında büyük bir devrim yapabilecek yeterlilikte olduğunu söylersek sanırım abartmış olmayız.

Bununla birlikte, üzerinde durmamız gereken bir başka önemli nokta daha var. Hindistan, Britanya adalarından uzakta ve ayrı olduğu için, denizlerde müdahalede bulunacak gücümüz olmadığı takdirde onu elimizde tutamayacağımız aşikârdır. Hâlbuki Hint Okyanusu'nda, devriye atan bir polis [sahil güvenlik] filosundan daha fazlasına sahip değiliz. Diğer taraftan Madagaskar'ı, Swahili Sahillerinin bir kısmını ve Malay adalarını hariç tutacak olursak, bu okyanusun bütün sahillerinin ya tek sahibiyiz ya da tek hamisi. Diğer büyük Güçlerin hiçbirinin bu okyanusa açılan bir karış toprağı bile bulunmuyor. Basra Körfezi için beyan edilen politikamız, bu durumda herhangi bir değişiklik yaşanmasını önlemek için tasarlanmıştır. O hâlde, açıkça görülüyor ki, deniz gücü olmaya devam etmenin yalnızca iki yolu bulunuyor. Sahilleri sizin olmayan bir denizde kendi filonuz olabilir- ki bu yüzden Akdeniz'de hâlâ bir muharebe filosu tutuyoruz. Yahut sahillere sahip olursunuz ve muharebe filosuna ihtiyaç duymazsınız; ancak bu durumda da, iç bölgelerde savaşabilmek için her daim hazırlıklı olmak zorundasınız. Diğer bir deyişle, Hindistan'ın Kuzey-

Batı sınırındaki ordu, Britanya'nın Hint Okyanusu'nda bir deniz gücü olarak varlığını devam ettirmesine yardımcı olmaktadır. Eğer bu ordu, Güney Asya'da donanma üssü kurmak isteyen büyük kara Güçlerinden birine yenilmiş olsaydı, Hint Okyanusu'na bir filo daha eklememiz gerekirdi. Hindistan'daki İngiliz kara gücü Atlantik'teki İngiliz donanması, yalnızca keşif ve ihtiyat birliklerinden müteşekkildir. Hindistan'a sahip olmamız yalnızca büyük bir pazara açılan kapımızın güvenliğini değil, aynı zamanda bizi ilave bir filodan kurtaracak olan kara ordusunu da bölgeye yerleştirmemizi sağlıyor. Çünkü Britanya; Sihleri ve Gurkaları, kendi İmparatorluk pozisyonunda hem okyanusta hem de Hindistan'ın içinden temin edilen insan gücü olarak kullanabiliyordu. Japonya, Kore'yi işgal ederek ve Port Arthur'u ele geçirerek, kıtadaki rakibine [Rusya'ya] üs kuracak bir alan bırakmadan denizi kontrol etmeyi amaçlıyor. Büyük bir donanma ve savunmaya dayalı bir strateji yerine, Japonya isteklerini uygulamaya yetecek bir donanmayı ve kara gücünü temin edecek bir orduyu tercih etmiştir. Güney Afrika Savaşı'nda kullandığımız insan gücünden çok daha fazlasına bir gün Hindistan'da mahallî ihtiyaçları karşılamak için değil ve fakat okyanustaki hâkimiyetimizi sürdürebilmek için ihtiyaç duyabiliriz.

Mütemadiyen değişen şartlara tabi bir ada Gücünün bile sadece okyanusa dayalı bir politikası olabilir. Tek bir unsur üzerinde yoğunlaşmanın sağlayacağı imkânı hariç tutacak olursak, adalı olmakla deniz gücü olmak arasında tabii ve mecburi bir bağ bulunmamaktadır. Tam da bu günlerde büyük Güçlerin tamamı filolar inşa ediyorlar ve kıtanın yarısı da açık denizlerde bir ada ele geçirmek ve oraya insan gücü sevk edilmesi

için harekete geçirilmiş görünüyor. Hollanda ve Portekiz’le ilgili politikamız kapsamında bu tehlikenin farkına varmış ve vakit kaybetmeden, tıpkı Japonya’nın şimdi Mançurya’da yaptığı gibi, Avrupa’yla alakadar olmuştuk. Gelecekte ne olacağı bilinmez ama, bir dünya Gücü kendi sorumluluklarını yalnızca okyanusla sınırlandıramaz ve bu yüzden de, insan gücünün sadece deniz gücü bağlamında kullanmaması gerekir.

Atlantik’in diğer yakasında büyük bir deniz Gücü hızla büyüyor: Pasifik ve Körfez’de alınan üsler, Panama Kanalı’nın açılması ve hızla inşa edilen bir donanma. Bu Güçle eşit şartlara dayalı bir birlik kurulması cezbedici bir ideal olabilir; ancak yegâne şartın onlarınkinden daha az olmayan bir güce sahip olmak olduğu unutulmamalıdır. Sadece birkaç yıl önce Amerikalıların bize karşı hislerini tamamen değiştiren ve onlara başarı temennilerinin yanında fiili destek verebilmemizi sağlayan şey gücümüzdü. Yine unutmamak gerekir ki, Monroe Doktrini’ni destekleyerek, yani Avrupalıların Güney Amerika’ya gitmelerini engelleyerek Amerikalıları kendi yanımıza çekebilmiştik. Yine Almanya’nın Avrupa’nın içlerine kadar ilerlemesini de bu gücümüz sayesinde önleyebilmiştik. Bu bakımdan, Japonya’ya yardım ederek, Rusya’nın Asya’nın ve Avrupa’nın içlerine daha fazla ilerlemesini engelliyoruz. Prens Khilkov, kötü ve bitirilmemiş tek bir tren yolu hattının bile orduların taşınmasında neler yapabileceğini herkese ispatlamış oldu. Asya çok geçmeden demir ağlarla örülmüş olacak. Şimdilik Rusya’nın kısa süre içerisinde güçten düşeceğine şüphe yok; lakin gelecekteki ihtimaller arasında Hindistan önünde muhatap olunacak ve kendisiyle anlaşmaya varılacak bir düşman olarak değerlendirilmesi gerekiyor. Yarım yüzyıl kadar

önce, deniz Rusya'nın önüne de anlaşılmak zorunda kalacağı bir düşman getirmişti.²

Seeley'in söyledikleri tarihî anlamda belki de doğrudur; yani imparatorluğu bir dalgınlık anında kurduğumuz. Yine de imparatorluğun bir şekilde, yekpare ve simetrik bir organizma olarak büyümesi için gereken topraklardan oluştuğunu söyleyebiliriz. Britanya İmparatorluğu, halkların tesadüfen bir araya getirildiği bir imparatorluk değil. Kanada'nın geleceği bütün ihtimaller içinde, yine de Atlantik'ten ziyade Pasifik'te şekilleneceğe benziyor, zira tahıl alanları ve ormanları gerçekten o tarafta dikkate değer bir genişliğe ulaşmakta ve yalnızca batı sahilleri buzlanma tehdidinden uzak kalmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, Kanada'yı, Avustralya'yı ve Güney Afrika'yı Hindistan ile birlikte Türk bayrağına yıldız yerine haç koymuşlar gibi düşünebiliriz. Genellikle bunları bir istasyondan çok bir dizi deniz üssü olarak görüyoruz. Fakat buralar, aynı zamanda okyanuslardaki küçük adalarımızın savunulmasında ve kıtalı güçlerin deniz filosu inşa etme güçlerinin sınırlandırılmasında istihdam edilecek beyaz adam gücünün potansiyel olarak temin edilebileceği yerlerdir. Bu açıdan bakıldığında Mısır da, okyanuslardaki adalarımız gibi düşünülebilir, çünkü Türkiye, tıpkı Almanya ve Rusya gibi kıtalı bir güç ve demiryollarıyla taşınacak olan bu kaba, fanatik insan gücüne karşı hiçbir aracın nüfuz edemeyeceğini unutmamamız gerekiyor. Suriye'nin içine zırhlı araç gönderemezsiniz, fa-

² Kıta boyunca uzanan demiryolu sistemlerinin gelişmesi bağlamında, kara ve deniz güçleri arasındaki ilişkide yaşanan değişimleri, *Geographical Journal* dergisinin önceki Nisan sayısında yayımlanan "Tarihin Coğrafi Kalbi" başlıklı makalemden ele almıştım.

kat bir kıta gücünün yahut müttefik devletlerin kontrolünde olan Süveyş Kanalı sayesinde, dünyanın bütün merkezî deniz üslerini avucunuza alabilirsiniz. Dolayısıyla, koloni birlikleri Suakin'de Britanya'nın yardımına geldiklerinde ve onun Nil'deki askerî hâkimiyetini sürdürmesine yardımcı olduklarında, her ne kadar mahallî bir İngiliz savaşına doğrudan dâhil olmasalar da, İmparatorluğun deniz gücüne en az Güney Afrika'daki kadar katkıda bulunmuşlardır.

Amacım tahminlerde bulunmak değil; sadece, dünyadaki faal kuvvetlerin bizim donanma destekli ticarî bağımlılıkları olan, adalı bir deniz gücü olma pozisyonumuzu daha fazla devam ettirmemize müsaade etmeyeceklerini göstermeye çalışıyorum. Dünyadaki pozisyonunuzu ve refahınızı, herhangi bir sınırlı sorumluluk ilkesi üzerinden daimi olarak sağlayamazsınız. Bu yüzden, beyaz adam gücünüzü, belki de bütün bir nesil boyunca, hem sayı hem de verimlilik bakımından artırmak zorunda olduğunuz bir zamana gelmiş bulunmaktayız; yani müttefiklerle dostluğunuz önemli olabilir, ama bu düşmanlarınızın sizin gücünüzden çaldığı gerçeğini gizlememeli.

Daimi mücadele kavramıyla burada ortaya konan şey, bazılarının nahoş ve tiksindirici görünebilir, özellikle de, bütün sınırları gün be gün eriten insan severlik hülyalarına kapılmış olanlara. Fakat dünyanın 1846 yılında yaptığımız gibi bir ticarî barışı reddettiğini asla unutmamamız gerekiyor. Bizim Serbest Ticaret yanlısı büyük düşünürlerimizin idealleri kendi tarihimizi her zaman aydınlatacaktır, ancak yabancı bir gözle bakıldığında, bunların cihanşümul bir imparatorluğa giden adımlar olduğu düşünülecektir. Rusya aynı girişimi Kutsal İttifak ile denemişti; silahları despotizm ve orduydu; bizimkisi

ise deniz gücü ve sermaye. Serbest Ticaretin hâkim olduğu bir dünyada, 1846'daki büyük sınaî liderliğimiz bizi cihanşümul imalatçılara ve kapitalistlere ve diğer ırkları da bizim için tarlaları süren çiftçilere dönüştürebilirdi. Oysa gözlerinin açılmasıyla birlikte, Adam Smith'in deyişiyle, zenginliklerini korumayı tercih ettiler. Ve neticede, hem sanayileşmiş hem de hâlâ tarımla uğraşanların yeterli oranda bulundukları, dengeli, bağımsız halklar düşüncesinin sanayi ve sermayeye dayalı İngiliz dünya metropolüne dâhil olmaktan daha aşağı bir ideal olduğunu kim iddia edebilir ki? Her halükârda milliyetler hâlâ günün geçer akçesi. Sadece askerî değil, hem ticarî hem de eğitime dair silahlar bir amaca matuftur. Almanya gibi bir ülkede, hem Fransız ve Rus ordularına hem de İngiliz ve Amerikan kapitalizmine karşı ülkeyi savunabilmek, eğer milliyetçilik ideali kabul etmişseniz her gerçekten önce gelir, hatta toplumsal refahtan bile. Ayrıca Serbest Ticaret Britanya'sının, onun Korumacı rakiplerinden daha fazla barışçıl olduğu zannına kapılmamak gerekiyor. Yabancı pazarların kapılarını kendi imalatlarınız ve yatırımlarınız için açık tutmak üzere savaşmak ile kapılarınızı yabancı rakiplere karşı kapalı tutmak üzere savaşmak arasında sadece nispi bir fark vardır. Savaşma noktasına gelinmemiş her dört çatışmada da, asıl amil Britanya pazarına dönük tehditlerdir.

Peki, sonuç ne? Kanaatimce, refaha sahip olmakla bağlantılı, aşırı değerli mukaveleleri kabul etmek için sağlıklı bir reddediş. Eğer dünyadaki verimlilik sadece rekabet ile sağlanacaksa, bunun bütün halkların enerjilerinin sınındığı bir yarışma olması yerinde olacaktır. Hiç şüphe yok ki, aşırı militarizm sonunda kendisini mağlup edecek; fakat aynı şeyin,

sadece ticarete önem vermekle ya da herhangi bir istikamette aşırı ilerlemeyle de yaşanacağını unutmamak gerekiyor. Çünkü doğru bir politikanın, bütün karmaşıklığı- fizikî, ahlakî ve zihnî- içinde en yüksek oranda insan gücünü kapsayacak, bilinçli bir şekilde seçilmiş bir hedefi vardır. Bunu Britanya siyasetine uyguladığınızda, iç ve dış siyaseti belirli bir dengede tutmaya çalışacaksınız, yani çoğunlukla birbirleriyle bağdaşmayan idealleri. Dışarıda, ittifaklar kurarak insan gücünüzü en iktisatlı biçimde kullanabilirsiniz; insan gücünüzü beyaz kolonilerin büyümesini destekleyerek artırabilir ve yerlilere karşı hem sempatik hem de anlayışlı olabilirsiniz; yahut düşman insan gücünü, deniz ve kara arasında makul ve mantıklı bir politika izleyerek dengeleyebilirsiniz. İçeride ise; sadece itidal, eğitim ve daha iyi barınma için yasal düzenlemeler yaparak insanları hizaya getiremezsiniz, aynı zamanda belirli sınıfların çıkarına olan şeyleri de dikkate almanız gerekir. Hem sendikacılığın hem de sosyalizmin kökeninde bulunan asgarî ücret düşüncesi, insan gücünün iktisatlı bir şekilde kullanılması düşüncesinden ilham alınmıştır. İstihdamda yaşanan bütün büyük düzensizlikler, ister dış rekabetten, ticarî anlaşmazlıklardan, ister hammadde sıkıntısından yahut işverenin iflasından kaynaklanıyor olsun, insanlığın mevcut sermayesinde (insan gücü bağlamında) muazzam zararlara yol açmaktadır; deyim yerindeyse, insan gücünün “hurdaya çıkartılmasına”. İş bölümündeki aşırılığımız, insanları daha önce kendilerine hiçbir anlam ifade etmeyen alanlarda ve mevzularda yaşanan değişimler karşısında çaresiz bırakıyor. Kenar mahallelerimizde yaşayanlar, millî insan gücünün büyük ölçüde kenara atılmış ve kullanılmayan yekûnunu teşkil etmiyor mu? İnsanların

kabiliyetleri demode olduğunda, yani bir hükmü kalmadığında ne kadar erkeğin ve kadının daha alt bir dereceye düştüğünü ve bu insanların umutlarına ve morallerine ne olduğunu kim söyleyebilir? Makul ölçüde rekabetin insanları teşvik ettiğine şüphe yok. Ayrıca her tür ilerlemede bazı kayıplar da olacaktır. Ancak kazançlarımızı insanlığın bu kaybına endekslerken dikkatli olmalıyız, çünkü bir neslin olgunluğa erişmesi asgarî otuz yıl alıyor ve bizim yaptıklarımızın gerçek sonuçları ancak üçüncü ve dördüncü nesillerde ortaya çıkıyor. Bu gibi konularda gelecekte olabilecekleri de göz önüne almak zorundayız, hâlbuki kabine politikalarının belirlenmesinde önemli olan kısa vadede sonuç verecek hamlelerdir. Jena Savaşı'ndaki mağlubiyetten sonra uygulamaya konan eğitim politikası, Prusya'nın iki nesil sonraki Sedan zaferini hazırlamıştır.

Bir milletin hakiki gücü onun işçilerinde, münevverlerinde, askerlerinde ve annelerinde gizlidir. Birikmiş zenginlik, bir ülkenin yıllık gelirinin sadece beş ya da altı katı kadardır ve buna annelerin çalışması dâhil değildir. O halde, imparatorluğu inşa edenlerin içeride ve kolonilerde insan gücüne zenginlikten daha fazla değer verdiklerini göstermeleri ve kendi kitlelerimizin de insanlıklarının hamisi olarak İmparatorluğa gereken değeri vermeyi öğrenmeleri gerekiyor. Burada, tamamen bilinçli bir şekilde tasarlanmamış olsa da, Kolonyal [Sömürge] Liberalizm'in, renkli ırklar ve emperyalizm dışarıda tutulmak kaydıyla, korumacılıkla uzlaştırıldığını görüyoruz. Yalnızca ithalatın ihracata oranı sorusunu ele alalım. İnsan gücü bağlamında, hayatımızı kazanmamızı sağlayan "iş" hayati bir önemi haizdir. Karakterimizi ve fiziğimizi, asgarî besin miktarı alınmak kaydıyla, yediklerimizden ziyade kas

ve sınır faaliyetlerimiz belirler. Hepimizin mutlaka duyduğu, ithalatın ihracattan daha önemli olduğuna dair iktisadî klişenin yanlış olduğunu söylemeliyim. Söz konusu dış ticaret olduğunda, sanayileşmemizin derecesini gösteren şey ihraç ettiğimiz ürünlerin niteliği ve bununla bağlantılı olarak insan gücümüzün kalitesi; ve görünen ihracatın sözde görünmez ihracata oranı, sınaî olanın ticarî ve finans kârına oranına işaret etmektedir. Bu noktadan hareketle, İmparatorluğun kendi içindeki bölgeleri arasındaki ticaretin bile gümrük kontrolüne tabi tutulması hususunda çok şey söylenebilir. Öyle bir zaman gelecek ki, muhtemelen iki ya da üç nesil sonra, uyguladığımız politikamız anavatanda hedeflenen sanayileşmeye ve Kolonilerde de ağırlıklı olarak tarımın gelişmesine katkıda bulunacak olsa da, İmparatorluk içindeki Serbest Ticaret yine de sanayileşmiş yerlerin bir tarafta ve tarımla uğraşan yerlerin diğer tarafta kümelandıkları sağlıklı bir ayrışmaya müsait görünüyor; ki İmparatorluk içindeki milletler böyle bir ayrışmadan yana olmadıklarını pek çok kez dile getirmişlerdir. Emperyalistler olarak, Nova Scotia'da [Kanada'nın doğusunda bir liman şehri] veya Yeni Zelanda'da üretilecek ilk İngiliz muharebe gemisi karşısında şaşkınlığa düşmemek için kendimizi hazırlasak iyi ederiz.

Millî verimlilik, uluslararası dengede yeterli güce sahip olmaktır. Anavatandaki [Britanya] insan gücünün iktisatlı bir şekilde düzenlenmesinde asıl saik İmparatorluğun bizzat kendisidir. Bununla birlikte, ticaret istatistiklerine baktığımızda, teselli kabilinden bile olsa bize kalacak olan ne var? Ve ayrıca, küçük bir ülkeden bu bağlamda ne beklenebilir? Tabiat acımasızdır ve diğer Güçlerle eşit şartlarda mücadele

edebilmek yahut çeşitli badirelere dayanabilecek Devletler sınıfına dâhil olabilmek için kendi Gücümüzü oluşturabilmeliyiz. Aynı problem, tıpkı Anavatan'da olduğu gibi Beyaz Kolonilerin hepsinin önünde duruyor. Eğer Güç kelimesini bu kadar sık kullanmamızdan gücenen birileri varsa, onlara Hristiyanlığın emrettiği diğer yanağını da dön buyruğunun zayıflığı tasdik etmediğini, aksine sevgiyle kontrol edilen kuvvete işaret ettiğini hatırlatmam gerekecek. Kısacası güç, iyi olanı yapabilecek kudrete sahip olmaktır.

Para Gücü ve İnsan Gücü

Binlerce hatip, seçmenleri Serbest Ticaretin devamına yahut Gümrük Reformu olarak bilinen politikanın lehine oy vermeleri için ikna etmeye çalıştı. Pek çok yazar günlük gazetelerde ve haftalık dergilerde bu konuyla ilgili keskin görüşler ihtiva eden makaleler yayımladı. Tartışmalara katılan herkes iyi ya da kötü kendi tecrübe zaviyesinden iddialarını temellendirerek, ülke sınırları dâhilinde kalan her çıkarı ve her duyguyu harekete geçirmeye çalıştı. Ancak bütün bunların tek bir ortak noktası vardı; o da, hepsinin belirli bir platformda yahut gazete şartlarında yayımlanmak üzere seçilmiş olmaları ve hatta bu şartlara uygun olarak kaleme alınmalarıydı. Şimdi burada, eski tarz risale formunda, acele etmeden ve başkalarının bahsetmiş olduğum bu savlarını tekrara düşmeden, çok daha geniş bir çerçeveden mevzunun bütünün kökenlerine indiğim düşüncelerimi serdetmek için takriben bir saatinizi istirham ediyorum. Bununla diğer çabaların değerini azaltmaya çalıştığım gibi bir intiba bırakmak istemem; aksine, yegâne arzumun bu çabaları desteklemek olduğunu belirtmek isterim.

Aslında bu ihtilafta sarfedilen kelimeler, mevzunun temelinde gümrük vergilerinden daha büyük bir şey olduğunu bize gösteriyor. Pek çokları için Serbest Ticaret kavramının ahlakî

ve hatta Hıristiyanca bir çağrışımı olabilir. Cihanşümul Serbest Ticaret ideali, dünyaya barış ve hüsnüniyet ruhu üfler. Diğer taraftan, aynıyle karşılık verme ise akla nefret ve bütün hoşgörüsüzlük belirtilerini getirir. Koruma ve hatta İmtiyaz gibi kavramlar pek çoklarında yavan ve suni bir tat bırakır. Hâlbuki Serbest Ticaret tek kelimeyle söylemek gerekirse evvela tabii bir görünüş arz eder ve diğer politikalar ise, az ya da çok, özgürlüğün baltalayıcısı gibi kabul edilirler. Bütün düşüncemi tek seferde söyleme pahasına Gümrük Reformu'nu savunacak ve hem özgürlüğe hem de barışa aynı ölçüde kıymet attettiğim için savaş hazırlıklarından kaçmayacağım.

Dahası, Gümrük Reformu'nun kapitalistlerin lehine ve işçilerin aleyhine olduğu yönündeki şimdilerde sıklıkla dile getirilen iddianın peşinen kabul edilemeyeceğini düşünüyorum. Eğer bu tartışmaları savlardan ziyade deyimlerle ve vurucu ifadelerle sürdürecekseniz, sizlere, Bismarck'ın Serbest Ticareti güçlülerin politikası ve Carlyle'nin de serbest rekabeti "altta kalanın canı çıksın" şeklinde açıkladıklarını hatırlatmalıyım. Fakat bu konu üzerinde herhalde daha açık bir girizgâh yapmama gerek yoktur. Burada dile getireceğim düşüncelerimin göstereceği üzere, öngörülen değişiklikler toplam ücretlerde bir artış sağlamadığı sürece, hem burada hem de kolonilerimizde, asıl niyetlenen hedefin gerçekleşmesi akamete uğrayacaktır.

Güç İhtiyacı

Uluslararası siyaset birtakım müsamahasız olguların tanınmasını içerir. O yüzden, diplomatların hiç eksik etmedikleri o nezaketlerinin bizi bu gerçekliklere karşı körleştirmesine

asla müsaade etmemeliyiz. Bu modern zamanlarda, hâlâ bir barış döneminde yaşıyor olmamız tamamen talihimizin bir lûtfü ve bu yüzden dünya düzeninin nasıl olduğunu ve git-tikçe artan nüfusumuzun refahını sürdürebilmesinin Gücün bizatihi kendisine bağlı olduğu çabucak unutuverme eğilimin-deyiz. Sadece şu yakın tarih bile dikkatlice incelendiğinde, alı-nabilecek ne kadar ders olduğu görülecektir. Şimdi müsaa-denizle sadece son on iki yılda vuku bulan bazı olayları kaba hatlarıyla ele alacak ve vuku bulmalarından bu yana her sa-bah haklarında duyduğumuz kafa karıştırıcı detayları bir ke-nara koyacağım. Milletler arasında şimdi bir dostluk havası hâkim olduğuna göre, özellikle susmanızı yahut sözlerimize dikkat etmemizi gerektirecek bir durum yok. Hükümetler, yabancı misyon görevlilerini, bugüne kadar hasımları olan ve ileride yine olabilecek ordularının talimlerine samimî bir şe-kilde davet ediyorlar.

1894 yılında Japonya, Çin’le harbe girmiş ve Port Arthur’u almıştı. Rusya, Almanya ve Fransa’dan müteşekkil üç büyük Güç ise, Japonya’yı aldığı yerleri terk etmeye zorlamışlardı. Jap-onlar bu talep karşısında bir hayli sinirlenmiş ve Hükümet-leri, aldıkları yerleri terk etme hususunda kendi kamuoyunu ikna etmekte bir hayli zorlanmıştı. Hepimizin bildiği gibi, çok kısa bir süre sonra, Rusya sahneye çıkmıştı. O zamanlar Japonya’nın tek bir muharebe gemisi bile olmayan küçük bir ordusu vardı ve henüz Britanya’nın müttefiki değildi.

1898 yılında Birleşik Devletler, İspanya’ya savaş ilan et-miş ve Filipin Adaları’nı fethetmişti. Kıta Avrupa’sı boyunca da Birleşik Devletler’e karşı tehlikeli ve muhalif bir duygu yükselmeye başlamıştı. Çocuklarımız belki bir gün o zaman

meydana gelenler hakkında gizlenen gerçekleri öğreneceklerdir, ancak o gün bütün bir yüzyılın kıskançlıklarını bastırma azminde olan Britanya'nın sadece duyulmasını istediği şeyler duyulmuştu, zira kendi Güney Afrika savaşımızda Amerikan dostluğunun bizim safımızda olması büyük bir önem taşıyordu. Manila'nın Amerikan donanması tarafından ele geçirilmesi esnasında aslında orada rakip olarak bilinen İngiliz ve Alman filolarının da olduğunun halk tarafından bilinmesi bizi tipik bir krizle karşı karşıya bırakabilirdi. Uluslararası camiada bize dostane bir pozisyon kazandıran ve bunu hem etkili hem de değerli kılan şey, hiç şüphesiz Britanya'nın denizlerdeki gücüdür.

Birkaç ay sonra bir Britanya kuvveti Nil kıyısındaki Kodok'a (Fashoda) vardığında, bir Fransız keşif birliğinin oraya yerleştiğini görmüştü. Kanal'ın her iki yanında da tansiyon birden bire yükselmışti. Denizlerdeki Britanya kuvvetlerinin ne kadar olduğu hiçbir zaman başkaları tarafından kesin olarak bilinemediği için ya savaşa girilecek ya da Yukarı Nil –doğru yahut yanlış, Mısır'ın savunulması için hayati olduğu düşünülen- Fransızlara teslim edilecekti. Tarafımızın her zamanki gibi her şeye hazırlıklı oluşu, her iki taraf arasında diplomatik ilişkilerin yürütülmesini kolaylaştırmıştı.

Şimdi de Güney Afrika'daki savaşımıza geldik. Burada böyle bir savaşın gerekli olup olmadığını yahut bize maliyetli ele alacak değilim. Şimdiki gayemiz gibi, önemli olan Britanya donanmasının tehdit edilemeyeceğinin gösterilmesi ve gerçekten de o dönem, yeni ve sert düşmanlar peyda oluyordu ve bizim müdahalemizi gerektirecek her türlü dile sahiptik.

Bunu Mançurya'daki daha büyük bir mücadele izledi. Japonya ile yaptığımız ittifakta, sahneyi kötü niyetlilere ve saldırganlara karşı koruyacaktık ve anlaşmamızdaki yükümlülüklere göre, herhangi bir müdahaleye karşı birlikte koyacaktık. Denizlerdeki gücümüz savaşı dünyanın bir köşesiyle sınırlı tutarken, Japonya kendisini büyük güçler sınıfına dâhil etmiş ve kazandığı zaferler özgürlüğün Rusya'da yayılmasına bir şans tanımıştı. Ve Fransa'daki dostlarımız da, kendilerine sunduğumuz sebeplerden dolayı ittifakta neden bulunmadıklarına dair herhangi bir hoşnutsuzluk göstermemişlerdi.

Son olarak, *entente cordiale* (samimî ve kuvvetli bir anlaşma) bütün hissiyatın dışında bir güç temeline dayanır. Afrika işleri bir kez yoluna koyulduktan sonra, Britanya donanması ve Fransız ordusu arasında iyi bir iş ortaklığı olarak addedilebilecek, belirli mevzularda işbirliğine niçin gidilmesin, diye düşünürken Fransızların bize olan duygularındaki anî değişim; güç baskısının, herhangi bir savaş ile icra edilmese ve sonuçları her ne kadar geri döndürülemez olsa bile, mazide kalmış küskünlükleri ve nefretleri her zaman canlandırabilecek potansiyele sahip olduğunu ispat etmektedir.

Barış Zamanında Operasyonel Güç

Bu yakın dönem millî tecrübelerimizden ne gibi dersler çıkarabiliriz? Bu derslerin en açığı, Gücün sadece Savaş anında değil, aynı zamanda Barış döneminde de en az o kadar operasyonel olması değil mi? Bu on iki yıllık süre sarfında Britanya donanması tek bir muharebeye bile girmedigi gibi, Amerika'nın, Japonya'nın ve hatta Fransa'nın bile dostluğunu kazanmamıza yardım etmiş; ordularımızın Nil ve

Cape'de ortaya koydukları çabaları ziyan olmaktan kurtarmış ve Japonya'nın da desteğiyle, Hindistan sınırimızdaki baskıyı azaltıp, Çin ile ticaret kapımızın her zaman açık kalmasını sağlamıştır. Donanmamızın sağladığı fayda, sadece kendi halkımızla da sınırlı kalmamıştır. Yabancı Güçler arasında cereyan eden iki savaşın sathını sınırlamıştı ve bunun da ispat ettiği üzere –yine Japonya'dan gördüğümüz inkâr edilemez destek sayesinde- Çin'i Batı medeniyetinin istikametine sokmuş ve dünya barışının önündeki en büyük engellerden birini böylece bertaraf etmiştik. Sayın Balfour Manchester'daki seçmenlerine hitap ettiği, teville hiç yer bırakmayan o konuşmasında, bu olaylı yıllarda Başbakanlık yapmış birinin tecrübesi ve sorumluluğuyla Güç ihtiyacını şu şekilde açıklamıştır: “savunma amaçlı, kuvvetli bir deniz ve ordu gücü olmadan tek başına diplomasi, stresli zamanlarda blöf yapmak, merhamet dilemek yahut sadece şantaj yapmak gibi dejenere olmuş faaliyetlere tevessül eder.” Bütün mevzunun özü, ideallerimizle örtüşsün ya da örtüşmesin, günümüzün dünya şartlarında, özellikle de dış ilişkilerde Gücün tatbik edilmesini, millî hayatın normal ve barışçıl bir işlevi olarak kabul etmemizde yatıyor; yoksa, isteksizce yapmak zorunda olduğumuz, gelip geçici savaş çağrılarında değil.

Gücün Ücretle İlişkisi

Bu yüzden, harbe hazırlık için seyrüsefer eden ve sürekli talim yapan gemilerin ve taburların barış zamanında ülkeye verebilecekleri hizmetlerin büyük bir kısmını gerçekten icra ettiklerini söyleyebiliriz. Ayrıca, ne bu hizmetlerin sıradan halkın hayatından uzak, millî onur gibi birtakım müphem

sebeplerin savunulmasında kullanıldığını ne de bunların yalnızca toplumun küçük ve varlıklı sınıflarının çıkarlarıyla ilgili olduğunu kabul edebiliriz. Gücümüzün hemen her zaman, ücretlerin yıllık olarak milyonlarca pound riske edildiği ticaretimizin bazı önemli pazarlarında kullanıldığını yakın tarihimizde cereyan etmiş olaylardan daha açık bir şekilde başka hiçbir şey açıklayamaz.

Bu önemli mevzudan kimsenin şüphesi olmayacağına göre, örnek olarak Lancashire'daki pamuk sanayisini ele alalım. Belli başlı pamuk pazarlarımız, bizim açımızdan taşıdıkları değere göre şu şekilde sıralanabilir: Hindistan, Çin, Birleşik Krallık, Mısır ve Türkiye, Güney Amerika ve Afrika. Japonya'yla yapmış olduğumuz ittifak sayesinde Çin pazarını korumuş ve Japonya'nın kendisine rağmen, yapmış olduğumuz antlaşmalarla bu kapının her zaman açık kalmasını garanti altına almıştık. Hatta Çin'in bölünerek, her bir parçasının birçok Batılı Gücün mandası altında bizim ticaretimizi sekteye uğratacak şekilde idare edilmesini bile engelledik. Uzun yıllar boyunca herkes, böyle bir bölünmenin aslında ne kadar kaçınılmaz görüldüğünü ve bunu engellemek için bizim Yang-çe Nehri havzasında bütün ihtimalleri tek tek bertaraf etmek için ne kadar çaba sarfetmiş olduğumuzu hatırlayacaktır. Hindistan'da, yine Japonya ile kurmuş olduğumuz ittifakımız sayesinde –ki 1895'te Port Arthur'dan çekilmelerinde görüldüğü üzere, Japonya ittifak yapmadan bugünkü konumuna gelemezdi- tehdit altında görülen sınırlardaki yerlerimizi, hem savaşın bir sonucu olarak tehdidin küçültülmesiyle hem de önümüzdeki on yıl boyunca geçerli olacak ortak savunma antlaşmasıyla kuvvetlendirmiş olduk. Hindistan pazarını daha sonra hem Kuzey

hem de Güney Afrika'da donanmalarımızın desteklediği ordularımız sayesinde daha da güvene aldık. Hindistan için kullanılan Kanal ve Cape yolları da, tabii ki, Afrika pazarlarına dâhil edilmiştir. Afrika'da bizim açımızdan başarısızlık sayılabileceğimiz yegâne şey, Madagaskar'ın 1896'da Fransızlar tarafından ele geçirilmesiyle, buradaki pazarın Britanya'dan neredeyse tamamen Fransa'ya geçmesidir.

Donanmamızın Güney Amerika pazarındaki etkisi başka yerlerdeki kadar açık olmasa da, yine de böyle bir etkinin varlığından söz edebiliriz. Küba savaşında Birleşik Devletleri desteklemiş ve Avrupa Devletleri'nin Amerika kıtasında toprak sahibi olmalarını engelleyen Monroe Doktrini'nin sürdürülmesine yardımcı olmuştuk. Bir başka deyişle, Güney Amerika'da Fransızların, Almanların ve İspanyolların ellerinde bulunan bölgelerde bize karşı yeni gümrük duvarlarının konulmasını ve yaygınlaştırılmasını engellemiş olduk.

Türkiye ve Mısır'da ise, aşağı yukarı otuz yıl önce, deniz gücümüzün kullanılmasıyla Sultan'ın İstanbul'daki hâkimiyetini desteklemiş ve onun adına ve onunla eşit derecede söz hakkı elde ederek Kahire'de kontrolü ele almıştık. O gün uyguladığımız politikanın ne kadar doğru olduğu ahlâken ve siyaseten her zaman sorgulanacaktır, ancak bu yardımın tabii sonucu, doğu Akdeniz'de kapıların bizim pamuklu-dokuma ürünlerimize sonuna kadar açılması olmuştu. Şimdi, Avrupa'nın daha önce açık olan bütün kapıları artık bizim dokumacılarımıza kapatılmış durumda ve bu bölgelerde elimizle zengin ettiğimiz gümrükçülerden başka bir şeye sahip değiliz.

Elimizdeki pamuk pazarlarının muhafaza edilmesinin on binlerce İngiliz hanesi için taşıdığı anlam, bu ticaretten elde

edilen yıllık kârın analiz edilmesiyle kavranabilir. Herhangi bir resmî veri bulunmasa da, genel tecrübeye uygun olarak şunu söyleyebilirim ki, pamuk ihraçlarımızın değerinin üçte birinden fazlası ithal edilen hammaddelerden kaynaklanıyor; diğer üçte biri İngiliz işleme ücretlerinden ve üçte birinden çok daha az bir kısmı ise depolama ve faiz giderlerinden. “Depolama” başlığı altındaki ana kalemlerden biri kömür ve hiç şüphesiz bu kalemin ana masrafını İngiliz kömür işçileri oluşturuyor. Bu yüzden, pamuk ihraçlarımızın en az yarısının İngilizlere verilen ücretleri temsil ettiği varsayımının çok da yanlış olmadığı düşünüyorum. Bu ihraçların ortalama yıllık tutarı, kabaca seksen milyon sterlini buluyor.

Yeterli Olmayan Gücün Uygunsuzluğu

Eğer bu düşüncem size makul geldiyse, buradan çıkarttığım iki sonucu sizinle paylaşmak istiyorum. Birincisi, gücün icrası zorunlu olarak yahut genellikle diyelim, kan dökülmesini gerektirmez ve ikincisi ise, son on iki yılda İngiliz gücü, işçi sınıfımız için hayati önem taşıyan çıkarların korunmasına hizmet etmiştir. Ne var ki, bu sonuçları değerli kıla-
cak yegâne şey icra edilecek gücün yeterli olmasıdır, çünkü gücün büyüklüğü ancak bir başka şeye nispetle anlaşılabilir. Eğer diğer ülkelerin hiç donanması yoksa, bütün bir okyanusun idaresi için küçük bir donanma yeterli olur, yani kör-
lerin arasında tek gözlü adam kral olur. Bu yüzden, şimdiki gücümüzü geçmişteki gücümüzle kıyaslamak anlamsızdır: onun büyüklüğünü ancak günümüzdeki diğer güçlerle kıyas-
layarak görebiliriz. Diğer amaçlar bakımından taşıdığı değer ne olursa olsun, donanma için yaptığımız harcamaların son

otuz yılda ikiye katlanmış olmasını dile getiren ve bu bağlamda söylenebilecek diğer değerlendirmelerden öğrenebileceğimiz hiçbir şey yoktur. Hollanda, Avrupa'nın büyük devletlerinden biri olarak sayıldığı ve donanmasından atışlenen toprakların Londra'dan duyulduğu günlerde, yani bundan iki yüz elli yıl önce hiç şüphe yok ki büyük bir mutlak güçtü. Diğer her şeyin eşit kabul edildiği bir savaşta, daha fazla askere sahip olan kazanır. Eşit olamayacak şeyler ise, askerlerin etkililiği ve cesaretleridir, fakat vahşilere karşı yürütülenler hariç, günümüzde zafer kazanmak için bu eşitsizlikleri temel almak hiç de akıllıca olmayacaktır. Hiçbir millet, askerlerinden ve denizcilerinden zafer kazanmanın normal şartı olarak sıra dışı bir zekâ ve kahramanlık sergilemelerini bekleme hakkına sahip değildir. Aramızdaki annelerden ve babalardan, çocuklarına olan yaklaşımlarını bir de bu gözle değerlendirmelerini istirham ediyorum. Zira Japonlar bile Rusya, Almanya ve Fransa ittifakı karşısında 1895 yılında Port Arthur'dan çıkmak zorunda kalmışlardı.

Dahası, muhtemel ihtiyacın dışında fazladan sahip olmadığımız güç barışçıl kullanımlar için yetersiz kalacaktır. Britanya Donanması'nın yeterli olup olmadığı tartışmasının dışında, özellikle son on iki yıl içerisinde kendi evimizdeki milyonlarca ücretlinin alacakları da dâhil, Asya'da veya Afrika'da çıkarlarımızın tehlikeye düştüğü her yerde donanmamız birden çok kez savaşları hızlandırmış yahut sonucuna doğrudan tesir etmiştir. Yetersiz gücün büsbütün ve sefihane bir şekilde ziyan edilmesine, Rusya'nın şimdi Japon Denizi'nin dibinde paslanan o muhteşem donanmasından daha iyi ne şahitlik edebilir ki?

Ekonominin Sınırları

Hayatî ve hassas çıkarları bütün denizlere ve kıtalara yayılmış bir milletin, örneğin Britanyalıların, tıpkı bütün insanlığın mesul olduğu ahlakî bir sorumluluk gibi, gücün barışçıl amaçlarla icra edilebilmesi için gereken fazla güce sahip olması gerekir. Eğer karşıt güçler büyür ve barış için sahip olunması gereken fazla güçte azalma yaşanırsa, artan harcamalar mecburi bir hal alır; tâ ki önceki harcamalarla elde edilen güç ülke ekonomisinin yapısını derinden etkileyene kadar bu döngü devam eder. Bu tür ekonomilerde başlarda belirgin olan şey hiç şüphesiz ekonomide gözlenen verimliliktedir. Deniz Kuvvetleri Komutanlığı sonunda yüze yakın eski gemiyi iskartaya çıkarttığına, mürettebat ve diğer görevli kişiler, sahil güvenlik filolarında görevlendirilmiş ve daha düşük bir toplam maliyetle istihdam edilmişlerdir. Ancak belirli bir *personel* ve materyalden elde edilebilecek azamî gücün bir sınırı var. Donanmamız büyük ihtimalle o azamî sınırın hemen altında bulunsa da, bütün partilerin ortak desteğine rağmen Ordumuz bu bağlamda bir hayli eksiktir. Diğer yandan, yetkililer de kara kuvvetlerimizin istenilenden daha az güçlü olduğunu kabul ediyorlar ve bu yüzden bu kalemde daha fazla harcama yapılmasının akıllıca olacağını onlar tarafından da görüleceğini ümit ediyoruz.

Devletlerle kurulan bağımsız ve fakat dostane ittifaklar da, iktisadî yapının gereklerine göre yeniden şekillendirilebilir. Örneğin, ikinci Anglo-Japon ittifakı sona erdiğinde beş muharebe gemisinin geri çağırılmasıyla yapılan tasarruf Uzak Doğu'daki durumumuzu etkilemiştir. Ancak yine burada da aşikâr bir sınır var, zira güçlü bir milletle herkes ittifak kurmak

ister. Bunun dışında, bir ittifak teklifini kabul etmek ve ihtiyaç duyulan gücü temin etmek için onun yardımına bağlı olmak, en son Fransa örneğinde de gördüğümüz üzere, kendimizi tahlilin kollarına rehin bırakmaktan başka bir anlam taşımaz. Japonya ile kurduğumuz ittifakın neticesinde istisnâ diyebileceğimizi iyi sonuçlar elde ettik; ancak unutmamak gerekir ki, Japonya bize güçlü olduğumuz için kıymet veriyor ve şimdi büyük ölçüde ortak olan her iki ülkenin çıkarları da, en nihayetinde sürekli değişim dediğimiz genel kaideye tabidir. Bu gerçekliklerin karşılıklı olarak bilincinde olarak Japonya ile dostluğumuzu uzun süre devam ettirmeliyiz.

Yine, Sihler ve Gürkalar gibi savaşkan ırkları askere alarak beyaz askerleri daha ihtiyatlı bir şekilde kullanabiliriz. Bu tasarruf tedbiri sadece Britanya Alayları'nda değil, aynı zamanda muharebe gemilerinde de tatbik edilebilir, zira Hindistan'ın Kuzey-Batı istikametinde konumlandırılan kuvvetler, Britanya'nın Asya'nın bütün güney kıyılarını elinde bulundurmasına veya en azından kontrol etmesine bağlıdır. Bu gerçeğin ışığında, hiçbir yabancı Gücün buralarda büyük bir donanma üssü kuramayacağını söyleyebiliriz ve bu da, Britanya'nın Hint sulasında birkaç üçüncü sınıf kruvazör ile sahil güvenlik hizmetini yerine getirmesi için yeterli olacaktır. Ancak bu türden bir ekonomi anlayışının, Hint Ayaklanması'nın bize bir hayli pahalıya hatırlattığı üzere, hayli keskin bir sınırı var.

Güçler Dengesi

O halde, Ordunun etkililiğinde gerçekleşen sınırlı artış dışında, Britanya gücünün tahkim edilmesinde iktisadî araçlarımızla birlikte hepimizin zaten toplam faydaya dâhil olduğumuz

görülecektir. Bu yüzden, eğer büyük bir güç artışı gerekliyse, bunun hem insan hem de para bağlamında maliyetleri artıracığı unutulmamalıdır. Fakat belirli bir nüfustan askere alınabileceklerin sayısı kesinlikle sınırlıdır ve belirli bir refah düzeyinden toplanabilecek vergilerin de bir sınırı var. Ne yazık ki, ihtiyaç duyduğumuz gücü belirleyen kendimiz değil, rakiplerimizdir ve onların belirlediği sınırlar bizim dikkate aldığımız şeyleri göz önünde bulundurmaz. Bir kıymetinin olması için, güç yeterli olmalıdır –bir başka deyişle, en azından muarızıyla eşit olmalı ve hatta, eğer savaşın faturası daha da ağırlaşmayacaksa, ondan biraz daha fazla olmalıdır. Tabii ki bu, bize karşı ittifak kurmuş diğer Güçlere karşı tek başımıza bir mücadeleye girişmemiz gerektiği anlamına gelmiyor; sadece diğer ordular ve donanmalar bir araya geldiklerinde bile, onlara tamamen bağımsız bir şekilde karşı koyabilecek dünyanın sayılı Güçlerinden biri olabilmek için yeteri kadar güçlü olmak zorunda olduğumuzu anlatmaya çalışıyorum. Diğer bütün milletler bize karşı bir ittifak kursalar ve bizim gücümüz de bu ittifakın çok aşağısında kalsa bile, hiç kimse istediği sonucu elde edemez, zira Britanya İmparatorluğu’nun beklenmedik manevraları bütün dünyayı kapsayacak genel bir yıkıma yol açacaktır.

Yeterli güce sahip olarak kendimizi korumaya çalıştığımız şey aslında, birbiri ardınca kalıcı hale gelen ve hem pazarlarımızı sınırlayan hem de ticaretten elde ettiğimiz gelirleri azaltan diplomatik mağlubiyetlerdir. Nasıl ki Japonya gelecek on beş yılda yapacağı her müzakereden geçmişte kazandığı zaferler sebebiyle sürekli bir şeyler kazanacaksa, biz de birinci sınıf bir Güç tarafından yenilirse, bu yenilgi sonrasında

yapacağımız her bir antlaşmada sürekli bir şeyler kaybeden taraf olabiliriz. Yakın geçmişte cereyan etmiş ve bizim de bahsetmiş olduğumuz bu çeşitli olaylarda yenilen taraf olduğumuzu tahayyül edelim ve o koşullar altında neler gerçekleşmiş olabileceği üzerinde düşünelim. Her biri yeni sorunlara kaynaklık edecek, diplomatik kartların yeniden dağıtılmasını gerektirecek, yeni tehditler meydana çıkaracak, pazarların kaybedilmesine yol açacak ve ücretleri düşürecek bir dizi dezavantajlı durumla karşılaşacaktık. Bu kayıpların hepsi ilerleyen dönemde gücümüzü daha da azaltacak ve böylesi bir düşüş sonuç olarak her alanımızda kendisini hissettirecektir.

Askerî ve deniz gücü dengesinde yaşanacak herhangi bir değişimin bize karşı bir tehdit unsuru haline gelmesi durumunda yetkili mercilerin uyarılması Kara ve Deniz İstihbarat Birimleri ile İmparatorluk Savunma Komitesi'nin yetkisindedir; ancak devlet adamlarımız mevzulara çok daha derinden bakmak zorundalar. Gerçek bir savaş hazırlığının maliyetini uzmanlar çıkartır, ancak bu maliyeti karşılayacak devlet adamları hem insan hem de para bağlamında diğer milletlerin nispi kaynaklarını dikkatli bir şekilde takip etmeliler. Gerçek ve nihai güçler dengesi, işte bu noktada tesis edilebilir. Yalnızca rüşvet, dikkatsizlik yahut bencillik bir milletin *kaynaklarından elde edilen imkânların sınırları yukarı çekmesini*, başkalarının gelişme hızının aynı oranda yakalanabilmesini, yani kısaca bir milletin gücünü geliştirmesini engelleyebilir; lakin kaynakların bizatihi kendilerinin de basiretli ve uzun soluklu politikaların bir sonucu olduğu unutulmamalıdır. Birleşik Devletler muazzam kaynaklara sahip olsa da, ancak yakın zamana kadar kendi sınırlarının içinde hapsolmuş küçük bir güçtü. Şimdi ise,

büyük bir hızla en önemli deniz Güçlerinden biri olma yolunda ilerliyor. 1850 yılındaki Olmütz Kongresine katılan Prusyalı devlet adamları savaş riskini göze almadan Avusturya'ya teslim olmuş, ancak dört yıl boyunca büyük bir dikkatle hazırladıkları orduları 1866 yılında Avusturya'yı ve 1870 yılında da Fransa'yı yenilgiye uğratmıştır. Yine Japonya, Çin ve Rus savaşları arasındaki on yıllık dönemde hem muharebe filosunu hem de ordusunu katlayarak artırmıştır. Bununla birlikte, ne kadar teçhizat alırsa alsın hiçbir şey Hollanda'yı tekrar birinci sınıf önemde bir güce dönüştürmeyecektir. Şu an Britanyalı devlet adamları için problemlerin en büyüğü, yakın bir gelecekte barışı muhafaza edebilmek için savaşa yeterli bir şekilde hazırlanmamızı sağlayacak insan kaynaklarının ve millî refahın yeterli seviyede olup olmamasıdır.

O yüzden, adada oy kullanacak her seçmen şimdi sıralayacağım hususlar üzerinde dikkatlice düşünmek zorunda. Almanya bugün 60 milyonun, Birleşik Devletler 80 milyonun ve Rusya ise 130 milyonun üzerinde bir nüfusa sahipken Birleşik Krallık aşağı yukarı 43 milyon nüfusa ve Britanya İmparatorluğu'na dağılmış takriben 10 milyon beyaz nüfusa sahiptir. Mevcut artış hızları dikkate alındığında, yirmi yıl içerisinde Birleşik Krallık 50 milyon, Almanya 70 milyon, Birleşik Devletler 100 milyonun üzerinde ve Rusya da büyük ihtimalle 160 milyonluk bir nüfusa ulaşacaktır. Almanya'nın ve Birleşik Devletler'in imalatçıları bundan yarım yüzyıl önce bize kıyasla ihmal edilebilirlerdi, ancak şimdi hem ürettikleri ürün hem de istihdam ettikleri insanların ulaştığı büyüklük bakımından neredeyse bizi yakalamış durumdalar. Almanya şimdi donanmasına bizim Kraliçe Victoria'nın ilk Jübile döneminde

[ellinci yılında] ayırdığımız kadar ve Birleşik Devletler de bizim Boer Savaşı'nın başlarında ayırdığımız kadar bütçe ayırmıyorlar, hâlbuki bundan bir nesil [otuz yıl, ç.n.] önce denizlerde Fransa'nın dışında başka bir rakibimiz yoktu. Gazetelerden okuyarak öğrenemeyeceğimiz dış dünya, bizim etrafımızda örülen ve gittikçe büyüyen ağı dikkatle takip ediyor ve İmparatorluğumuzun düşeceği zamanı tahmin etmeye çalışıyor. Mümtaz Alman yazarlardan biri olan Fuchs bundan on yıl önce İngiltere'yi büyük bir Güç olarak muhafaza edecek ve onun iktisadî politikalarını yeniden şekillendirecek bir devlet adamının yükselişini tahmin etmişti. Kendisinin "İngiliz Ticaret Politikası" başlıklı, yeni baskısı yakınlarda yapılan kitabında bu devlet adamının gelişinin artık çok geç olup olmadığını sorguluyor. Bahsettiğimiz olayı bu bağlamda daha fazla iletmemeyeceğim, zira başkalarının yapmış olduğu fevkalade istatistikî çalışmalara bir yenisini daha ekleme niyetinde değilim. Konu hakkında daha fazla delil isteyenlere, değerli arkadaşım Bay Garvin'in yazılarını okumalarını salık veririm.

İhracat ve İthalat Rakamlarına Dayalı Savların Faydasızlığı

Buraya kadar anlattıklarımıza, toplam ticaret rakamlarımızın arttığını belirterek karşılık vermekte ısrar etmenin bir faydası olacağı kanaatinde değilim. Bu ay yayınlanacak istatistikler, büyük ihtimalle bize ihracat ve ithalat rakamlarını verecektir. Bu verilere dayalı savların öne sürdükleri şey, ele aldığımız mevzunun büsbütün dışında kalıyor ve yine de bunların önümüzdeki iki üç hafta boyunca sokak köşelerini kaplayacak afişleri teçhiz edeceğinden hiç şüphem yok. Eğer dünya

ölçeğindeki iyi bir ticaret dalgasının mutlak büyümesini göstermeyi bir kenara bırakabilseydik, ki her ne kadar bu mümkün görünmese de, kendimizi seçmenleri ikna etmek gibi bir belayla uğraşmaya hasredebilirdik. Bununla birlikte, eğer son on yirmi yılın kayıtlarını inceleyecek olsaydık, ama yalnızca refah seviyemizi değil, aynı zamanda gücümüzün değerlendirilmesini de buna dâhil etseydik, bizim ticaretimiz ve gemi sayımız iki katına çıkarken, ana rakiplerimizin ticaretlerinin ve gemi sayılarının neredeyse üç katına çıktığını görürdük. Artık yirminci yüzyıl Trafalgar'ında görüş mesafemizde dolaşan [yabancı] filoları seyrederken, kendi kendimizi, bizim gibi küçük bir ülke için hiç de fena olmayan işler yaptık diyerek teselli ederiz.

Britanya Gücünün Dayanacağı Daha Geniş Bir Temel İhtiyacı

Buraya kadar anlattıklarımızı şu şekilde toparlayabiliriz: -Gücün, Ticaretin, Ücretlerin (Maaşların) ve İşçiliğin bir halka oluşturduğunu farz edelim. Ticaret kavramını, kelime tasarrufu açısından sadece Alış-Verişi değil, aynı zamanda Sanayileri ve Tarımı da kapsayacak şekilde kullanıyorum. Benzer bir şekilde, İşçilik de topluma ücret karşılığı sunulan bütün hizmetleri içeriyor. İmdi, Güç Ticareti koruyor, Ticaret Maaşların ödenmesini sağlıyor, Maaşlar İşçiliği devam ettiriyor ve İşçilik de Güce kaynaklık ediyor. Daha büyük bir güç için, daha fazla ticaretin korunması gerekiyor. Daha fazla ticaret tek başına daha fazla maaş sağlar ve daha büyük ve verimli bir nüfusu destekler. Daha büyük ve verimli bir nüfus ise, büyük gücün yegâne gerçek kaynağıdır. Bu önermelere karşı

gösterilebilecek istisnalar ise, küçük Avrupa ve Güney Amerika devletleridir, ancak bunların ticaretleri de yanlarındaki devletler tarafından korunuyor ve bu küçük devletler gerçekten tam anlamıyla bağımsız bile sayılamazlar. Dünyanın büyük Devletleri güçlerini yakın dönemde arttırmış, bugün de arttırıyor ve görünen o ki gelecekte de arttırmaya devam edecekler. Bu sebeple, eğer Britanya bu devlerden biri olarak kalmaya devam edecekse, kendisi için daha geniş bir ticaret, ücret ve işçilik zemini bulmak zorunda. Mevcut temelde, ticaret istatistikleri her ne kadar kendisini kahramanca savunmaya yetse de, ırk olarak artık kaybediyoruz. Açıkçası ortalama kalite ve eğitimin, yani bir başka deyişle milletimizin verimliliğinin dünyanın geri kalanından daha düşük olduğunu gösterecek bariz bir sebep göremiyorum. Bazı açılardan şu ya da bu milletten daha geri olabiliriz, ancak hepsini kıyas ettiğinizde göreceksiniz ki, diğer açılardan sahip olduğumuz üstünlükler bunları telafi etmeye yetiyor.

Gümrük Reformu

Gümrük Reformu politikasının ana hedefi, Britanya ticaretini destekleyerek ücretleri ve nüfusu öngörülebilecek en iyi şekilde arttırmak ve böylece gücümüz için ihtiyaç duyulan o daha geniş zemini sağlamaktır. Diğer alternatif ise, hiç de uzak olmayan bir gelecekte gücümüzün ticaretimizi tam olarak korumaya yetmeyeceğini ve bunun sonucunda da ücretlerin ve nüfusun diğer güçlü devletlerin artış hızını yakalayamayacağını vurguluyor. Gümrük Reformu'nu destekleyenler iki kanada ayrılmış durumdalar: İmtiyazcılar ve Kısasa Kısasçılar. Birinci kanattakiler, Kolonilerimizdeki ticareti ve nüfusu

arttırmak ve onların çıkarlarını bizimkilerle daha yakından irtibatlı kılmak isterken, ikinci kanattakiler ise hususi yollarla anavatandaki ticareti arttırarak, daha yüksek ücret arzıyla birlikte daha fazla işçilik talebi sağlanmasını hedefliyorlar. Dikkatlerinizi, Gümrük Reformu'nu savunan her iki kanadın da ticaretin genel anlamda gelişmesini desteklemediklerine, yalnızca ücretleri ve işçiliği arttıracak bir ticareti destekledikleri hususuna çekmek istiyorum. Bu hususa daha sonra tekrar döneceğiz.

İmparatorluk İçi İmtiyaz

Birçok kişinin İmparatorlukta her şeyin iyi gittiğini ve öyle de bırakılması gerektiğini dillendirdiğini görüyorum. Kolonilerde yaşayanların bu adaları “Vatan” olarak görme duygularının zaten hiçbir zaman güçlü olmadığını ve o vatanda yaşayanların da kolonileri, Cobden'in ve hatta erken döneminde Disraeli'nin de söylediği gibi, düşmeye hazır olgun meyveler olarak görmelerinin üzerinden çok uzun zaman geçtiğini söylüyorlar. Ancak Gümrük Reformcularının nazarında, İmparatorluğun İngiliz gücü için çok daha geniş bir temele ihtiyacı var. Bu ağır İmparatorluk gücünün taşınmasında Koloniler hangi yükün altına girmeli? Doğrudur, Güney Afrika Savaşı'nda bize hatırı sayılır bir yardım getirdiler, fakat bu savaşta bile sadece sınırlı bir sorumlulukları vardı. Anavatandan gönderilen donanma savaşın Güney Afrika'nın dışına taşmasını zaten engellemişti. Bu yüzden, oradaki savaş büyük bir Güce karşı hayat memmat mücadelesi veren ve bu duygunun etrafında kenetlenen bir grup insanın yürüttüğünü dile getirirken iki kere düşünmek gerekiyor.

Ne var ki, günümüz şartları altında, Kolonilerde yaşayan insanları İmparatorluk gücünün devam ettirilmesinde gerçekten sorumluluk almaya neyle ikna edeceğiz? Bu soruyu, şimdi somut bir vaka üzerinden sıyalalım. Burada, Birleşik Krallık'ta, buğdayı ve yünü yabancı bir ülke olan Arjantin'den getirtiyoruz. Yine kendi kolonimiz olan Kanada'dan buğday ve bir diğerkolonimiz olan Avustralya'dan da hem buğday hem de yün alıyoruz. Malları bu üç kaynaktan da tamamen aynı şartlarda alıyoruz; ne yabancı ülkeden geleni ne de Kolonilerimizden geleni herhangi bir vergiye tabi tutmadan. Oysa Güney Afrika'da savaşırken bize hem Kanadalılar hem de Avustralyalılar yardım etmişlerdi, Arjantinliler değil. Bir başka deyişle, bu insanlar bize, Lancashire'daki imalatçıların en değerli pazarı olan Hindistan'a giden o büyük alternatif rotayı emniyette tutabilmemiz için yardım etmişlerdi. Yani Kolonilerin, sadece bu yardımlarıyla bile, pamuklu dokuma işlerindeki ücretlerin aynı seviyede ve zamanında ödenebilmesinde payları bulunuyor. Şimdi bu durumda, Kolonilerdekiler katkılarının olduğu bu paralarla Kanada ve Avustralya buğdayı yerine Arjantin buğdayı alınıp alınmadığı sorsalar, ne kadar şaşırtıcı olurdu değil mi? Bu para eğer kendi kolonilerimizdekilere harcanmış olsaydı, Kanada'da buğday yetiştirilmesi için daha fazla ücret ödenmiş olur ve bu vesileyle de hem Kanada nüfusu hem de refahı aynı şekilde artardı. Bunun sonucunda ise, Kanadalılar İngiliz donanmasını desteklemenin kendi çıkarları açısından çok daha iyi olacağını düşünürlerdi, zira Lancashire'daki imalatçılar için Hindistan'ı güvenli bir Pazar yapan ve oradan elde edilen paralarla da Kanada'daki pazarı destekleyen güç, o donanmadan başkası değildir. Dahası,

bu artan ve doğrudan etkisi görülen çıkarlar, Kanada'nın donanmaya gemi veya insan yahut para olarak katkıda bulunmasına eşit derecede katkı sağlardı. Eğer Güç ve Ticaret arasındaki ilişki İmparatorluk içindeki bütün ticari faaliyetleri kapsayacak şekilde aynı ölçüde kuvvetlendirilseydi, çok geçmeden hepimizin ortak çıkarları üzerinden inşa edilecek siyasî federasyonu kurabilirdik. Hâlbuki bugünkü şartlar altında, federasyonu gerçekleştirmeye dönük hiçbir adım akıllıca kabul edilemez, çünkü çıkarlarımızın aslında ayrı olduğunu bu birlikten daha aşikâr hiçbir şey gösteremez.

Kısasa Kısasçılar (Misillemeciler)

Sırada, Kısasa Kısasçıların politikası var. Bu politikanın önemini sarahatle kavrayabilmek için Avrupa siyasetinde geçen yüzyıl hâkim olan ana eğilimlere hızla ve kabaca bile olsa bir göz gezdirmemiz gerekiyor.

Waterloo Savaşı'ndan sonra dünyada sağlam olarak sadece iki büyük Güç kalmıştı: Britanya ve Rusya. Britanya, artık Trafalgar'da nihayete eren bir savaş yüzyılının sonunda okyanusların hâkimiyetini kazanmıştı. Kendi seyrüsefer kurallarıyla birlikte, rakiplerini taşıma ticaretinin dışına sürüklemişti. Avrupa dışında kalan her yerde ve güvenlik içindeki kendi topraklarında tarımın ve sanayinin işlemlerini sağlamış ve Avrupa kıtası bir savaştan diğerine harap olurken, o sermaye birikimini gerçekleştirmişti. Barış zamanı geldiğinde ise, güçten düşmüş milletlerin arasında liderliği gayet tabii bir şekilde ele geçirmişti ve sınaî üstünlüğü, nispî olarak hiçbir zaman 1846 yılında Hububat Kanunu'nun lağvedilmesinden hemen öncesindeki dönem kadar büyük olmamıştı. Zira

büyük ölçekli üretim yapıyor ve ucuz sermaye ile birlikte bütün rakiplerinden çok daha ucuza satabiliyordu. O dönemki Serbest Ticaretçilerin amacı, Hububat Kanunu'nu kaldırarak yiyecekleri ucuzlatmak ve böylece Britanya'daki üretim masraflarını daha da aşağı çekerek diğer milletlerle olan rekabeti onlar açısından daha da umutsuz bir seviyeye çekmekti. Lancashire bütün dünya için yün eğirip dokuma yapıyor ve dünyanın tamamı Lancashire'ın sathında kalıyordu. Fakat ticaret yapan herkesin bildiği üzere, kapitalist bir ülkeden imal edilen malların ihraç edilebilmesi dışarıdaki sermaye yatırımıyla yakından alakalıdır. Sermaye bir ülkeyi tabii ki para olarak değil, fakat imal edilen malların görüntüsü altında terk eder. Örneğin bu son günlerde, yabancı topraklarda İngilizlerin sahip olduğu demiryollarının inşası için ülkeden sürekli olarak çelik raylar gönderiliyor. Bu sebeple, İngiltere'nin Serbest Ticaret politikası hiçbir zaman dışarıdan hayırseverlik olarak görünmemiştir, aksine cihanşümul kapitalist İmparatorluğun kurnaz bir yatırımı olarak değerlendirilmiştir. Merak edenler için söylüyorum, Cobden ve Bright zaferlerini kutlarken, Alman iktisatçı Friedrich List İngiliz serbest ticaret iktisatçıları'nın öğretilerini ters yüz ettiği "Millî İktisat" kitabında şunları dile getiriyordu. ["Sınırları içinde ırk bakımından İngilizlerin büyük üstünlüğü bulunmasına rağmen, cihanşümul Serbest Ticaretin kozmopolitanizmi İngiltere'yi dünyanın en metropoliten ülkesine dönüştürüyor. Sermayenin ana sahipleri ve en yetenekli zanaatkarlar kesinlikle ülke sınırları içinde kalmalıdır."] List, milliyet bakımından sağlam, ancak o dönem için iktisadî anlamda zayıf olan toplumlara kendilerini daha iyi savunabilmeleri için Korumacılığı salık veriyordu. Ancak

ortaya koyduğu ilkelerin hayata geçme zamanı henüz gelmemişti. Milliyetin öncelikli olarak üstesinden gelmesi gereken bir başka düşmanı daha vardı.

Temelde Rusya'nın askerî gücüne dayanan despotizm, Orta ve Doğu Avrupa'yı Waterloo'dan sonra yaklaşık elli yıl kontrol altında tutmuştur. Ancak "Kutsal İttifak", yani Rusya, Avusturya ve Prusya monarşileri ihtilal korkusuyla sadece özgürlüğü değil aynı zamanda milliyeti de baskı altına almışlardı. Almanlar, Lehler ve İtalyanlar pek çok devletin ihtiyarî sınırları arasında dağılmış ve Macarlar da Avusturyalıların tebaası olmuşlardı. Burada özgürlük için verilen uzun ve acılarla dolu olayların ayrıntılarını vermek buradaki amacımın dışında kalsa da, o unutulmaz 1848-9 yılları bize özgürlük için öncelikle milliyet mücadelesi verilmesi gerektiğini hatırlatıyor, çünkü despotizmler her zaman bölünmüş insanlara karşı zafer kazanmıştır. Almanların, Macarların ve İtalyanların milliyetleri bir sonraki neslin büyük savaşlarında iyice tesis edilmiş ve milliyet cevherinden dövülen güç artık son şeklini Bismarck'ın ellerinde almıştır. Bu iş [milliyetin nihaî tesisi], 1870 yılında Sedan'da artık bitmişti.

Tarihin bu safhası, artık Avrupa'nın Britanya'ya karşı girişeceği ve zemini List tarafından hazırlanan iktisadî mücadelede gerekli olan enstrümanların toplanmasıyla sona eriyordu. Bismarck kuvvetlendirilmiş milliyet ilkesini yürürlüğe koymaya, Alman gümrüğünün hayli korumacı olduğu ve Prusya demiryollarının Devlet tarafından satın alındığı kritik 1878-81 yıllarında karar vermiştir. Bu arada, demiryolunu kullandırma ücretlerinin gümrük vergilerinden hiç de aşağı kalmayan bir etkililikte korumacı amaçlar için kullanılabileceğini

unutmamamız gerekiyor. Bunu, Birleşik Devletler'in McKinley gümrük uygulaması ve diğer ülkeler takip etmiştir.

Hiç şüphesiz, ilk bakışta Korumacılığın Alman refahının büyümesini durdurduğu söylenecektir. Gümrük vergilerinin aniden bu şekilde arttırılmasının ilk etkisi genellikle toplam üretimin azalması yönünde olacaktır. Uluslararası trafik azalacak ve her ülke malların değiş-tokuş yoğunluğunda yaşanan azalmadan etkilenecektir, zira daha önce ucuza ithal edebildiği şeyi artık kendisi daha büyük masraflara katlanarak üretmek zorunda kalacak. Serbest Ticaret yanlılarının bitmek tükenmek bilmeyen yakınmaları içinde sürekli dillendirdikleri bir gerçek bu. Eski ekolden aşırı Korumacılar ise bunu reddederler ve bu yüzden de Gümrük Reformu'na liderlik yapanlar kesinlikle onlarla değil özdeşleştirilmek, bir arada anılmak bile istemezler. Alman gümrüklerinde bir ara geçici bir rahatlık yaşanmıştı, çünkü vidaları aniden ve şiddetli olarak sıktıklarını onlar da fark etmişlerdi. Ne var ki, daha sonra komşu Devletler ile yapılan anlaşmalara dayanarak öncekinden çok daha kapsamlı ve "bilimsel" bir sistem tesis edildi.

Kutsal Kitap'ta geçen "Ve sahip olanlara, daha da verilecek" [zenginler daha da zengin olacak] düsturu, en geniş uygulamasını herhalde Cihanşümul Serbest Ticaret altında bulmuştur. Büyük ölçekli üretimin daha da ucuzlatılabilmesi için gereken daha büyük yatırımlar aslında piyasaya yeni oyuncuların girmesini engelleyecektir. Milletler ölçeğinde de geçerli olan bu hakikat, "Serbest Ticaret güçlülerin politikasıdır" diyen Bismarck tarafından da görülmüştür. Bir başka açıdan aynı şey, bebek [yeni gelişen] sanayiler hakkında John Bright'ı kedere gark eden Mill'in o ünlü pasajında da dile getirilmiştir.

Serbest Ticaret yanlılarının kabul etmekte zorlandıkları şey, zamanın etkisidir.

İngiliz ve Alman pamuk sanayilerini ele alalım. Lancashire pamuk üretimi ve işlemesi için, tropikal bir ülkede kahve sanayinin sahip olduğu tabii avantajlardan yoksundur. Kabilîyetli işgücünün, ucuz sermayenin ve büyük pazarların elde edilmesi aşağı yukarı bir yüzyıllık çabalar sonucunda elde edilebilmiştir. Eğer zaman ve yeteri kadar büyük bir Pazar Alman imalatçı için de sağlanabilseydi, üretim maliyetinin zamanla düşmemesinin ve ürünlerinin kalitesinin artmasının önünde hiçbir engel kalmazdı. Hâlbuki gerçekte böyle olmadığı için, İngiliz pamuklu dokumaları ve bir dereceye kadar İngiliz pamuk iplikleri Alman pazarından ağır vergiler yüzünden çekilmeye zorlanmazdı. Böyle bir tedbiri, sadece ortaya çıkan ilk etkilerini göz önüne alarak değerlendirmeye hakkımız yok. Gerçekten başlarda yaşanan bu kayıp, daha iyi bir sonuç elde etmek için katlanılması gereken milli bir yatırım olarak görülmelidir.

Yine de Almanya tarafından her türlü yatırım yapılmış olsa da, bunların ticarî anlamda bir şeyler getirebilmesi için en az bir nesillik bir sürenin geçmesi gerekmiştir. Bununla birlikte, büyük sanayilerin gelişmesi ve yükselişe geçmesiyle beraber bütün ülkenin çehresi değişmiştir. Gerçek anlamda fakir bir ülkenin aynı sonuçları başka türlü elde edebilmesi olmasına inanmak gerçekten imkânsız. Diğer taraftan, hiçbir teknik eğitim altyapısı olmadan ve henüz koruma politikaları devreye girmeden, bu sanayiler köklü İngiliz rekabetinin karşısında gelişebilmişlerdir. Yine de, Serbest İthalatçılar'a göre, Almanlar en nihayetinde kaybedecek ve bu sefer iflasın

eşiğinden bir daha dönemeyecekler. Almanya örneğinde en fazla vurgulanan şey, Korumacılığın yıpratıcı etkilerinin, tıpkı yakın geçmişte Amerika’da olduğu gibi, kıtanın yarısını kaplayan bakir topraklarla dengelenebileceği düşüncesinin doğruyu yansıtmadığıdır.

Ancak yatırımların değeri burada durmuyor. Kıta milletleri gücün ticaretle ilişkisini hiçbir zaman unutmazlar. Ekonomi politikalarının yegâne amacı, onları her zaman güçlü kılacak temelin tesis edilebilmesidir. Onlar açısından ticaret, askere alınacak insanların geçimlerini sağlayacak maaşların ödenmesini sağlayan bir sistemdir. Ancak Almanya ve Birleşik Devletler örneğinde unutulmaması gereken şey, iç pazarlarının İngiliz iç pazarından daha büyük oluşudur; yani, bahsettiğimiz sanayilerin daha ucuz bir şekilde üretebilmeleri için yeterli büyüklüğe sahiptirler ve hatta şimdi iç Pazar ihtiyaçlarının da ötesinde bir üretim yapıyorlar. Ve buradan hareketle, imal edilmiş kalemlerin ihracında yaşanan artışın, yabancı pazarlara açılma talebini ve dünya-diplomasisinde ellerini kuvvetlendirecek güçlü bir donanma ihtiyacını pekiştirebileceğini söyleyebiliriz. Eğer bu yeni sanayilerden elde edilen kazançlar olmasaydı, öyle bir donanma asla inşa edilemezdi. Bu yüzden, güç ve işçilik birbirlerini mütemediyen desteklerler.

Aşıkâr olan şu ki, Britanya’nın bir Serbest Ticaret dünyasında hâkimiyet kurmak için oynadığı kumar tutmadı ve çok geçmeden kendi politikalarımızı bu yeni şartlara göre yeniden ayarlamamız gerekiyor. Daha şimdiden savunma pozisyonunda kalmaya zorlanmış durumdayız. Daha önceden, hem kendi iç pazarımıza hem de Avrupa pazarlarına biz hâkimdik; daha sonra dış pazarlardan bir bir çıkmak zorunda kaldık ve

artık yeni pazarlar bulabilmek için eskisinden çok daha uzaklara gitmemiz gerekiyor. Şimdi büyüyen güçler de, uzak pazarlarda kendilerine bir yer edinebilmek için pek çok meşakkate katlanıyorlar ve hatta bu sanayileşen ülkelerin Birleşik Krallık'ta kendi iç pazarlarından daha büyük indirimler yaptıklarını tecrübe ediyoruz. Bu durum karşısında başvurabileceğimiz tek çare, bundan elli yıl önce bambaşka şartlar altında kabul edilen Serbest İthalat politikasından vazgeçmek. Yeniden ticarete dayalı pazarlık yapma alışkanlığını edinmeliyiz. Şu an sahip olduğumuz en ciddi silahımız gücümüz, yani savaş tehdidi; ve Çin gibi büyük bir Pazar istisna tutulursa, bu çözümü uyguladığımızda elde edeceğimiz kazanç da şüpheli. Sonuç olarak, rakiplerimiz bir dizi küçük tedbirle güçlerinin kaynaklarını genişletip çeşitlendiriyorlar, yani bir başka deyişle, bizim gücümüzün kaynaklarını daraltıp azaltıyorlar, zira gücün nispi olduğunu daha önce zaten söylemiştik. Yine de taktik açıdan hâlâ daha iyi bir konumdayız; sadece bunu bile cesaretle kullanıp, ithalatçıların dünyanın en değerli pazarı olan Britanya'ya ellerini kollarını sallayarak girmelerini engelleyebilirsek, ciddi bir mesafe alacağımızı düşünüyorum. Kısasa kısas gerçekten çirkin bir ifade, ancak Uluslararası işler sadece bu şekilde çözülüyor.

Para Gücü ve İnsan Gücü

Bütün meselenin özü, Güç, Ticaret ve İşçilik arasındaki gerçek ilişkileri hakkıyla kavrayabilmekte yatıyor. Şimdiye kadar göstermiş olduğumuz üzere, ister hoşlanalım ister hoşlanmayalım ticaretimizin desteklenebilmesi için Güce her zaman ihtiyacımız var. Diğer ülkeler ticarî rekabette

ayakta kalabilmek için güçlerini geliştiriyorlar. Bununla birlikte, bizim gücümüz bu adalardaki insana ve refaha dayalıdır ve –mevcut şartlar altında- kolonilerimizdeki insan ve refah kaynağı ne yazık ki deniz aşırı bölgelerde bulunuyor. Kabaca, bir ülkenin iş yapma ve savaşma gücüne o ülkenin İnsan gücü diyebilir miyiz? Bana öyle görünüyor ki, Serbest İthalatçılar bu ülkenin İnsan gücüne çok az, Para gücüne ise haddinden fazla önem atfediyorlar, yani bir şey yapabilme gücümüze çok az ve bir şey satın alabilme gücümüze çok fazla güveniliyor.

Bu düşüncemi, müsaadenizle somut bir vaka üzerinden açıklamak istiyorum. Burada yabancıların yapmış oldukları indirim kampanyaları ve dış pazarlara ulaşmakta yaşadığımız zorluk yüzünden, bir İngiliz imalatçısı yeni fabrikasını koruma altındaki yabancı bir ülkede açmaya karar veriyor. Çalıştırdığı personel, zamanı geldiğinde yabancı bir ordunun askerleri olacak ve fabrikasına da o orduyu desteklemesi için fazladan vergi kalemleri çıkarılacak, ancak elde ettiği kârlar ve çıkar belki de bizim ithalatımıza yazılacak. Ortodoks ekole göre, ithal mallar ihraç mallarından daha büyük önemdedirler. Fakat bu örnekteki ithalat istatistikleri yaşadığımız İnsan gücü kaybını neyle açıklayabilir? Doğrudur, fabrika sahibi burada oturuyor ve kendi çıkarı için çalışıyor ve muhtemelen orada, fabrikayı burada kursaydı elde edeceğinden çok daha fazla kâr elde ediyor. Eğer durumu yerindeyse, buradaki fırsatlardan da yararlanıp iyi kötü bir yerel bir işletme kurup, burada da istihdam yaratabilir; lakin millî İnsan gücü görüşümüze göre, diğer yerdeki işler için verilen maaşların yol açtığı kayıp, burada sağlanan faydayı kat be kat aşacaktır.

Şimdi, yabancı gümrüklerin bu İnsan gücü kaymalarını teşvik edecek şekilde bilinçli olarak düzenlendiklerini görüyoruz. Ayrıca daha elli yıl önce bizde ortaya çıkan ve bizim İnsan gücümüzü artıran sanayilerin oralarda da büyüyüp, gelişebilmesi için yabancı yatırımcılara ciddi teşvikler sunuyorlar.

Ayrıca, Para gücünün büyük seyyaliyeti karşısında İnsan gücüne sahip olma fikrinin “ıskartaya çıkartılabileceği” zannına kapılmak büyük bir hata olacaktır. Yabancı rekabetten dolayı düşüşe geçen bir sanayinin yerini, yükselişte olan bir başkası ile doldurabilirsiniz, zira yabancılara bize sattıklarının muadili mallar ihraç edebilir, nakliye ücretleriyle veya faizli kredilerle bu açığı kapatabilirsiniz. Ancak işçilerin kabiliyeti, yeni bir ticarî alana öyle kolayca sevk edilemez. Sayıları hiç de az olmayan işsizlerin kabiliyetleri artık piyasa için bir anlam ifade etmiyor. Eğer göç ederlerse, kaybeden ülke olacak. Eğer burada oturmaya devam ederlerse, iyi alışkanlıkları, kırılan umutlarıyla birlikte zamanla körelecek; istihdam edilemez bir hale gelecek ve toplumun üstünde bir yük olacaklar. İşveren olmasa da, en azından millet kendi bilanço defterinde bu İnsan gücü kaybını azaltmalıdır. Böylelikle İnsan gücü fikri, daha akıllıca bir hayırseverlik için gereken iktisadî temeli sağlamış olacaktır.

Hem burada hem de Kolonilerde, Gümrük Reformcusu, İmparatorluğun İnsan gücünü arttırmayı hedefliyor. Ve millete soruyor, üreten İnsan gücünü burada bizimle tutmayıp da, onun rakip güçlerin arasına katılmasından rahatsızlık duymayacak mısınız? Gümrük Reformcusu; ılımlılıkla, daha iyi barınma imkânlarıyla veya eğitim ve diğer bilinçlendirme yöntemleriyle işsizlerin iş sahibi olmasını ve bir işte çalışanların

da işlerinde kalabilmesini sağlayarak İnsan gücünü iktisatlı bir şekilde kullanmamıza yardımcı olan herkese şükranlarını sunuyor. Bu yüzden reform, İşçi grupları tarafından desteklenmelidir, zira bu reformun en büyük faydası işçiye değer vermesinde ve onun maaşlarını korumasında yatıyor.

Gümrük Reformcusu Cihanşümül Serbest Ticaret'in ideallerini de sorguluyor ve farklı sanayilerin aşırı yerelleşmesinin uzun vadede milletlerin fakirleşmesine yol açıp açmayacağını soruyor. Yaratıcı zihinlerle dolu bir Millet'in ortaya çıkabilmesi için, insanların her şeylerini ortaya koyması ve apayrı fikirler üreten insanların pek çok çağrışımla meşgul olan zihinlerinin uzun süre eğitilmesi gerekir. Böyle bir millet, yeknesaklığın hüküm sürdüğü bir toplumsal yapıyı alt etmek zorundadır. Hatta imparatorluk içinde bile, düşük gümrük duvarları konularak elinde önemli bir sanayi madeni yahut tarım ürünü bulunduran koloninin kalkındırılması sağlanabilir. Bu yüzden Gümrük Reformcusu; Kolonilerin daha ayrıntılı pazarlıklar yapmak istediğini, burada alınan kararları umursamadıklarını ve İmparatorluk içinde mutlak Serbest Ticaret'i desteklediklerini söyleyerek kendisini şaşırtmaya çalışanları da büyük bir itidalle ve sabırla karşılamalıdır.

Kısacası, Gümrük Reformcusunun çok daha asil bir ideal sunduğunu ve hayatı Serbest İthalatçılardan daha bütünlüklü bir şekilde kavradığını iddia edebilirim. Eğer bu mükemmel olamayan dünyada, konuyu ele alışım sırasında güç unsurunu kullanmamı yadırgamış olanlar varsa, Tanrımızın, yani bizim Hâkimiyet idealimizin, her şeye gücü yeten, her şeyi bilen ve lütuf sahibi olduğunu söylemekle iktifa edeceğim. En nihayetinde, iyilik yapmak için bile güçlü olmanız gerekiyor.